

B U S A Y I D A

YENİ TOPLUM Çıkarken

Cemil ÇAKIR

Ekonomi Bilimi Üzerine

Prof. Sadun AREN

Sosyal Bilimlerde Tarafsızlık ve Bilimsel Bakış Açısı

Michel LOWY (Çeviren : F. Başkaya)

Dokuzuncu Millî Eğitim Şûrası'nın Düşündürdükleri

İcen BÖRTÜCENE - Ali KAYMAK

1975'te Dünya Ekonomisinin Genel Görünümü

Fikret BAŞKAYA

Ethem Nejat

Yılmaz ELMAS

Sanatın İşlevi

Fakir BAYKURT

Sesini Güzelleştirenlerin Türküleri : Dersim

Mehmet BAYRAK

Selim Usta

Talip APAYDIN

İş

Ahmet UYSAL

Şiir

Enver GÖKÇE, Kemal ÖZER, İsmail UYAROĞLU,

Yaşar MİRAÇ, Abdülkadir BULUT

Olaylar

**YENİ
TOPLUM**

AYLIK EĞİTİM BİLİM VE SANAT DERGİSİ

ARALIK 1975 ● YIL : 1 ● SAYI : 1

Sahibi : Cemil Çakır ● Sorumlu Müdürü :

Rüştü Apaydın ● Teknik İşler : Mehmet

Koç ● Abone : Yıllık 50, altı aylık 25 Lira ●

Adres : Gazi Mustafa Kemal Bulvarı 14/1

Demirtepe - Ankara ● Tel : 17 49 27 - 25 14 52

● ÇARK Matbaası - ANKARA ●

UYARI

Her türlü yazışma ve havale gönderme adresi :

YENİ TOPLUM Dergisi

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 14/1   Demirtepe - ANKARA

Cemil ÇAKIR

TÖB-DER'in geçtiğimiz aya kadar çıkardığı haber bültenini 15 günlük bir gazeteye dönüştürürken, neden bir de aylık dergi çıkarıyoruz? Bu sorunun cevabı TÖB-DER şube ve üyelerinin istek ve taleplerinde yatıyor. Çoktandır üyelerimiz eğitim sorunlarına, yurt ve dünya sorunlarına bilimsel olarak yaklaşmanın gereğini çeşitli vesilelerle belirtmişlerdir. Bültenle ilgili eleştiriler getirmişler, bültenin içeriğinin doyurucu olmadığından yakınmışlardır. Üyelerimizin bu yöndeki özlem ve istekleri ve bu konuda aldıkları tavır son derece olumlu ve umut vericidir. Bu durum, düşünsel planda önemli bir gelişim aşamasına varıldığını gösteriyor. İşte böyle bir isteği cevaplamaya çalışmak bu derginin birinci ve temel amacı olacaktır.

Diğer taraftan derginin salt öğretmenlere yönelik olduğu sanılmamalıdır. Dergi sadece öğretmene yönelik, eğitimin teorik ve pratik sorunlarına ilişkin yayın yapmayacaktır. Yurt ve dünya sorunlarına da yönelik yazılar yayınlayarak, hem entelektüel bir gereksinmeye cevap vermeyi, hem de bir fikir bütünlüğü oluşturmayı amaçlamaktadır.

Ülkemizin ve dünyamızın içinde bulunduğu tarihsel dönemde, öğretmen kitlesinin salt eğitim sorunlarıyla uğraşması, sorunların bütünselliğini gözden kaçırmak olur. Çeşitli yurt sorunlarının öteki sorunlarla olan diyalektik bağları ve tamamlayıcılığı iyi kavranamazsa kısır bir döngünün içine kolaylıkla girilebilir. Metodolojik planda yapılan hataları tamir etmek olanaksızdır. Öğretmen kitlesi eğitim sorununun öteki sorunların bir parçası olduğunun bilincindedir.

Diğer taraftan genel sorunların çözülmesiyle öteki sorunların da, otomatik ve zorunlu olarak kendiliğinden çözümleneceğini düşünmek, basitleştirici ve mekanik bir yaklaşım olur. Genel sorunların çözümü sadece öteki sorunların çözümündeki temel engelleri ortadan kaldırır. Ve çözümlemelerin yolunu açar. Yolun açılması gerekli fakat yetersizdir. O yolda yürüyebilmek, başarıyla yolun sonuna ulaşmak lazımdır.

Üretim ilişkilerinin değişmesiyle herşeyin birden değişeceğini düşünmek sakıncalı bir görüştür. Biz üretim ilişkilerinin değişmesiyle öteki sorunların, bu arada eğitim sorununun kendiliğinden ve olumlu çözümlere ulaşacağını sanmayız. Değirmenin dönmesine en büyük engel suyun olmayıysa, suyun gelmesiyle değirmenin kendiliğinden dönmeyeceği de açıktır.

Onun için öncelikle ülkemizde yürürlükte olan eğitim sisteminin gerçek niteliğini, neye yaradığını, hangi gereksinmelere cevap vermek için düzenlendiğini açıklığa kavuşturmamız gerekir. O halde yapmamız gereken birinci iş; mevcut eğitim sisteminin bilimsel bir eleştirisini ortaya koymaktır. Ancak bunu yaptığımız zaman, bu eleştiri temeli üzerinde çağın ve ülkenin koşullarına uygun bir eğitim sistemini oluşturmada bir adım ileriye gitmiş ola-

cağız. Ülkenin ve ülke insanının gerçek gereksinmelerine cevap verecek bir eğitim sistemi nasıl olmalıdır? Sorusu uzun vadeli çalışmayı ve gayreti gerektirecektir. Örneğin sadece kendi uğraşlarımız değil, dünyanın öteki ülkelerindeki eğitim deneylerini ele alıp incelemek, gerekirse mukayeseli etüdler yapmak oldukça zaman alacak bir iştir. Kısaca tutarlı bir eğitim modelinin oluşturulması yolunda getirilecek öneriler zaman ve çaba gerektirecektir ve bu, bugünden yarına çözümlenecek bir sorun değildir.

Dergide kendi eğitim sorunlarımızın yanında, dünyanın öteki ülkelerindeki ve farklı sosyal sistemlerdeki eğitim deneylerinin tanıtılması yolunda da yazılar yayınlanacak. Böylece farklı uygulamaların sonuçları okuyucu kitlesine ulaştırılacaktır. Diğer yandan teorik düzeydeki gelişmelere, ortaya çıkan yeni düşüncelere de yer vereceğiz.

Dergimizde yapmayı tasarladığımız bir başka şey de, genç yazar ve sanatçılara sayfalarımızı daha fazla açarak gençlerin yaratıcılığını teşvik etmek olacak. Aynı şekilde öğretmen arkadaşlarımızın eğitim sorunlarına ilişkin deney, düşünce ve önerilerine yer vereceğiz.

Kısaca dergimiz, genel yurt ve dünya sorunlarını, eğitim sorunlarını sanat, edebiyat, şiir, haber ve yorumu içeren bir bütünlük oluşturmak amacındadır. Dergimizin amaçlarına ulaşması salt onu çıkaranların, yazı yazarların gayreti ile gerçekleşemez. Okuyucu kitlesinin de dergiyi benimsemesi gerekir. Zaten yazarla okuyucuyu birbirinden ayırmak yanlıştır. Normal olan hem yazar hem de okuyan olmaktır.

Diğer taraftan dergimiz, yayınladığı yazılarda, bilimsellikten, bilimsel olgunluktan başka bir kriter aramayacaktır. Belirli bilimsel bütünlük ve tutarlılık gösteren her yazıya olanaklar ölçüsünde sayfalarını açık tutacaktır. Tarihsel gelişim içinde bilimsel düşüncenin gelişmesine bakacak olursak bu gelişmenin eleştiri temeli üzerinde yükseldiğini görürüz. Eleştiri olmadan bilimde bir adım öteye gitmek olanaksızdır. Realiteyi değiştirmek için öncelikle onu iyi anlamak gerekir. Ancak militan bir tavır içinde gerçeği doğru kavramak olanaklıdır. Bu nedenle ileriye dönük her çaba, eleştiri süzgecinden geçtiği ölçüde kısır olmaktan, pratik politikada yanlış ve tehlikeli sonuçlar doğurmaktan da kurtulmuş olur. Biz düşüncenin kalıplar içine sıkıştırılmasından yana değil, kalıpların kırılmasından, parçalanmasından yanayız. Nitekim kalıplar içine hapsedilen herşey gibi düşünce de kalıplar içinde kaldıkça yaratıcı özünü kaybeder, yarına değil düne dönük olur.

Devrimciliğin temel koşulu yaratıcı bir çaba içinde olmaktır. Ancak yaratıcı olanlar gerek devrimcilerdir. Belirli dogmaları tekrar ve nakledenler ve hergünkü yaşamlarında bunu yeniden üretenler gerçek devrimci değildirler. Dergimiz ülkedeki fikir tartışmasının dinamik ve canlı kalmasına ve gelişmesine küçük bir katkıda bulunabilirse bu önemli bir başarıdır. Bu da, hepimizin başı rısı olacaktır.

EKONOMİ BİLİMİ ÜZERİNE

Prof. Sadun AREN

Hiç kuşkusuz, insanların temel kaygıları, biyolojik ve kültürel varlıklarını sürdürebilmektir. Bunun için yiyecek, giyecek ve barınak gibi birçok maddi mallara gereksinme duyarlar. İnsanların gereksinme duydukları bu maddi mallar, eşyalar, doğada kullanılmaya hazır bir biçimde bulunmazlar. İnsanların bunları doğa (topraklar, sular, madenler, ağaçlar, hayvanlar ve böyle) üzerinde çalışarak elde etmeleri gerekir. İşte biz, insanların gereksinme duydukları maddi malları elde etmek için yaptıkları işlere üretim faaliyeti diyoruz.

Açıklamaya bile gerek yoktur ki, üretim faaliyetleri insan hayatının ve dolayısıyla toplumsal hayatın en önemli bölümünü oluşturur. Diğer bütün insan faaliyetleri, eğitim, bilim, eğlence, spor, san'at ve böyle, bu temel üzerine otururlar. Gerçekten, bu faaliyetler ancak, üretim faaliyetlerinden geriye bir zaman kalıyorsa ve bu zaman ölçüsünde yapılabilirler. Ayrıca, bu faaliyetlerin yönü ve onlara egemen olacak hukuk, ahlâk, siyaset ve böyle üstyapı kurumları da, gene üretim faaliyetleri tarafından belirlenir.

Eğer insanlar gereksinme duydukları malların hepsini bizzat kendileri üretseler ve bu ürettikleri malları da gene bizzat kendileri tüketselerdi, böyle bir toplumda, üretim faaliyetleri ile diğer faaliyetler arasında bir ayırım yapmak gerekmezdi. Çünkü bu ayrı ayrı faaliyetler aynı bir yaşam sürecinin sadece çeşitli bölümleri olurlardı. İnsanlar, yaşamları süresince zamanlarını (emeklerini) bu çeşitli faaliyetler arasında doğalarının gereklerine uygun olarak bölüştürürlerdi. Böyle olunca, ekonomik faaliyetlerin ve dolayısıyla elde edilen ürünlerin ne miktar ne de çeşit olarak insan gereksinmelerine intibaksızlığı diye birşey sözü konusu bile olmazdı. Çünkü, açıktır ki, herşeyini kendisi üreten bir insanın istemediği bir malı üretmesi ya da istediği bir malı üretmemesi düşünülemez. Ayrıca böyle bir toplumda bazı kimselerin işsiz kalmaları gibi bir olguya da raslanmaz. Çünkü za-

ten herkes kendi gereksinmelerini gene kendisi karşılamaktadır. Yani herkesin çalışması hem olanaklı hem de zorunludur. Nihayet, böyle bir toplumda işbölümü ve mal mübadelesi de olmayacağından, insanlar arasında özel bazı ekonomik ilişkiler de kurulamazdı. Bu koşullar altında, insanların ve toplumların ekonomik faaliyetlerini ayrıca inceleyecek bir bilime, Ekonomi Bilimine gereksinme duyulmayacağı açıktır.

İnsan toplumlarında üretim daima toplumsal bir nitelik taşır. Bundan ötürü, yukarda sözünü ettiğimiz ferdi üretimi, sözcüğün dar anlamında almamak gerekir. Biz böyle bir üretim biçiminden, kapitalist toplumun kapitalizm öncesi toplumlardan, konumuz bakımından farkını ortaya koyabilmek amacıyla, farazi bir model olarak kullanabilmek için söz etmiş bulunuyoruz. Ancak, kuşku yoktur ki, kendilerinden belkenen hizmeti gerçekten yapabilmeleri için, bu tür modellerin —ne kadar farazi olurlarsa olsunlar— temel bir gerçeklik özü taşımaları gereklidir. Bu bakımdan, ferdi üretim deyimi ile ifade etmeye çalıştığımız modelin geçerli olduğunu sanıyoruz. Çünkü, kapitalizm öncesi toplumlarda üretim, geniş pazarlar için değil, fakat esas itibarıyla, aile ve kapalı köy toplumlarının gereksinimleri için yapıldı. Yani kapitalizm öncesi bu tür küçük ve kapalı toplumlarda bir işbölümü olmakla beraber, bu çok basit ölçülerde kaldığından, üretimin gene de bizzat üreticilerin gereksinmelerine yönelik olduğunu söylemek fazla bir hata sayılmaz.

Oysa, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu, kapitalist aşamaya ulaşmış toplumlarda durum tamamiyle değişiktir. Bir kere bu toplumlarda üretim, üreticilerin ve onların tanıdıkları yakın çevrelerinin gereksinmelerini karşılamak için değil, fakat pazar için ve kâr elde etmek amacıyla yapılır. Diğer taraftan üretim, üreticilerin tek başlarına veya aile fertleriyle birlikte çalıştıkları «küçük» işletmelerde değil, fakat 10'larca, 100'lerce, 1000'lerce işçinin birarada çalıştıkları «büyük» işletmelerde yapılır.

Üretimin pazar için ve kâr amacıyla yapılması, üretimle gereksinme arasında eskiden var olan doğrudan bağın kopması demektir. Bunun doğal bir sonucu olarak toplumsal üretimin toplumsal gereksinmelere intibak edip etmemesi gibi, eskiden olmayan, bir sorun ortaya çıkmıştır. Gerçekten, geniş pazarlar için üretim yapılan bir toplumda, bir malın gerekenden çok ve başka bir malın da gerekenden az üretilmesi olasılığı vardır. Oysa, kapitalizm öncesi toplumlarda, görmüş olduğumuz gibi, gereksinme ile üretim arasında böyle bir intibaksızlık söz konusu bile olmaz. Aynı biçimde kapitalizm öncesi toplumlarda söz konusu olmayan işsizlik, kapitalist toplumlarda en büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üretimin büyük işyerlerinde, çok sayıda işçiler tarafından ayrı bir kişi (kapitalist) adına yapılması da kapitalizmi karakterize eden çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Bir kere toplum, artık işçi ve kapitalist olmak üzere iki temel sınıfa ayrılmıştır. Diğer bir sonuç, üretim süreci ve üretilen mallar üzerinde işçilerin hiçbir söz hakları olmaması, bunların bütünüyle kapitaliste ait bulunmasıdır. Üretici işçi ile yaptığı iş ve bu işin sonuçları arasındaki bağ böylece koparılınca, artık üretim faaliyetlerini insanların diğer faaliyetlerinden ayırmak gerekli ve olanaklı olmuştur. Çünkü artık insanların fabrikalarda ve diğer çeşitli işyerlerinde geçen zamanları (buralarda harcadıkları emekler) onların yaşamlarının doğal bir devamı olmaktan çıkmış ve âdetâ ondan koparılmış, ona yabancılaştırılmış bir parçası halini almıştır. Böylece kapitalist üretim süreci, insanlar arasında kendine özgü üretim ilişkileri de meydana getirmiştir.

Kapitalist üretim biçimi yalnız maddi üretim yapılan tarım, madencilik ve sanayi sektörlerinde kalmamış, var olmalarına zaten kendisinin neden olduğu ulaştırma, ticaret, bankacılık, sigortacılık, eğitim, sağlık, turizm ve böyle hizmet sektörlerinde de egemenliğini kurmuştur. Kısaca ifade etmek istersek, kapitalist toplumlarda ekonomik faaliyetler —ki üretimle ilgili bütün faaliyetleri içerir— toplumsal hayatın diğer yanlarından ayrılmış, kendine özgü bir bütünlük kazanmıştır. İşte Ekonomi Bilimi, bu ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetler dolayısıyla insanlar arasında kurulmuş olan ilişkileri —üretim ilişkilerini— kendine araştırma konusu yapmıştır. Bundan ötürü, Ekonomi Bilimi, ekonomik hayatın genel hayattan farklılaşmaya başladığı, yani kapitalizmin doğmaya başladığı sıralarda ortaya çıkmış ve bu farklılaşmanın yoğunlaşmasına, yani kapitalizmin gelişmesine paralel olarak gelişmiştir.

Yukarda kısaca görmüş olduğumuz gibi, içinde yaşadığımız toplumun siyaset, hukuk, ahlâk, san'at, felsefe gibi üstyapı kurumları da, içinde yaşadığımız kapitalist düzenin üretim ilişkileri (ekonomik temeli) tarafından belirlenmektedir.

Bu durumda, içinde yaşadığımız ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olaylar karşısında yolumuzu şaşdırmamak, tersine aralarındaki ilişkilerden yararlanarak onlara yön verebilmemiz için Ekonomi Bilimini öğrenmemiz gereklidir. Ekonomi Biliminin bu görevi diğer bilimlerinden farklı değildir. Örneğin Fizik ya da Kimya Biliminin görevi de, tıpkı bunun gibi, konusuna giren olayları önce anlamak ve sonra da buna dayanarak onlara yön vermektir. Ama ne var ki, Ekonomi Bilimi bu görevini, içinde yaşadığımız kapitalist toplumda, kolayca doğrudan doğruya yerine getirememektedir. Bunun 2 temel nedeni vardır.

Birinci neden, Ekonomi Biliminin konusunu oluşturan olayların niteliğinde yatmaktadır. Bilindiği gibi sosyal olaylar, doğa olaylarından farklı olarak, devamlı bir değişme ve gelişme içindedirler. Örneğin 18. yüzyıldaki kapitalizmle, bugünkü tekelci aşamaya varmış olan kapitalizm arasında farklar vardır. Aynı biçimde, bugünkü azgelişmiş memleketlerdeki kapitalizm ile, gelişmiş memleketlerin gelişme dönemlerindeki kapitalizmleri arasında da farklar vardır. Kısacası, toplumların gelişme süreçleri içinde koşulları birbirinin aynı olan iki durum bulmak olanağı yoktur. Böyle olunca, ekonomik tahliller ve bunlardan çıkarılacak sonuçlar, bazı evrensel kanunların çerçevesi içinde yürütülmüş olmakla beraber, zaman ve mekânla kayıtlı kalmak zorundadırlar. Bu durum, bilimde kesinlik görmeye alışmış olan insanlarda, Ekonomi Biliminin bilimselliği konusunda kuşku yaratmaktadır. Günlük hayatımızda bu kuşkunun en açık ve basitinden en sinsi ve karmaşık biçimlerine kadar rastlamak olanaklıdır.

İkinci neden, içinde yaşadığımız toplumun sınıflı bir toplum olmasına dayanır ve özel bir önem taşır. Sınıflı toplumlarda karşıt sınıfların, örneğin kapitalist toplumda burjuvazi ile proletaryanın, çıkarları da karşıttır. Bundan ötürü, Ekonomi Biliminin bulguları ve tahlilleri karşısında bu temel karşıt sınıfların, hattâ toplumun diğer sınıf ve tabakalarının tarafsız olmalarına olanak yoktur. Örneğin, Ekonomi Biliminin ortaya sergilediği kapitalist düzendeki sömürü olgusunu ve bunun mekanizmasını, burjuvazinin bilimsel bir doğru olarak kabul etmesi elbette ki beklenemez. Tersine, burjuvazinin, ideolojik plânda kendi çıkar savaşını verirken, sömürü olgusunu ve bunu tüm açıklığıyla ortaya koymuş olan Ekonomi Bilimini reddetmek ve çürütmek için olanca çabasını harcayacağı açıktır. Nitekim, Ekonomi Bilimi burjuvadan yana economiciler tarafından devamlı olarak sözde bilimsel saldırılara ve tahrifata maruz bırakılmıştır.

Yalnız Ekonomi Bilimi için değil, diğer sosyal bilimler için de durum aynıdır. Bu bilimlerin ortak yayınları, sosyal gelişmenin kaçınılmaz bir biçimde sınıfsız bir topluma, sosyalizme doğru yönelmiş olduğunu ve bu gelişmenin itici gücünün işçi sınıfı, mekanizmasının da sınıf mücadelesi olduğunu ortaya koymalarıdır. Böyle olunca, açıktır ki, Ekonomi Bilimini öğrenmek, öğretmek ve kullanmak gibi sadece bilimsel bir faaliyette bulunmak değil, fakat aynı zamanda sosyalizm için verilen ideolojik mücadeleye katılmak, orada yerini almakta demektir.

SOSYAL BİLİMLERDE TARAFSIZLIK VE BİLİMSEL BAKIŞ AÇISI(*)

●

Michel LOWY

«Devrimci olan sadece gerçeğin kendisidir»

Antonio GRAMSCI

Sosyal bilimlerde tarafsızlık olanaklı mıdır? Söz konusu olan tarafsızlık pozitivistlerin ileri sürdükleri gibi doğa bilimlerindekinin aynısı mıdır? Sosyal bilim zorunlu olarak, bir sınıf görüşüne bağımlı, (Angaje) değil midir? Bu partizan nitelik gerçeğin objektif olarak anlaşılmasıyla nasıl uzlaştırılacaktır?

Bu sorular; bir yüzyıldan fazla zamandan beri sosyoloji, tarih, ekonomi-politik, antropoloji, siyasal bilimler ve epistemolojideki metodolojik tartışmalarının temelini oluşturuyor. Bu soruna sadece marksizmin radikal ve uygun bir çözüm getireceğini göstermiye çalışacağız. (Her ne kadar Marksistlerin bu konudaki yazıları bize sadece ilk elemanları veriyorsa da) Çözümün temel koşulu da pozitivismle eksiksiz hesaplaşmayı gerektirir.

I — POZİTİVİZM

Pozitivist düşüncenin temel fikri, kutsal kitaptaki basitlik-tedir: Sosyal bilimlerde doğa bilimlerinde olduğu gibi kişisel varsayım ve ön yargılardan uzaklaşmak değer yargısıyla olayı birbirinden ayırmak gereklidir. Sosyoloğun yahut tarihçinin amacı, bir kimyagerin ya da fizikçinin duru, sade tarafsızlığına ulaşmak olmalıdır. Sözü «büyük üstad» Auguste Compt'e bırakalım.

«Sosyal fizikten, astronomik, fiziksel, fizyolojik ve kimyasal olgularda olduğu gibi, amacı sosyal olayların doğal ve değişmez yasaları ortaya çıkarmak olan, bu değişmez yasaların keşfini kendine özel konu edinen bilimi anlıyorum.»⁽¹⁾ «Hayranlık ve nefreti bir yana atarak, politik olayları öteki bilimlerde olduğu gibi basit gözlem konuları olarak ele alan sosyal fizik her olaya ikili bir görüş açısından yaklaşır: Bunun var olan öteki olgularla bir uyum içinde olması ve geçmişi ile zincirleme bağlılık içinde bulunuşu.»⁽²⁾

(*) Makale çok uzun olduğundan bu sayıda sadece pozitivistizmin eleştirisine ilişkin olan birinci bölümü yayınlıyoruz.

Auguste Compt'e'un pozitivizmi birbirine sıkıca bağlı iki öncül temele dayalıdır:

1 — Epistemolojik planda toplum doğaya dahil edilebilir (benzetilebilir). Biz bu buna pozitivist doğacılık (Naturalisme pozitivist) diyeceğiz. Ve sosyal hayatta doğasal bir uyum vardır.

2 — Toplum değişmez doğal insan iradesinden ve eylemin-den bağımsız yasalar tarafından yönetilir.

Bu öncül görüşlerden çıkan sonuç ise sosyal bilimlerin metodunun doğa birimlerinin özdeği olduğu ve olması gerektiğidir. Araştırma yöntemleri aynı, özdeğ olmalı yine aynı şekilde doğa bilimleri kadar yansız (nötr) tarafsız ve olgulardan bağımsız olmalıdır.

Böyle bir anlayışın muhafazakâr, gerici ve karşı devrimci ideolojik özü bütün açıklığı ile ortadadır. Auguste Compt'e ki, açık sözlülüğü su götürmez görüşünü şöyle formüle ediyor: Mademki sosyal yasalar doğal (tabii) yasalardır, o halde devrimci ütöpik ve negatif düşlerin aksine toplum dönüşüme uğratılamaz. Pozitivizm sosyal statükonun pasif olarak kabul edilmesi gerektiğini vaz eder.

«(Pozitivizm) doğası gereği boyun eğme güdüsünü geliştirerek kamu düzenini güçlendirmeye yöneliktir. Gerçek bir boyun eğme, karşı gelinmez kötülöklere, sürekli olarak katlanma ise bir ödünleme olmadan sağlanamaz. Bu, ancak söz konusu kötölöklere, doğal yasaların gereği olduğu, kafalara yerleştirilerek sağlanabilir. Konular ne olursa olsun, önüne geçilmez politik kötölöklere karşısında(!....) böyle bir işlevi olsa olsa pozitivist felsefe yüklenebilir.»⁽³⁾

Yukarıdaki alıntı burjuva sosyolojisinin temel görüşünü bütün saflığı ve ilkelliği ile ortaya koymasına yönünden doğacı pozitivizmin gerçek cevherini açığa çıkarıyor. Bu, Auguste Compt'e'nun kullandığı pozitif kelimesinin «negatif», «eleştirici», «yıkıcı», «ahlâk bozucu» (...) «Bozguncu», tek kelime ile devrimci, aydınlık felsefesi Fransız devrimi ve sosyalizm karşısındaki gerçek anlamını ortaya koyuyor.⁽⁴⁾

Durkheim, Auguste Compt'e'dan daha da ileri modern pozitivist sosyolojinin gerçek kuramsal efendisi olacaktır. Onun sosyolojik natüralizmi Compt'e'un temel görüşlerinden kaynaklanır. Durkheim bunu «sosyolojik metodun kuralları» adlı yapıtında açıkça söylüyor:

«Birinci ve temel kural sosyal olayları şeyler gibi kabul etmektir. (.....) gerçekten Compt'e'da sosyal olguların doğasal olaylar olduğunu ve aynı doğa yasalarına tâbi olduğunu söyler. Burada gidecek, dolaylı olarak sosyal olguların eşya (şey) karakterini kabul etmektedir. Nitekim doğada sadece şeyler vardır.»⁽⁵⁾

Durkheim, toplumsal olguları açıklamak için işlevi son analizde tutuculuk olan doğacı modellere (modèles naturalistes) baş vurur. Örneğin Durkheim'e göre toplum, hayvanda olduğu gibi «hepsinin özel rolleri olan çeşitli organlar sistemidir». Bazı sosyal organların «özel durumu vardır» daha açık söylenirse ayrıcalıklıdır. Ona göre bu durum tamamiyle doğal, görevsel ve zorunludur. «Bu durum herhangi dışsal bir nedenden değil, tamamiyle söz konusu organın oynadığı rolün özelliğinden ileri gelir». Bu ayrıcalık ise kesinlikle normal bir olgudur ve bütün canlı organizmalar için geçerlidir. Böylece, hayvanda sinir sisteminin öteki sistemler karşısındaki üstünlüğü bir hak (hukuk) durumuna varır. Böyle olunca da bu organın öteki organlara önceliği olması ve öncelikle seçilmiş besinler talep etmesi doğaldır». (6) Durkheim'in öteki eserlerinde bu organsal benzetme ve hayat için mücadelede güçlülerin yaşaması demek olan Sosyal-Darwinci görüşler birbirine karşı.

«Nitekim hiçbir engel ya da haksız kayırma olmazsa herhangi bir amaç için mücadele eden rekabetçilerden bu amaç için en yetenekli olanı yarışı kazanır. (.....) Bunun insanları her zaman tatmin etmeyeceği söylenecektir. Öyle ya arzular yetenekleri aşar. Bu, gerçek fakat böyle durumlar istisnaidir. Daha doğrusu marazidir. (.....) normal olarak insan kendi doğasını gerçekleştirerek mutluluğa ulaşır. İhtiyaçları vasıtaları ile ilişkilidir. Böylece organizmadaki her organ ancak kendi gücü ve onuruna yakışır besin talebinde bulunabilir. (....) (7)

Durkheim, Compt'e da olduğu gibi kendi doğal (tabii) sosyolojisinin tepeden tırnağa gerici karakterinin farkındaydı. Bunu Metodun Kuralları'na yazdığı önsözde biraz yapmacıksız biraz da gururla şöyle açıklıyor:

«Bizim metodumuzun devrimcilikle bir ilgisi yoktur (en azından bu kadarı söylenebilir. M. L.) Daha da ötede, ve bir anlamda temelli tutucudur. Çünkü o sosyal olayları doğa ile bir tutar, özdeş sayar. Bu olgular ise ne kadar eyilir bükülür ve yumuşak olurlarsa olsunlar bilinçle, istekle değiştirilemezler.» (8)

Görüldüğü gibi Durkheim'in öğretisi orman yasasından toplumun doğal yasasına, buradan da canlı organizmaya varıyor. Bu avare ve şaşırtıcı yaklaşım temel bir varsayıma dayalıdır. Çeşitli alanların ve bunları konu edinen bilimlerin - epistemolojik homojenliği. Böyle bir varsayım bütün pozitivist akımların temel taşıdır. «Sosyolog kendi alanında bilimsel keşiflere yönelirken bunu bir fizikçinin, kimyagerin, ruh haleti içinde yapacaktır». (9)

Eğer sosyal bilimcinin araştırma alanı olan toplum amansız bir politik mücadelenin, radikal farklılıkta ve zıt dünya görüşle-

rinin savaş alanıysa, nasıl olur da bir sosyal bilimci kimyager ruh haliyle işe koyulabilir? Durkheim'in cevabı şaşırtıcı bir safliktir. Ve pozitivistizmin «iyi niyet» damgasını taşır.

«Sosyoloji böyle anlaşılınca; o, kelimenin bayağı anlamında ne bireyci ne komünist ne de sosyalisttir. Prensip olarak olayları açıklamaya değil, onları reforme etmeye yönelen bu teorilerin bilimsel değerini de tanımaz. Başka bir deyişle sosyoloji ideolojik çatışmaları «yok saymak», kişisel yargıları ve arzuları susturmak ve sistematik olarak ön yargılardan uzaklaşmak zorundadır.»⁽¹⁰⁾

Durkheim «iyi» bir pozitivist olarak sanıyor ki ön yargı ve varsayımlardan kurtulmak, daha iyi görebilmek için kara gözlükleri kaldırıp atmak kadar kolaydır. Anlamıyor ki bu ön yargılar (ideolojiler) şaşılıkta ya da daltonizmde olduğu gibi bakış açısının temel elemanlarıdır. Durkheim'in kendisi bile (gerici ve karşı-devrimci tavrı) iyi niyetin ve tarafsızlık arzusunun şiddeti ne olursa olsun ön yargıları susturmaya yetmediğinin yaşıyan kanıtıdır.

Pozitivizm salt ondokuzuncu yüzyıla özgü bir olgu değildir. Açıkça Neo-pozitivist görüşlerin, üniversitelerde, akademik kurumlarda, öteki resmi kuruluşlarda, özellikle de Amerika Birleşik Devletlerindeki etkinliği hâlâ önemlidir. Şüphesiz biçimler değişti, davranışçılık (davranışçılık) ve fonksiyonalizm Auguste Comte'nun eski metafiziğinin yerini aldı, sibernetik (cybernetique) metod başarıyla Durkheim'in biyolojik organizmasının yerine geçti. Fakat temeldeki prensip aynı kaldı; A.B.D.'de pek sevilen bir sosyoloji el kitabının yazarı olan George A. Lundberg A. Comte'un pozitivist felsefesinden alınmışcasına şunları yazıyor;

«Sosyolojiyi bir doğa bilimi saydığımıza göre; toplumsal davranışı bir biyoloğun arı kovanını veya karınca yuvasını yani yaşıyan bir organizmayı ele alışındaki tarafsızlık ve ruh haleti ile inceleyeceğiz.»⁽¹¹⁾

Eklemek gerekir ki, değer yargısıyla olayı birbirinden soyutlamak ön yargıları «istekle» bertaraf etmek demek olan tarafsızlık pozitivist akımın koyduğu sınırları da aştı. Sosyolojiyi bu sınırların ötesinde de etkiledi. Max Weber'i pozitivist saymak kolay değildir. Çünkü o «kültür bilimlerinin» doğa bilimleri karşısındaki özel durumuna işaret eder. Bununla birlikte sosyal bilimlerin ön yargılardan uzak ve «değerlendirici» olmamaları gerektiği görüşündedir.

Max Weber'e göre, sosyal bilimin kavramları, hasma saldırmak için keskin kılıçlar değil fakat geniş düşünce alanını kabartıp işleyen saban demirleri gibi olmalıydılar. Sosyal bilimcinin

kendi değer yargıları işe dahil edildiğinde olayların bütünsellik içinde kavranması söz konusu değildir.⁽¹²⁾ Bununla birlikte Max Weber bazı metodolojik yazılarında sosyal bilimlerde gözlemcinin değer yargılarının gerek bilimsel araştırmanın konusunun seçiminde gerekse problematiğin (çözümün) belirlenmesinde ve sorulacak sorular seviyesinde, oldukça önemli rol oynayacağını kabul eder. Fakat getirilen cevaplarda, araştırmacının görgü ve deneye dayanan incelemelerinin herkesçe kabul edilebilirliği için tüm değerlendirmelerin dışında olması gerektiğini söyler. Sanki seçilen sorular ve ele alınan sorunlar verilecek cevabı geniş ölçüde belirlemiyormuş gibi. Lucien Goldman, Max Weber'in bu çelişik tutumunun altını çiziyor. Ona göre bu tutum, sosyal determinizmin yanlış anlaşılması olan pozitivist sosyoloji ile bunun Marksistler tarafından tam kabulü arasında yarı yolda bir yerde kalmaktadır.

«Seçilen elemanlar daha başlangıçta araştırmanın sonuçlarını belirler. Değerler şu veya bu sosyal sınıfın değerleri olduğuna göre, araştırmacının dikkatli olmasının önemi abartılmamalıdır. Bu noktada Weber'in düşüncesi savunulmaz durumdadır.»⁽¹⁴⁾

Pozitivizmin temel yanlışlığı sosyal bilimlerdeki metodolojinin özel durumuyla doğa bilimlerindeki durumun karıştırılmasıdır. Sosyal bilimlerin bu özel durumunu belirleyen temel nedenler şunlardır:

- 1 — Sosyal olguların tarihsel ve geçici olma nitelikleri ve bunların insanların eylemi ile değiştirilebilirliği;
- 2 — Bu alandaki bilginin özne ve nesnenin (suje ve objesinin) kısmî özdeşliği;
- 3 — Sosyal problemlerin farklı sosyal sınıfların uzlaşmaz görüşlerine temel oluşu;
- 4 — Sosyal teorinin politik ve ideolojik sonuçlar doğurması, gerçeğin anlaşılmasının sınıf mücadeleleri üzerinde doğrudan sonuçlar doğurması.

Birbirlerine sıkıca bağlı yukarıdaki nedenler, sosyal bilimlerdeki metodun salt teorik modeller, araştırma, teknik ve yöntemleri seviyesinde değil fakat aynı zamanda sınıfsal ilişkiler seviyesinde de doğa bilimlerindeki metoddan farklılığını ortaya koyar. Sosyal sınıfların farklı dünya görüşleri, ideolojileri (bilinçli veya bilinçsiz, doğrudan veya dolaylı) açık bir şekilde sosyal bilimleri etkilemektedir. Bu nedenle de tarafsızlık sorunu doğa bilimlerindekinden tamamiyle farklı bir görünümündedir.

Sosyal gerçek de tüm öteki gerçekliklerde olduğu gibi sonsuzdur. Bütün bilimler bir seçişi gerektirir. Tarihsel bilimlerde bu seçiş bir rastlantının ürünü değildir. Belirli bir bakış açısına

organik olarak bağımlıdır. Sosyal sınıfların dünya görüşü, sosyal bilimsel araştırmayı sadece son aşamada belirlemekle kalmaz, olayların açıklanması, teorisinin formüle edilmesi, daha da ötede incelenecek konunun seçiminde, önemli olanla tali olanın ayrılmasında sorulacak sorular seviyesinde, tek kelime ile araştırma problematiği (sorunsallığı) aşamasında da kendini gösterir.

Örnek: Durkheim'in «Sosyal İşblümünde» sürekli olarak sorduğu «hayat için mücadelede hangi faktörlerin bireyin özgür rekabetini engellediği sorusu» masum olmadığı gibi burjuvazinin şerbest rekabetçi kapitalist aşamasındaki sosyal-Darwin'ci dünya görüşünün damgasını taşıyor. Durkheim'in cevabından bağımsız olarak böyle bir soru onun teorisini belirli yerlere yöneltiyor ve de ona zorunlu olarak «gerçek amacı gizli» olan eğitimsel bir nitelik kazandırıyor.

Bunlar dandikte, doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki farklılığı mutlaklaştırmamak gerekir. Çünkü sosyal bilime konu olan olaylar tarihsel ve görelidirler.

Tarihseldir çünkü, bütün bir dönem boyunca doğa bilimleri de ideolojik mücadele alanı olmuştur. XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar feodal ve klerikal (kilise) egemen sınıflar kendi ideolojik sistemleri için bir meydan okuma olan doğa bilimleri karşısında direndiler. Astronomi yüzyıllar boyunca şiddetli bir ideolojik, hattâ politik savaş alanı oldu. Bilim adamları sık sık devlet baskısının kurbanı oldular. (G. Bruno, Galile, v.b.) Ancak feodal üretim biçiminin tasfiyesi ideolojisinin sönmesi ya da «modernleşmesi»nden sonradır ki doğa bilimleri giderek ideolojik planda «tarafsız» duruma geldi. Bununla birlikte XVI. yüzyılda bile astronomi bilimleri ile sosyal bilimler ve sosyal sınıflar arasındaki epistemolojik ilişkiler sosyal bilimlerin doğa bilimleri karşısındaki bugünkü durumlarından farklıydı. Bu konuya ileride tekrar geleceğiz.

Görelidir (relative) çünkü; ideolojik angajman düzeyi bütün sosyal bilimlerde aynı olmadığı gibi (doğa bilimlerindeki tarafsızlık da öyle) aynı şey herhangi bir bilim dalı için deyledir. Bazı sorunlar ideolojik etkilenmelere karşı daha duyarlıdır. Fransız Devrimi Pelopones savaşlarında daha fazla sınıf uyumsuzluğu ve çatışmasını uyandırmıştır.

Sonuç olarak: Pozitivistler değer yargısıyla olayların birbirinden ayrılması gerektiğini ileri sürüyorlar. Onlara göre değerlendirci bir yargıdan giderek gerçek olana varılamaz. Poincaré'nin ünlü formülüne göre öncül göstericiler zorunlu mantıklı so-

nuca götürmezler. Weber alaylı bir şekilde Sermon de la Montagne'nın doğruluğunun veya yanlışlığının bilimsel olarak hiçbir zaman kanıtlanamayacağını söylüyor. Bu reddedilemez. Fakat pozitivistlerin ve Weber'in unuttukları bir şey var; bilimle normlar arasındaki ters ilişki: yani olayların değerlendirilmesinde, değer yargılarının yönlendirici, şartlandırıcı ve etkileyici yanı. Burada sınıfsal görüş açısı işe karışıyor. (normlarla ilgili değer yargılarının işe karışması). Bu da geniş ölçüde bir sosyal te-
orinin görüş alanını belirliyor. Görebildikleri, göremedikleri doğru görüşleri yahut gafleti, aydınlığı veya körlüğü, miyopluğu ya da hipermetropluğu...

(Çeviren **F. BAŞKAYA**)

NOTLAR :

-
- (1) A. Comte «Considérations philosophiques sur la science et les savants» (Bilim ve bilim adamı üzerine felsefik düşünceler.) Politique d'Auguste Comte, Colin Paris s. 71.
  - (2) Pozitivist felsefe dersleri .... Paris 1968 cilt 4, s. 214.
  - (3) A.g.e., cilt IV, s. 100.
  - (4) C.f. A. Comte; Discours sur L'esprit positif, s. 73.
  - (5) E. Durkheim «Les règles de la méthode sociologique (sosyolojik metodun kuralları) P.U.F. Paris 1956, s. 15-19
  - (6) İd., la Division du travail social (sosyal işbölümü) P.U.F.; Paris 1960, s. 157-158
  - (7) a.g.e., s. 369-370
  - (8) La règles... önsöz s. 8
  - (9) İbid s. 15
  - (10) İbidem s. 9
  - (11) Sociology; New York 1950, s. 5
  - (12) M. Weber «Bilim Adamı ve Politika» Paris 1959, s. 80-82
  - (13) Le Goldman; Science humaine et Philosophie Paris 1966, s. 43)

1975'TE DÜNYA EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Fikret BAŞKAYA

1975 sonunda dünya ekonomisinden söz etmek, emperyalizmin bunalımından söz etmektir. Bunalıma ve bunun az gelişmiş ülkeler üzerindeki sonuçlarına geçmeden önce, II. Dünya Savaşı'nın sonrasında dünyadaki belirgin oluşumlara kısaca değinmekte yarar vardır.

Söz konusu dönemi belirleyen temel gelişimler: 1 — Emperyalist blok içindeki liderliğin İngiltere'den Atlantik'in öteki yakasındaki Birleşik Devletlere kayması, savaş sonrasında ve 1950'lerdeki iki blok arasındaki soğuk savaşın 1960'lardan sonra barış içinde birarada yaşama formülüne dönüşmesi. 2 — Kurtuluş savaşlarının yaygınlaşması. Bu savaşlardan sadece bir kaç gerçek anlamda bağımsızlık savaşlarıdır. 3 — Dünya kapitalist sisteminin yapısal bunalımdan kurtularak, geçici bir yükselme dönemine girmesi. 4 — Geri kalmış ülkelerde «ithalatı ikameye» yönelik ve bir azınlığın gereksinimlerine cevap veren bağımlı bir sanayileşme sürecinin yaygınlaşması. 5 — Çin, Doğu Avrupa, Vietnam, Kore vb. ülkelerin kapitalizmden farklı bir gelişme sürecine girmeleriyle sosyalist blokun genişlemesi.

I — 2. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDAKİ GELİŞMELER.

1 — Savaştan en az zararlı çıkan Amerika Birleşik Devletleri, sermayesinin büyüklüğü ve teknolojik üstünlüğü nedeniyle, öteki kapitalist ülkeler üzerinde kolaylıkla hakimiyet sağladı. Böylece Amerikan sermayesi hızlı bir uluslararasılaşma (enternasyonalizasyon) sürecine giriyordu. Amerika'nın uluslararası plandaki üstünlüğü iki düzenleme ile sağlamlaştırıldı;

a — Bretton-Woods para anlaşması ile Birleşik Devletler kendi çıkarlarına hizmet edecek bir para sistemini öteki kapitalist ülkelere kabul ettirdi. (1944)

b — Havana Konferansı ile de yeni ticaret sisteminin kabulü, Amerikan sermayesi için önceki dönemdeki engelleri ortadan kaldırıyordu. (1947)

Bu iki anlaşma Birleşik Devletlere iki yönde yararlar sağlıyordu. Para anlaşması, öteki paraların dolar karşısında sabitliğini ve dolara çevrilebilirliğini sağlayarak A.B.D.'yi dünya merkez bankası durumuna getiriyor, ticaret anlaşması da serbest ticareti bütün kapitalist dünyaya empoze ederek, büyük sömürgeci ülkelerin buralardaki ticarî imtiyazlarına son veriyordu. Böylece o zamana kadar Amerikan sermayesine yasaklanmış olan sömürge ve yarı-sömürge ülke pazarları Amerikan sermayesine açılmış oluyordu. Amerikanın bu girişimi bir yüzyıl önce İngiltere'nin uyguladığı, temelinde zayıfları serbest rekabet koşullarına zorlamak yatan «güçlünün yasasını egemen kılmaktan» başka birşey değildi. Aslında hegemonyanın Atlantik'in öteki yakasına kayması, sömürge ve yarı-sömürge ülkeler açısından önemli bir değişiklik yaratmamıştır. Sadece biçimlerde bazı değişimler olmuştur.

Yukardaki iki «ayarlama» dışında ABD'nin Batı Avrupa ve Japonya üzerinde kesin hakimiyet kurmasında soğuk savaşın ABD tarafından

önemli bir koz olarak kullanılması da rol oynamıştır. «Hür Dünya»yı «tehdit» eden komünizm tehlikesi, ABD tarafından ustalıkla kullanıldı. Aslında Kore savaşı da ABD'nin bu oyununu kolaylaştırdı. Kore savaşı çıktığında, Japonya ve Almanya'nın politik planda kendi savunmalarını sağlayacak durumları yoktu. Böylece Amerika'nın «atom şemsiyesi» altında bütün kapitalist ülkeler toplanmış oluyorlardı.

Soğuk savaş sadece iki askeri blok arasında bir politik savaş da değildi. Aynı zamanda ideolojik bir savaştı. ABD kapitalist sistemin öteki sistem karşısındaki «üstünlüğünün simgesi»ydi. Kapitalist sistemin sosyalist sistem karşısındaki «üstünlüğünün» kanıtıydı. Böylece «American Way of Life» (Amerikan Yaşama Tarzı) Amerikanın kapitalist dünya-daki kültürel üstünlüğünü sağlarken, Amerikan sermayesinin bu ülkelerde kök atıp, dal budak salmasında önemli rol oynadı.

Diğer taraftan Batı Avrupa ve Japonya kendi sermaye birikimleri için, koşullar veri olduğunda, ABD sermayesini kendi ülkelere çağır-maktan başka seçenekleri yoktu. Ticari üstünlüğü ve öteki ülkelere yapı-lan yatırımlardan transfer edilen kârlar sayesinde ABD ödemeler den-gesi hatırı sayılır bir fazlalık göstermeye başladı.

Fakat Amerikan sermayesinin bu kesin hegemonyası uzun sürme-di.(1) 1950 yılları başında itibaren Batı Avrupa ve Japonya kendilerini toparlamaya, kendi üretim potansiyellerine çekidüzen vermeye ve daha azalan ölçülerde ABD mallarına ve sermayesine bağımlı olmaya başladılar. Daha da ötede, sanayi ürünleri ihracatında önemli ilerlemeler kaydet-meye başladılar. Ayrıca 1944'te kendilerine dikte etirilen para anlaşmasına ve 1947 Ticaret Anlaşmasına karşı da tedbirler almaya koyuldular. (Kambi-yo ayarlamaları ve ticari kısıtlamalar gibi) Alınan tedbirler Amerikan mal-larının bu ülkelere girişini zorlaştırırken, bu süreç ABD sermayesinin da-ha artan oranlarda sızması sonucunu doğurmuştur. 1957-1962 yılları arasın-da 13 milyar dolarlık yabancı sermayenin % 60'ı bu ülkelere gitmiştir.(2)

2 — 2. Dünya Savaşı sonrasında döneme damgasını vuran ikinci ol-gu bağımsızlık savaşlarıdır. Aslında bu olgunun önemi abartılmıştır. Or-tada gerçek anlamda bağımsızlık diye bir şey sözkonusu değildir. Kitle-lerin sömürü ve baskı karşısındaki direnişleri, onlara sömürden, bas-kıdan uzak, özgür yaşama koşulları sağlayacak yerde, elde ettikleri so-nuç yabancı efendilerinin yerini yerlilerin alması olmuştur.(3) Böylece kitlelerin mücadelesi, emperyalizmin ve onun yetiştirmesi yerli gerici sı-nıflar tarafından saptırılmıştır. Bu ülkelerin büyük çoğunluğuna, ikinci savaş sonrası dönemde bağımsızlık verilmesiyle ilerdeki şiddetli patla-maların, emperyalizmi tehdit edebilecek sonuçlar doğurmasını engelle-mek amacı güdülmüyordu. Ayrıca bu ülkelerin şekli planda bağımsızlaş-maları, katı toplumsal yapıları kırarak, kapitalist öncesi kalıntıların tas-fiyesini hızlandıracığından, böylece bir çözüm çok uluslu tekellerin işine de geliyordu. Ayrıca sömürgelerin bağımsızlaşması, emperyalistlerarası rekabette ABD'nin bu bölgelerde daha fazla nüfuz sahibi olmasını sağla-yacak bir gelişimdi. Gerçekten geniş bölgeler eski sömürgeci ülkelerin etki alanında ve klasik biçimiyle kaldıkça, ABD sermayesine ve ürünle-rine de kapalı kalacaktı. Böylece eski yapılar kırılarak çok uluslu tekel-lerin bu ülkelere daha fazla sermaye yatırımları kolaylaşıyordu. Bir yan-dan emperyalizmin dikte ettirdiği koşullar, diğer yandan emeğin çok ucuz oluşu, buralardaki emperyalist yatırımları fevkalâde kârlı duruma getirmiştir. Bunun geri kalmış ülkeler bakımından sonuçları, kendi ül-kelerinde yaratılan artık değeri kapitalist metropollere kaydırmak ol-muştur.

Bu savaşların anlamı gereği gibi anlaşılmayınca, bunun emperyalist pazarı daralttığı savı ileri sürülmüştür. Ancak, anti-emperyalist savaş-lar sonunda elde edilen bağımsızlıklar, emperyalizme gerçek bir darbe

indirebilirler. Bu da, sosyalizme giden bir yola gidildiğinde bütün sonuçları ile gerçekleşebilir. Çin, Vietnam, Kore, Küba, vb. ülkeler hariç tutulursa, emperyalizmle yeni bağımsızlığa kavuşan ülkeler arasındaki sömürü ve şartlandırma ilişkilerinin emperyalizmin aleyhine olarak bozulduğunu ileri sürmek, sorunlara uzaktan bakmaktır. Bu ülkelere bağımsızlık verilmesiyle, doğrudan kontrol, dolaylı hale getirilmiştir. Bu ekonomik planda daha ucuz bir egemenlik yöntemidir. Yabancı yöneticinin emekçi kitleler üzerinde uyguladığı sömürü ve baskının yerli egemen sınıflara devredilmesidir. Şüphesiz bu yerli yönetici klik, emperyalizmle olan tarihsel göbek bağları nedeni ile, kesinlikle emperyalizmin denetimi altındadır. Diğer taraftan bu ülkelerin sözde bir bağımsızlığa, Fidel Castro'nun deyişiyle «birer bayrağa kavuşmaları» sömürünün sürdürülmesinde ideolojik bir destek de sağlıyordu. Bundan böyle sömürü ve baskı, «millilik», «devlet yararaları», «milli kalkınma», «milli bütünlük», «büyük ülkeyi yaratma» adına eskisinden daha kolay sürdürülebilirdi.

Bu ülkelerin bağımsızlığa kavuşmaları ile, emperyalist pazarın daralacağına ilişkin görüşlerin yaygınlaşmasında, sözkonusu ülkelerdeki yönetici kliklerin giriştikleri bazı devletleştirme tedbirleri de rol oynamıştır. Burada da yanlış bir görüş yatmaktadır. Üretim biçimi ve emperyalizmle olan ilişkiler, köklü değişikliklere uğramadığı sürece, bazı üretim alanlarının kamulaştırılması ne o ülkelerdeki yerli egemen sınıfların zararına ne de emperyalizmin temel çıkarlarına ters düşer. İktidardaki egemen sınıfın, kendi aleyhine olacak bir girişimde bulunması düşünülemez. Pozitivist dünya görüşünün etki alanından kurtulamamış bazı kişilerin yaratmaya çalıştıkları kamu kesimi efsanesinin gerisinde yanlış ve bürokratik bir sosyalizm anlayışı yatmaktadır. Eğer yerli egemen sınıflar bazı kamulaştırmalarda bulunuyorlarsa, böyle bir tedbir onların çıkarlarına uygun düştüğü içindir.

Dünya pazarlarında hammadde fiyatlarının giderek düşmesi, görelî olarak sanayi ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi sonucunda bu alanlara yatırılan yabancı sermayeyi daha verimli ve kârlı olan sanayiye kaydırmak için yabancı tekeller bazı ülkelerdeki millileştirme tedbirlerini el altından teşvik etmişlerdir. Diğer taraftan az gelişmiş ülkelerde bazı girdileri ucuza elde edebilmek için girişilen kamulaştırmalar, egemen sınıfın çıkarlarına uygun düşmektedir.

Aslında kapitalist ürtemi ilişkileri ve emperyalizmin egemenliğini sürdürdüğü bir ülkede kamu ile özeli birbirinden ayırıp, kamu kesiminin genişlemesini ilerlicilik gibi göstermek, bazı yanlış ideolojik görüşlere dayanmaktadır. Burada bu konuyu geliştirmemiz olanaksızdır.

Emperyalizmin denetiminde ve kapitalist bir temel üzerine kurulan yeni devletlerin, emperyalist pazarı daraltmadığı, çokuluslu tekellere daha iyi olanaklar sağladığı yolunda pek çok rakam verilebilir. Bu konuda sadece ilginç bir örnek vermek yeter: Uluslararası planda, hakkında en çok sözü edilen ve en çok yankı uyandıran, «radikallığı» ile, öteki bağımsızlık savaşlarından ayrılan Cezayir bile, bağımsızlık sonrası dönemde emperyalizm için önemli bir pazar ve alıcı durumunu sürdürmüştür. Fransa'nın bu sonuncu ülkeye yaptığı ihracat 1972-1974 döneminde ikibuçuk misli artarak, 1972'de 2,38 milyar franktan 1974'te 6,2 milyar franka yükselmiştir.

3 — Evrensel kapitalist sistem, 1914-1947 yılları arasında tarihinin en büyük yapısal ve sürekli bunalım dönemini yaşadı. Bu bunalıma çeşitli zamanlarda aşırı üretim bunalımları da eklenmiştir. Bunlardan en önemlisi 1929-1933 bunalımıdır.

Kapitalizmin yapısal bunalımı demek, üretim teknolojisinin eskimesi sonucu kârların düşmesi, sermayenin yeniden üretilme koşullarının zorlaşmasıdır. Böyle bir dönemde artı değer oranını yükseltmek için, kapitalist sınıf şiddet unsurunu kullanarak, emekle sermaye arasında o za-

mana kadar kurulan dengeyi kendi lehine olarak bozmak yolunu seçer. Ancak böyle bir durumda üretim teknolojisinde yenilikler yaratmak için zaman kazanmakta ve yaşamını sürdürebilmektedir. Bu bir anlamda, kapitalizmin kendisini yenilemesidir. Kapitalist sistem hakkında eksik bilgi ve yanlış değerlendirmelerden hareket eden, objektivist ve mekanik görüşler sistemin bunalıma girmesi ile yıkılıp gideceği görüşünü benimsemişlerdir. Bunun sonucu, subjektif faktörün, bilinçli eylemi ihmal etmek olmuştur. Aslında bu görüşlerin temelinde uluslararası işçi sınıfına egemen olan ekonomizm görüşü yatmaktadır.(4) İki dünya savaşı arasında kapitalizmin bunalımı devrime dönüştürülemediği için, sistem yaşamını sürdürebildiği gibi, 1947'den sonra 20 yıla yaklaşan yeni bir yükselme dönemine girdi. Üretim teknolojisinde gerçekleştirilen yenilikler bir taraftan pazarı genişletirken, diğer yandan da kâr oranlarını yükseltiyordu. İkinci Savaş sonrası dönem, aynı zamanda, kapitalist ilişkilerin sosyal yaşamın bütün yönlerini etkilediği ve sermayenin uluslararasılaşmanın en yükdek düzeye çıktığı bir dönemdir. (Çok uluslu tekellerin büyük önem kazanması bu döneme rastlar.) Döneme damgasını vuran dinamik ürünler de: Otomobil, elektronik, transistor, televizyon, elektro-menajer (buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi vb.) gibi dayanaklı tüketim malları ile «fonksiyonel» şehirleşmedir.(5)

Üretim teknolojisindeki gelişmeler, ve pazarın genişlemesi kadar kapitalizmin hızlı gelişmesinde geri kalmış denen bağımlı ülkelerden sağlanan ucuz hammadde, ve enerjinin oynadığı rol de son derece önemli olmuştur. Bu konuya ileride tekrar geleceğiz.

4 — 2. Dünya Savaşı sonrası dönemin diğer bir belirgin özelliği de az gelişmiş denen ülkelerle emperyalist metropoller arasındaki ticaret ve yatırım ilişkilerinin yoğunluk kazanması ve yeni biçimler almasıdır.

Kapitalizmin sürekli yapısal bunalım döneminde, emperyalizmin bu ülkeleri şartlandırmasının zayıflaması ve sömürü ilişkilerinin gevşemesi ile bazı ülkelerde (Latin Amerika) bir sanayileşme süreci başlamıştı. Bu sanayileşmenin klasik anlamda sanayileşme olmadığını hatırlamalıyız. Aslında sözkonusu olan, emperyalizmin bunalımı nedeni ile karşılanamayan ve eskiden ithal yolu ile elde edilen bazı sanayi ürünlerinin bu ülkelerde üretilmeye başlanmasıydı. İthalatı ikame eden bu sanayileşme, ikinci savaştan sonra ötki az gelişmiş ülkelere de sıçradı. Böylece, «montajcı» sanayinin yaygınlaştığını görüyoruz. Burada 1930 ve 40'lardaki bunalım dönemindeki sanayileşme süreci ile, emperyalizmin yeniden şartlandırmaya başladığı 1950 ve 60'lardaki sanayileşme arasındaki farka işaret etmeliyiz. 1950'lerden sonraki sanayileşme, emperyalizmin şartlandırma koşulları altında ve aşırı sömürü ilişkileri ortamında gerçekleşmektedir.

Geri kalmış ülkelerle emperyalist merkezler arasındaki ilişkilerin anlaşılması bakımından bir noktaya değinmemiz yararlı olur. Genel kanının aksine, emperyalist ülkeler az gelişmiş ülkelerin sanayileşmesine mutlak planda karşı değillerdir. İlişkilerinin biçimini belirleyen emperyalizmin temel çıkarlarıdır. Dün karşı olduğu bazı şeylere, bugün yeşil ışık yakması, daha da ötede teşvik etmesi doğaldır. Bunu belirleyen de, evrensel kapitalist sistemin merkezindeki üretim güçlerinin gelişim seviyesidir. Aslında çevre, kapitalist (az gelişmiş) ülkelerin neyi üreteceğini belirleyen budur. 1800'ün başlarında Hindistan'da tekstil üretimine şiddetle karşı çıkan İngiltere'nin, 2. Dünya Savaşı sonrasında bu ülkedeki tekstil üretimini teşvik etmesini açıklayan olgu budur. Emperyalist ülkeler, daha yüksek düzeyde bir teknoloji geliştirip, yeni ve dinamik ürünlere yöneldikçe, bir evvelki dönemde dinamik olan fakat yeni gelişmelerle bu niteliğini kaybeden, teknoloji ve ürünleri az gelişmiş ülkelere kaydırmaktadırlar. Bu durum, hem eşit olmayan değişimi ve dolayısıyla az gelişmişliği etkilememekte hem de bu emperyalist ülkeler için kârlı bir

çözüm olmaktadır. İlerde daha geniş olarak ele alacağımız gibi, emperyalizm, içinde bulunduğumuz dönemde bazı klasik ağır sanayi dallarını da azgelişmiş ülkelere kaydırma durumuna gelmiştir.(6).

Emperyalizm açısından önemli olan, eşit olmayan değişimi sürdürmektir. Bunun da temel koşulu dinamik olan ürünleri ve üretim teknolojilerini tekelinde bulundurmaktır. Bu gerçek ortadayken, çevre kapitalist ülkelerin (azgelişmiş ülkeler) merkez kapitalist ülkeleri (emperyalist ekonomiler) taklit etmeleri, kapitalist bir temel üzerinde onlara ulaşmaya çalışmaları, hem olanaksız, hem de gidilmesi gereken bir yol değildir. Olanaksızdır çünkü; evrensel kapitalist sistem hiyerarşik yapısını korudukça eşit olmayan değişim, dolayısıyla da azgelişmişlerin sömürülmesi devam edecektir. Gereksizdir; çünkü, önemli olan kâra yönelik bir sermaye birikiminde doruğa ulaşmak değil, fakat üretimi insan ihtiyaçlarına göre düzenlemektir. Bu da kâr elde etme dışında insanların gerçek gereksinimlerini amaçlayan bir düzende gerçekleşebilir. Kapitalist sistem kâr peşinde koşarak üretim güçlerini geliştirme pahasına doğayı ve en önemlisi insanı tüketmektedir.

Geri kalmış ülkelerde bazı dinamik olmayan sanayilerin kurulması bu ülkeleri eskisinden daha bağımlı hale getirmiştir. Belirli tekelin uzantısı olarak kurulan sanayiler, zorunlu olarak üretimlerini sürdürbilmek için, bu tekellere bağımlı kalmak ve onlar tarafından denetlenmek durumundadırlar.

İkinci savaş sonrasında ve emperyalizmin yoğun şartlandırma koşullarında ortaya çıkan sanayinin belirgin yanları da:

a — Genellikle büyük emperyalist tekellerle ortaklıklar şeklinde olması, (joint-ventures) ve nakti sermayenin önemli bölümünün yerli ortaklar tarafından karşılanması; b — Üretilen sanayi ürünlerinin önemli parçalarının yüksek tekel fiyatlarıyla emperyalist ülkelere sağlanması; c — Üretim için gerekli olan, ve ithal edilen mamul, yarı mamul, hammadde dışında, emperyalist ülkelere gayri maddi haklar için ödemeler yapılması (ihtira berati, patent, v.b.) bütün bunların eşit olmayan değişim koşullarında gerçekleşmesi; d — Bu sanayilerin ayakta durması ise, klasik ihracat ürünlerinin (tarım, madenler) emperyalist ülkelere satışından elde edilen dövizle bağımlı olması;(7) e — Üretilen sanayi mamüllerinin geniş halk kitlelerine değil, bir azınlığın gereksinmelerine yönelik olmasıdır. Bu sonuncu durum, iç pazarın boyutlarına kolaylıkla varılması nedeni ile, sözkonusu ekonomilerdeki eskiden beri sürüp gelen, yapısal güçlükleri ve dar boğazları arttırmaktadır. Bu ülkelerdeki asker-polis baskı rejimlerinin yaygın olmasının temel nedenlerinden biri de bu genel yapısal durumdur.

II — EMPERYALİZMİN BUNALIMI VE EMPERYALİSTLER ARASI ÇELİŞKİLER

A.B.D. kendi sermayesinin çıkarları doğrultusunda batı Avrupa ve Japonya'yı Marshall Planı ile desteklerken iki temel amaç güdüyordu: a) Kapitalist sistemi ayakta tutmak, b) Buradaki ve sömürgelerdeki Amerikan yatırımlarının koşullarını yaratmak.

Fakat A.B.D.'nin ekonomik plandaki mutlak üstünlüğü Japonya ve Batı Avrupa'nın kısa bir süre sonra kendilerini toparlamaya başlamalarıyla önemini yitiriyordu. Bu ülkelerde emeğin, dolayısıyla üretim maliyetlerinin düşük olması Avrupa ve Japonya mallarının dünya pazarlarında ve Amerikan iç pazarındaki rekabetçi durumlarını güçlendirmiştir. Diğer taraftan teknolojik düzeydeki ve şirketlerin büyüklüğü arasındaki fark da giderek önemini yitirmiştir.

Dünya üretimi içinde A.B.D.'nin payı 1950'de % 70'ten 1970'de % 49'a düşerken dünya ticaretindeki payı da önemli olarak azalmaya başladı. Batı Avrupanın dünya ticaretindeki payı 1960'ta % 21,9'dan 1970'de % 27'ye yükselmiştir. Diğer taraftan A.B.D. sanayiinin rekabetçi gücünü yitirmesi 1968'den sonra bazı üretim alanlarında mevcut kapasitenin % 40'ına yakın bir bölümünü kullanılmaz hale getiriyordu. Bu süreç Batı Avrupa (A.E.T.) ve Japonya gibi öteki emperyalist ülkelerin durumlarını pekiştirirken A.B.D.'nin dünya pazarlarındaki üstünlüğüne de son verecek bir nitelik kazanıyordu.

A.B.D.'nin üstünlüğünü yitirmesinin temelinde iki neden yatmaktadır: 1 — Üretim teknolojisinin eskimesi bunun sonucu olarak kâr oranlarının düşmesi; 2 — Öteki emperyalist ülkelerin güçlenerek A.B.D.'nin dünya pazarlarındaki üstünlüğüne son vermesi.

A.B.D. ekonomisinin 1967'deki para krizi ile belirginleşen bunalımı 1973 Ekiminde Arap-İsrail savaşından sonra öteki emperyalist ülkelere de sıçradı. Böylece bunalım bütün kapitalist dünyayı etki alanına alıyordu. 1974 Ekim ayında petrol ihraç eden ülkeler (OPEC) petrol fiyatlarını yükselttiler. Bunalımın bütün emperyalist ülkelerde yaygınlaşması bu tarihsel iz düşüm nedeniyle petrol fiyatlarındaki artıştan ileri geldiği görüşüne bağlanmaya çalışılmalıdır. Emperyalizmin sürdürdüğü bu yoğun propaganda, ırkçılığın ve Arap düşmanlığının ön plana getirilmesiyle bunalımın sorumlusunun petrol fiyatlarının yükseltilmesi dolaısıyla de Araplar olduğu görüşü yayılmaya çalışılmıştır. Böylece bunalımın sisteminin yapısından ve temel çelişkilerinden ileri geldiği gerçeği gözlerden uzak tutulmak isteniyordu.⁽⁸⁾

Gerçek durum ise, hiç de emperyalizmin sözcülerinin ileri sürdükleri gibi değildi. Petrol fiyatlarının yükseltilmesi bunalımın tek nedeni olmadığı gibi, bunun fiyatlara yansımaları da önemsizdir. Bu konu ile ilgili Fransız Millî İstatistik ve Ekonomik Etüdler Enstitüsünün 1973 sonu hesaplarına göre, bürüt petrol fiyatlarındaki % 100'lük bir artışın genel fiyat seviyesinde sadece % 1 ile % 2 oranındaki bir artışa neden olabileceği saptanmıştır. Petrol fiyatlarının yükseltilmesinin genel fiyatlar seviyesindeki yansımaları böyle olmakla beraber bunun dış ödemeler dengesinde doğurduğu sonuçlar önemlidir. Yine Fransa'nın aynı miktar petrol için dışarıya ödemek zorunda olduğu miktar 15 milyar franktan 46 milyar franka yükselmiştir.

Petrol fiyatlarının yükseltilmesinin petrol ihraç eden ve petrol ithal eden ülkeler açısından doğurduğu sonuçlara geçmeden önce bunun emperyalistler arası çelişkide oynadığı önemli role değinmekte yarar vardır. Bilindiği gibi, A.B.D.'nin kendisi de petrol üreten bir ülkedir. İç tüketimi için kullanılan petrolün bir bölümü kendi öz kaynaklarından sağlanmaktadır. Diğer taraftan A.B.D. kendi düşük verimli kuyularını korumak, ve üretimi teşvik etmek için petrolü tüketiciye ortadoğu petrolünden daha pahalıya intikal ettiriyordu. Petrol fiyatları aşırı bir düzeye çıkmadığı sürece A.B.D. bundan etkilenmeyecektir. Oysa Batı Avrupa ve Japonya petrol konusunda tamamı ile dışa, özellikle de ortadoğu petrolüne bağımlıdır.

Petrol fiyatlarında hatırı sayılır bir artışın Batı Avrupa ve Japonya ekonomilerini etkileyeceğinin bilincinde olan A.B.D. petrol fiyatlarının yükseltilmesini el altından desteklemiştir. Giderek aradaki teknolojik farkı kaparak dünya pazarlarında rekabetçi duruma gelen Japonya ve Batı Avrupa böylece geriletilmiş olacaktır. Petrolü koz olarak kullanan A.B.D. dünya pazarlarında sarsılan durumunu düzelterek 1967 para krizi dönemini geri getirmeyi amaçlıyordu.

OPEC ülkelerinin 16 Ekim 1974'de başlayan petrol fiyatlarını artırmalarına kadar geçen dönemde petrol gülünç denecek bir fiyattan yediler diye bilinen ve bir kartel statüsü oluşturan petrol tröstüne kaptırılıyordu. Fiyatların 1973 sonbaharında yükseltilmesinden önce petrolün varili söz konusu şirketlere 10 ilâ 12 Amerikan sentine mal oluyordu. Ve bu şirketler petrolün varilini ortalama iki ilâ üç dolardan satıyorlardı. (yaklaşık 30 misline) 1.10.1974'ten buyana petrolün varili yaklaşık 11,65 dolardan satılmaktadır. (Bu rakama petrol şirketlerinin rafinaj, taşıt, toptancı olarak sağladıkları gelir dahil değildir.) Yine bu tarihten sonra 11,65 dolardan satın alınan petrolden 9,74 doları petrol üreten ülkelere 1,91 doları da petrol şirketlerine gitmektedir. Yukarıdaki rakamlar az gelişmiş ülkelerin geçtiğimiz dönemde nasıl sömürüldüğünü göstermesi bakımından ilginçtir. (*)

Bu ucuz enerjiden çıkar sağlayanlar büyük petrol şirketleri (Bunların 1970'deki kârı 28 milyar dolar civarındaydı.) ile emperyalist ülkelerin hükümetleri olmuştur. Bunlar ucuza elde ettikleri petrolü vergilendirerek önemli bir gelir sağlıyorlardı. Öteki çıkar sağlayanlar ise, petrol ihraç eden ülkelerin gerici yönetici sınıflarıydı.

A.B.D. aynı zamanda önemli bir hammadde ve tarım malları üreticisidir. Öteki emperyalist ülkelerin ise, hammaddeye kesin bağımlılıkları sözkonusudur. A.B.D.'nin petrolden sonra hammadde fiyatlarının da yükseltilmesini desteklemesi, öteki emperyalist ülkelere karşı kullanmaya hazırlandığı ikinci kozdur. Böylece bu sonuncu ülkelere ikinci bir darbe indirmeyi planlamaktadır.

Petrol fiyatlarının yükseltilmesinde büyük petrol şirketleri ve A.B.D.'nin oynadığı rol kadar petrol ihracatçısı ülke egemen sınıflarının oynadığı rolü de hesaba katmak gerekir. Bu ülkelerin gerici yönetici sınıfları tarihin belirli bir döneminde önlerine çıkan fırsatı değerlendirerek uluslararası plandaki artı değer bölüşümünde daha fazla pay almayı amaçlamaktadırlar.

A.B.D.'nin şimdiye kadar elde ettiği sonuçlar oldukça önemlidir. Uluslararası basını verdiği bilgilere göre, gerek Batı Avrupa ve gerekse Japonya'nın ihracatında önemli düşmeler kaydedilmiştir. Buna karşılık doların Alman Markına göre devalüe edilmesi A.B.D.'nin dünya pazarlarındaki durumunu daha da güçlendirmektedir. Bununla birlikte emperyalistlerarası çelişkinin kesinlikle A.B.D. lehine sonuçlandığını söylemek için vakit henüz erkendir. Bunalımın ileriki aylarda ve yıllarda alacağı biçim ve işçi sınıflarının bunalımı kendi çıkarları doğrultusunda çözümleme yolundaki girişimleri emperyalistlerarası çelişkileri yeni biçimlere sokması olanaklıdır.

Emperyalizm açısından enerji ve hammadde fiyatlarının belirli seviyelerin altına düşmemesi bir başka amacın gerçekleştirilmesi için de zorunludur. Böylece yeni enerji alanlarına yönelmek kapitalizm açısından kârlı hale gelmektedir. Bu durum elektrik, atom, nükleer ve güneş enerjisi alanlarına yönelme dışında Alaska ve Kuzey Denizindeki petrol yataklarının da işletilmesini kârlı hale getirmektedir. Eğer enerji ve hammadde fiyatları düşerse bu alanların kârlılığı ve rekabet eder durumda ortadan kalkacağından kimse yatırım yapmayacaktır. Oysa yaşamını sürdürebilmesi için yeni ve ileri bir teknoloji geliştirme durumunda olan kapitalist sistem için bu tarihsel bir zorunluluktur.

Bu sürecin sonucunda kârlılığı giderek düşen ve önemli ölçüde çevre kirlenmesine sebep olan bazı klasik sanayiler az gelişmiş ülkelere kaydırılma yoluna gidilecektir. Böylece bu ürünler geri kalmış ülkelere daha ucuza elde edilebilecektir. Az gelişmiş ülkelere bazıları teknolojik

planda eskimiş sanayileri kurmakla azgelişmişlerden birşey kaybetmeyecekler, sadece ticarete konu olan mallar değişecektir. Sistemin hiyerarşik yapısı ayakta kaldıkça azgelişmiş ülkeler sömürüden zarar görmeye de devam ederler. Nitekim böyle bir süreç eşit olmayan değişimi önemli ölçüde değiştiremez.

Dünya kapitalizminin bunalıma girmesiyle bütün emperyalist ülkelerde işsizlik önemli boyutlara varmıştır. Diğer taraftan fiyatlar yükselmekte dünya ticareti daralmaktadır. Alınan çeşitli tedbirlere rağmen işsiz sayısı her geçen gün artmaktadır. Bütün emperyalist ülkelerde Mayıs 1975 tahminlerine göre 16 milyon işsiz vardı. İşsiz sayısı A.B.D.'de 8,2 milyon, Japonya'da 1,3 milyon, İtalya'da 1,3 milyondur. Bu ülkelerdeki işsiz sayısında Mayıs ayından buyana azalma değil artışlar gözlenmiştir. Örneğin, Fransa'da 1975 Mayıs ayı sonunda 900.000 olarak tahmin edilen işsiz sayısının geçtiğimiz Eylül ayında 1,5 milyona çıktığı tahmin edilmektedir.

Bu durum sanayi üretimindeki önemli düşüşlerin sonucudur. 1975'in ilk üç ayında 1974'ün ilk üç ayına oranla sanayi üretimindeki düşüşler: A.B.D.'de % 12,1, Federal Almanya'da % 8,5, Japonya'da % 16, İtalya'da % 12 ve Fransa'da % 9'dur.

Diğer taraftan fiyatlardaki artış da önemlidir. Tüketim malları fiyatları bütün emperyalist ülkelerde ortalama % 13 civarında artış göstermiştir.⁽¹⁰⁾

Petrol ihraç eden ülkeler (OPEC) dışında öteki azgelişmiş ülkelerin ihracat güçlüklerinin giderek artması dünya ticaretini daraltan faktörler arasındadır.

Önemli sanayi dallarındaki üretimde önemli düşüşler olmuştur. (Otomobil, inşaat, dayanıklı tüketim malları, kimya, petro-kimya, siderürji v.b. sanayi dallarında önemli boyutlara ulaşmıştır.) Aynı gelişim elektronik sanayi için de söz konusudur. Bu durum, daha önce de değindiğimiz gibi, bu alanların artık dinamik sanayiler olmaktan çıktığını göstermektedir.

III — BUNALIM DÖNEMİNDE GERİ KALMIŞ ÜLKELER :

Emperyalizmin her bunalım dönemi sonunda: 1 — Emperyalistler-arası çelişkilerin biçimi; 2 — Bu ülkelerdeki sınıf ittifakı; 3 — Emperyalizmle azgelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiler ve dengeler, yine aynı şekilde bu ülkelerdeki sınıfsal ittifak yeni biçimler almakta, egemen sınıflar koalisyonunda bazı kesimlerin etkinliği azalırken diğerlerinki artmaktadır.

Bu yazının başında da değindiğimiz gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin geçici bir yükselme dönemine girmesinde üretim teknolojisinde gerçekleştirilen yenilikler, dolayısıyla yeni ve dinamik ürünlerin dünya pazarlarını kaplaması kadar azgelişmiş ülkelere getirilen ucuz enerji ve hammaddelerin rolü de son derece önemli olmuştur. Bunun ekonomik anlamı üretimin sabit unsurlarının ucuza elde edilmesi-dir.

İçinde bulunduğumuz dönemde eğer uluslararası işçi sınıfı emperyalizmin bunalımını devrime dönüştürüp, değer kanunu dışına çıkamaz ve kullanım değerini egemen kılamaz ise, hem emperyalizmle bağımlı ülkeler arasındaki dengenin, hem de azgelişmişler içindeki hiyerarşinin yeniden biçimlenmesi gerçekleşecektir. Nitekim böyle bir gelişimin ilk görünümleri geçtiğimiz son yıllarda belirginleşmiştir. Böyle bir süreç içinde emperyalist ülkelerin daha dinamik üretim alanlarına kayması ve klasik ağır sanayilerin geri kalmış ülkelere kaydırarak dengeyi yeni biçimlere sokması sistemin işleyişine uygun bir gelişimdir.

Emperyalist ülkeler atom enerjisi, nükleer enerji, güneş enerjisi, uzay, genetik, sentetik yiyecekler, deniz diplerinin işletilmesi v.b. alanlara kaydıkları ölçüde kimya, siderürji, otomobil, elektro-menajer v.b. sanayileri de geri kalmış ülkelere bırakabilirler. Fakat bu klasik sanayilerin bütün azgelişmiş ülkelere eşit şekilde dağıtılması sözkonusu değildir. Daha önceki dönemde geniş ihracat olanaklarından yararlanan Brezilya gibi ülkelerle, büyük petrol ürtecisi ülkelerde benzer sanayilerin öncelikle kurulması daha olanaklı görülmektedir.

Buralarda elde edilen sanayi ürünleri de hem emperyalist ülkelere hem de kendilerinden daha geri olan öteki çevre kapitalist ülkelere satılabilir. Bunun sonucunda pramidin tabanından tepesine doğru olan altı değer akışı da devam eder. Söz konusu ülkelerin jeopolitik konumları uygun düştüğü sürece bu ülkeler bir anlamda alt-emperyalist ülke rolünü de oynayabilirler.

Latin Amerika'da Brezilya, Ortadoğuda İran, Afrika'da Güney Afrika Birliği gibi ülkeler bazı teorisyenler tarafından (R.M. Marini) alt-emperyalist ülke olarak nitelendiriliyor. Bazıları da buna lümpen kalınma diyorlar. (S. Amin) Aslında bu ülkelerde mali sermayenin belirli düzeye ulaşması, ayrıca askerî planda çevrede hakimiyet kurmaya çalışmaları söz konusu ülkeleri emperyalist saymak için yeterli kriterler değildir. Bu ülkelerdeki sosyal yapı, kapitalist öncesi kalıntıların varlığı kır kesiminin önemi, siyasal iktidarın niteliği ve kompozisyonu, bu ülkelerin dünya pazarında işgal ettiği yer, sanayinin niteliği teknolojik seviye v.b. kriterler de dahil edilirse bu ülkelere emperyalist demeye olanak yoktur. Aslında burada bir eğilim söz konusudur. Örneğin bu ülkeler teknolojik planda tamamı ile batılı emperyalist ülkelere bağımlıdırlar.⁽¹¹⁾

Güney Afrika'nın kara Afrika'sında, İran'ın Ortadoğu'da askerî planda oynadıkları rol sözü edilen gelişime somut örneklerdir. İran'ın Dofar'a yaptığı hava bombardımanları körfezde jandarmalık yaptığının güncel kanıtıdır. Bu süreçle birlikte emperyalizm yeni bir oluşuma yeşil ışık yakmaktadır. Jandarma rolünü İkinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi doğrudan değil fakat tampon bölgeler oluşturarak bölgedeki devletlerden birine oynatması emperyalizmin çıkarlarına daha uygun gelmektedir. Bunun emperyalizmle sağladığı başka faydalarda vardır. Böylece hem silâhlanma harcamalarından tasarruf etmekte, hem de bu bölgelere daha fazla silâh satma olanaklarını elde etmektedir. Böylece çeşitli bölgelerde silâhlanma büyük bir hız kazanmaktadır.

1974'de İran ve öteki petrol ihraç eden ülkelerin petrolden elde ettikleri döviz 75 milyar dolara yaklaşıyordu. Bunun yaklaşık 35 milyar dolar kadarı emperyalist ülkelere yatırılmış, bu ülkelerde çeşitli şirketlerin hisseleri satın alınmış olsa da gerive kalanın önemli bir bölümü yatırımlara gitmiştir. Suudi Arabistan'ın 1975-1979'u kaplayan 5 yıllık plan için öngörülen yatırımlar 60 milyar dolardır. Cezayir'in 1974-1977 dört yıllık planı için 22 milyar dolarlık yatırım öngörülmüştür. Kuveyt'in sadece bir yıl için (1974-1975) 4 milyarlık yatırım yapması gerekiyordu. İran da iddialı bir yatırım planını yürürlüğe koymuştur.

Bu süreç içinde İran ve Arap egemen sınıfları klasik parazit sınıflar olmaktan kurtulmakta ve gelişmekte olan İran ve Arap finans kapitalinin bilinçli temsilcileri durumuna gelmektedirler.⁽¹²⁾ İran Şahı'nın Kurupp'un % 25 hissesini satın alması, Suudi Arabistan'ın Jubail bölgesinde Amerikan, Japon ve Alman sermayesi ile ortaklaşa 500 milyon dolarlık bir siderürji fabrikası kurması bu alandaki örneklerden sadece ikisidir. Diğer taraftan kurulan yatırım bankalarında Arap ve İran sermayesinin hisesi çoğunlukla % 50'nin üstüne çıkmaktadır.

Yukarıdaki iki örnek İran ve Arap sermayesinin bağımsız bir mali sermaye olarak ortaya çıkmakta olduğunu göstermektedir. Bu konuda iki noktaya değinmek gerekir. Bunlardan birincisi İran ve Arap egemen sınıflarının girişimlerinin önemini küçümseyen görüştür. Bunlara göre, İran ve Arap egemen sınıfları batılı tekellerin uydusu olmaktan öteye birşey değildir. Durumun pek de öyle olmadığını aşağıdaki rakamlar ortaya koymaktadır. Petrol fiyatları yükselmeden önce artı değer şu şekilde paylaşılyordu: Bunun % 90'ı petrol şirketlerine, % 10'u da yerli egemen sınıflara gidiyordu. Bugün ise durum tersine dönmüştür. Bunun % 20'si petrol şirketlerine, % 80'i de Arap ülkelerinin varlıklı sınıflarına kalmaktadır. Rakamlar, oyunun salt petrol şirketleri ve emperyalizm tarafından oynanmadığını göstermektedir. Fakat petrol fiyatlarının yükseltilmesinin hem A.B.D.'nin çıkarlarına uygun düştüğü hem de petrol şirketlerine büyük olanaklar sağladığı açıktır. Nitekim petrol fiyatlarının yükseltilmesiyle şirketlerin kârlarında çok büyük yükselme olmuştur.

Bu konudaki bir diğer görüş de üçüncü dünyacıların ileri sürdüğü görüştür. Bunlara göre enerji fiyatlarının yükseltilmesi üçüncü dünya ülkelerinin emperyalizm karşısındaki rövanşıdır. Ve bundan geniş halk kitleleri önemli yararlar sağlayacaklardır.

Petrol gelirlerinin yükseltilmesi Küveyt, Libya gibi nüfus yoğunluğu fazla olmayan ülke halkları için bir anlam taşısa da öteki ülkeler için geçerli değildir. Önemli bir petrol ihracatçısı durumundaki Irak'da kişi başına düşen ortalama yıllık gelir 370 dolardır.⁽¹³⁾ Bu ülkenin kuzeyinde yaşayan Kürt halkının petrol fiyatlarının yükselmesinden sağladığı «yarar» herhalde üçüncü dünyacıların ileri sürdükleri gibi olmamıştır.

Diğer taraftan petrolcü ülkelerin 1974'deki petrol gelirleri 75 milyar dolar olduğu halde bunun sadece 3 milyar doları öteki az gelişmiş ve petrol ithal eden ülkelere «yardım» şeklinde verilmiştir. Bu sembolik yardım olsa olsa yükselen petrol fiyatlarının ortaya çıkardığı güçlüğün sadece bir bölümünü ödünlemeye yarar. Aynı şekilde Arap ve İran varlıklı sınıfları 9 Ekim 1974 tarihli İngiliz The Guardian Gazetesinin yazdığı gibi, yatırımlar konusunda New York'lu veya Londra'lı bir şirketin yöneticilerinden farklı hareket etmemektedirler. Petrol üreticisi (OPEC) ülkelerin öteki az gelişmiş ülkeler karşısında olumlu bir tavır takındıklarını söylemek olanaksızdır.

Petrol gelirleri bu ülkelerin sanayileşmesini hızlandırmakla birlikte, bundan geniş emekçi sınıfların aynı şekilde yararlanacağını düşünmek kapitalist sistem içinde olanaksızdır. Bu ülkelerdeki gelir bölüşümü seviyesindeki uçurum hızlı sanayileşme ile birlikte önemini sürdürecektir. Bir taraftan sanayide kullanılan teknolojinin sermaye yoğun olması, (az iş gücü kullanması), diğer yandan hızlı kapitalistleşmeye neden olan sanayileşme sürecinin sosyal yapıda yaptığı tasfiye ile açığa çıkan işsiz sayısı, sanayinin yarattığı iş sayısından daha fazla olacaktır. Bu süreç ise söz konusu ülkelerdeki sınıf bilincini ve mücadelesini geliştirerek bu ülkelerden bazılarını zincirin zayıf halkaları durumuna getirebilecektir.

Söz konusu olan yoksul ülkelerin zenginler karşısındaki başarısı değil fakat bu ülkelerin varlıklı sınıflarının dünyadaki zenginlik bölüşümünde daha fazla pay almalarıdır. Şüphesiz bu durum söz konusu ülkelerin kapitalist bir temel üzerinde hızlı kalkınmalarını sağlayacaktır.

Petrol fiyatlarının yükseltilmesi petrol ithal eden az gelişmiş ülkelerdeki dar boğazları artırmaktadır. Bu ülkelerdeki sosyo-ekonomik yapılar ve bağımlı bir sanayileşme süreci içinde olmaları, eskiden beri var olan dış güçlükleri kamçulamaktadır. Bu nedenle de petrol fiyatlarının

yükselmesinden en çok zararlı çıkanlar petrol üretmeyen, fakat emperyalist şartlandırma ve sömürü ilişkileri içinde enerji alanında petrole bağımlı hale getirilen geri kalmış ülkelerdir. Petrol fiyatlarının yükselmesiyle bu ülkelerin dış ticaret açığı yüksek rakamlara ulaşmıştır. Aşağıdaki tablo çeşitli azgelişmiş ülkelerin 1974'teki dış ticaret açığını göstermektedir. (*)

Not: Rakamlar «Morgan Guarantee Trust Company»nin tahminleridir.

Ülke	Miktar
Brezilya	7 milyar dolar
Meksika	2.5 milyar dolar
Hindistan	1.8 milyar dolar
Güney Kore	1.8 milyar dolar
Taiwan	1.2 milyar dolar
Peru	850 milyon dolar
Kenya	450 milyon dolar
Şili	434 milyon dolar
Türkiye	400 milyon dolar
Arjantin	352 milyon dolar
Filipinler	290 milyon dolar
Tayland	250 milyon dolar
Zambia	100 milyon dolar
Malezya	100 milyon dolar

İçinde bulunulan dönemde ve Aralık ayında toplanacak olan dünya enerji konferansında hammadde ve tarım ürünleri fiyatlarında belirli oranlarda yükseltilebilecektir. Bunu azgelişmiş ülkelerin zaferi saymak pek olanaklı görünmüyor. İlk başta hammadde fiyatlarının yükseltilmesiyle bu ülkelerin ithal ettiği sanayi malları fiyatlarının da yükselmesi söz konusudur. Böylece artışlar ödünlenecektir. Ayrıca bu ülke paralarının sürekli enflasyon nedeniyle değer kaybetmeleri genel bir eğilimdir.

Teorik planda bundan azgelişmiş ülkelerin bir yarar sağlayacağı var sayılsa da soruna sınıfsal açıdan yaklaşıldığında, bunun geniş emekçi kitlelerine fazla bir şey getirmeyeceği açıktır. Nitekim, bu ülkeler «eşit olmayan ve bir arada kalkınma» süreci dışına çıkmadıkça, kır kesiminde radikal bir devrim yapılmadıkça, azınlığın değil geniş kitlelerin gereksinimleri doğrultusunda tutarlı bir kalkınma sürecine girilmedikçe, tek kelime ile kapitalist rasyonellik kuralları dışına çıkılmadıkça, sömürülen halk yığınlarının benzer girişimlerden yarar ummaları boşunadır.

Diğer taraftan son aylarda güncellik kazanan ve birçok Afrika, Latin Amerika ve Asya çevre kapitalist ülkelerinin gündeme getirdiği «Uluslararası Yeni Ekonomik Düzen» de emperyalizmin yeni bir düzenlemesinden başka birşey değildir. Eğer ortada bir işbirliği varsa, bu geri kalmış ülkelerin burjuvazisiyle emperyalist burjuvazi arasındaki bir işbirliğidir. Başta Amerika olmak üzere emperyalist ülkeler sözde bir «yeni düzen» görüntüsü altında azgelişmiş ülkelerin taleplerini hafifletmek, benzer «ince» metodlarla bu ülkelerin kontrollerini elde bulundurmaya amaçlamaktadırlar. Böyle bir «işbirliği» sonunda yapılacak bazı ticaret ve yatırım anlaşmalarıyla, güç durumunda olan bazı sanayilere alıcı bulmaya ve yeni satışlara olanak sağlamaya yarayabilir. «Uluslararası yeni ekonomik düzen» de geri kalmış ülkelere yapılacak «yardım» Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu tarafından sağlanacaktır. Bu örgütler ise, A.B.D.'nin denetimindedir. Sömürülenlerin sömürülenler lehine karar alması şaşılacak bir şey olsa da, emperyalizme her yönüyle bağımlı olan geri kalmış ülkelerin yönetici sınıfları efendilerinden birşeyler koparıyormuş gibi göstererek, kendi halklarını oyalamaya çalışmak-

tadırlar. Geri kalmış ülke halklarının çıkarı, kendi yönetici sınıfları gibi, emperyalizmle işbirliği yapmakta değil, onu yıkmaktadır.

S O N U Ç :

Kapitalizmin bunalımdan kurtularak, yeniden geçici bir yükselme dönemine girebilmesi birçok faktörün biraraya gelmesine bağlıdır. Bir taraftan emperyalist merkezlerde işçi sınıfının, burjuvazinin çözümlerine karşılık, kendi çözümlerini egemen kılma yolundaki girişimleri, diğer taraftan azgelişmiş ülkelerin emperyalizmin yeni düzenlemelerini red ederek emperyalist pazarın dışına çıkma yolunda sürdürecekleri mücadelede, bunalıma yeni biçimler kazandıracaktır.

Aynı şekilde sosyalist ülkelerin, bunalım döneminde oynayacağı rol de son derece önemlidir. Sosyalist ülkelerin konuyla ilgili tavrı ayrıca ele almayı gerektiren önemli bir sorundur. Bu sadece bunalım açısından değil sosyalizmin geleceği açısından da büyük önem taşımaktadır.

Emperyalizmin yeni bunalım döneminde, işçi sınıflarını, 1930 ve 1940'larda olduğu gibi ciddi bir yenilgiye uğratmadan, artı değer ve kâr oranlarını önemli ölçüde artırmak kolay olmayacaktır. Sermayenin yeniden «normal» üretilme koşullarının gerçekleştirilmesi, ancak işçi sınıfına önemli bir darbe indirmekle olanaklıdır. Bunalıma girmesiyle sistemin kendiliğinden yıkılıp gideceği gibi kaderci görüşlerden kurtularak, bunalımı devrime dönüştürmek yolunda bilinçli ve tutarlı bir eylem getirmek devrimcilerin temel görevidir. Eski hataları tekrarlamak tarihsel fırsatı kaçırmak demektir.

-
- (1) Bu konuda bakınız: E. Mandel. «Avrupa Meydan Okuyor».
  - (2) Andre Granou: La nouvelle crise du capitalisme Americain. (Amerikan ekonomisinin yeni bunalımı) In Les Temps Modernes, Aralık 1973. Ocak 1975.
  - (3) Basıl Davidson. «L'Afrique recolonisée. L'e Temps Mondernes. Nisan 1971
  - (4) Buradaki ekonomizmi Vulgaire (Bayağı) anlamda anlamamak gerekir. Ekonomizm, teorik planda üretim güçlerinin gelişmesine öncelik veren, herşeyi üretim güçlerinin belirleyeceğini ileri sürerek, örgütlü mücadeleyi ikinci plana atan ve onu yazdıran görüştür.
  - (5) Fikret Başkaya «Azgelişmişlik Nedir?», basılmamış çalışma.
  - (6) Emperyalist burjuvazinin bütün kesimlerinin azgelişmiş ülkelerin sanayileşmesi karşısında aynı tutum ve politikayı benimsemedikleri açıktır. Örneğin daha çok ekipman üreten sanayi kesimi, azgelişmiş ülkelere anahtar teslimi fabrika satmaktan önemli çıkarlar sağlayacağı açıkken, bu kesimin bağımlı bir sanayileşmeye karşı çıkması da söz konusu olamaz. Örneğin Alman sermayesinin ekipman üreten kesiminin, Türkiye'nin bu anlamda bir sanayileşmesinden yana olması ve böyle bir sanayileşmeyi gerçekleştirecek hükümetleri desteklemesi doğaldır.
  - (7) Geri kalmış ülkelerde kurulan sanayinin önemli ölçülerde ithalâta dayalı olması, bu kesimin emperyalizme bağımlılığını belirlerken, ithalât için gerekli olan dövizin de, tarım ürünleri ve madenlerin satışından elde edilmesi «sanayicileri» yerli tarım ve ticaret burju-

vazilerine de bağımlı hale getirmektedir. Bu nedenle sözkonusu ülkelerde sanayici «sınıfın» bağımsız bir politika izlemesi, egemen sınıflar koalisyonunda hakim duruma gelmesi olanaksızdır. Bu bağımlılık devam ettikçe, burjuvazinin bu kesiminin kendi çıkarları doğrultusunda bir ekonomi-politikasını yürürlüğe koyması olanaksızdır.

- (8) Büyük petrol şirketleri çok öncelerden kamuoyu oluşturmak için faaliyete geçmişlerdi. Suni olarak petrol darlığı yaratılıyor, büyük kentlerde petrol dağıtımı kısıtlanıyor, günün belirli saatlerinde ulaşım durduruluyordu. Zengin petrol rezervleri dünya ihtiyacı olan petrolü daha uzun bir süre karşılayacak zenginlikte olduğu halde ve de en verimli kuyular işletildiği halde böyle bir kıtlık izlenimi yaratılması petrol fiyatlarını yükseltmeye kılıf hazırlama girişiminden başka birşey değildi. Böylece Maltüzyanizm yeniden gündeme getirilerek dünya kamuoyunu etkilemek amacı güdülmüyordu. Maltüzyanizmin temelinde yatan yarının fiyatını bugünden ödetme kuralı böylece gerçekleştirilmeye çalışılıyordu.
- (9) Bir kartel statüsü oluşturan 7-8 dev firma 1970'te dünya petrol üretiminin % 70'ini, rafinajın % 56'sını dağıtımın % 55'ini kontrol ediyorlardı. Ayrıca yediler Ortadoğudaki en verimli kuyuların % 90'ını kontrolleri altında tutuyorlardı.
- (10) Bu rakam 7 ülkenin ortalamasıdır: Federal Almanya, Fransa, İngiltere, A.B.D., Belçika, İtalya, Japonya. En yüksek fiyat artışı olan ülke % 23 ile İtalya'dır. Onu % 19 artışla İngiltere izlemektedir. En düşük artış ise % 6 ile Federal Almanya'dadır.
- (11) Araplarla batılı emperyalist ülkeler arasında petrol yüzünden çıkacak bir savaş bu anlamda emperyalistlerarası bir savaş olmayacaktır. Ortada azgılmış ülkelerde emperyalistlerarası bir savaş sözkonusudur. Diğer taraftan arap burjuvazileriyle emperyalist burjuvazi arasındaki çelişkileri ve çıkar çatışmasını abartmamak gerekir Örneğin Enver Sedat'ın ve öteki gerici Arap hakim sınıflarının' giderek A.B.D.'ye daha fazla yaslanmalarının ve bölgedeki Sovyet nüfuzuna savaş ilân etmelerinin temel nedeni gerici Arap ve İran egemen sınıflarının ilerdeki bir sosyalist halk hareketi karşısında çaresiz kalacaklarının farkında oluşlarındandır. Emperyalizmin doğrudan yardım olmadan yükselen devrimci hareket karşısında güçsüz olduklarını bilmelerindendir. Diğer taraftan petrol kuyularını kontrol etmek için emperyalist ülkelerin askeri müdahalede bulunacağına ilişkin propaganda hiçbir temele dayanmamaktadır. Böyle bir savaş sadece emperyalizm için tehlikeli değil, fakat gerici arap yönetici sınıflarının da sonu olaıbilir. Onun için böyle bir girişime ne gerici Arap ve İran yönetici sınıfları ne de batılı emperyalistler yanaşabilirler. Aslında uluslararası basında yeralan çeşitli demecler Arap egemen sınıflarına ideolojik destek sağlamaktan öteye gidemeyen demogojik beyanlardır.
- (12) Finans kapital, banka sermayesinin (capital-argent) sanayi, ulaşım gibi verimli alanlara yatırılmasıdır.
- (13) Kapitalist bir ülkede kişi başına düşen millî gelir payının yüksek olması bu ülkede yüzbinlerce işsiz, sefil, sağlık ve eğitim alanları dışına itilmiş insanın bulunmasına engel değildir. Bu olgu özellikle emekle sermaye arasındaki dengenin emekçi sınıflar aleyhine olduğu geri kalmış ülkelerde daha belirgindir.

IX. MİLLÎ EĞİTİM ŞÛRASI'NIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

İcen BÖRTÜCENE - Ali KAYMAK

Günümüzde, daha ileri bir üretim biçimine ulaşmanın en etkili araçlarından biri olarak düşünülen eğitim; bu önemi nedeniyle, toplumların dikkatlerini sürekli olarak üzerinde tutmuştur. Bizim gibi «Adalet içersinde hızlı kalkınmayı» öngören, o nedenle de siyasal yelpazenin orta-sol'undan daha solda bir parti olmadığına göre en sağına dek her partinin program ve tüzüklerine «sosyal adalet içersinde hızlı kalkınma» ilkesini almak zorunda oldukları bir ülkede «eğitim» konusu üzerindeki görüşmeler daha da yoğunlaşmaktadır. Ne var ki «Eğitim Sorunu» gene de bir türlü çözümlenemeyen sorunlarımızın başını çekmektedir. Bunu çok olağan karşılamak gerek. Çünkü eğitim toplumun yapısından soyutlanamaz. Başka deyişle, toplumun iktisadî alt-yapısından soyutlanamayacağı gibi; siyasal-yasal üst yapısından da soyutlanamaz. Bu nedenledir ki, toplumumuzun iktisadî altyapısı ile üstyapısı çağdaş bir çözüme ve düzeye kavuşturulmadıkça tam tersine çağdışı, çağ gerisi ve bağımlı bir yapı özelliğinde tutulmak istendikçe «eğitim» gittikçe ağırlığını duyuran bir sorun olacaktır. Kaldı ki Üçüncü Dünya ülkeleri yanında; gelişen teknoloji, eğitimi hem sosyalist ve hem de kapitalist ülkeler için yeniden ele alınması, yeniden düzenlenmesi gereken bir kurum haline getirmiş bulunmaktadır. Biz bu yazı dizisinde böylesine bir konuyu IX. Millî Eğitim Şûrası çalışmalarına dayandırarak incelemek istiyoruz.

EĞİTİM FELSEFESİ...

Eğitim her şeyden önce, üretici güçler içerisinde yer tutan insan gücünün tecrübelerini, alışkanlık ve becerilerini deyimler. Bu yönüyle eğitim alt-yapıya dolaysız etkide bulunan bir unsurdur. Yalnız, toplumun değer yargıları sistemi ve bu sistemin değişebilmesini olanaklı kılması yönünden de, bir üst-yapı kurumu olma durumundadır. Eğitim, bu ikili karakteri ile her şeyden önce, bireyin doğal ve toplumsal çevresini değiştirerek, daha üst bir düzeyde toplumsal verimliliği oluşturmak ve toplumun

doğal çevresi üzerindeki egemenliğini ve denetimini sağlamak durumundadır. Bu nedenle eğitim, üretim süreci, istihdam ve toplumsal verimlilikten soyutlanamaz. Daha açık bir anlatımla, eğitimle ekonomik alt-yapı ve üretim ilişkileri arasında kopmaz bağları kurmanın gerçek yolu; ana üretim kurumları ve birimlerini eğitim kurumları olarak ele almayı ve her bir eğitim kurumunu da, üretim birimi haline dönüştürmeyi içermektedir. yatırımlardan soyutlayarak ele almadığından, eğitimi ayrıca bir yatırımlardan soyutlanarak ele almadığından, eğitimi ayrıca bir finansman sorunu olmaktan çıkartacaktır.

Oysa, IX. Millî Eğitim Şûrası (MEŞ)'nin yürürlükteki yasalar ve III. Beş Yıllık Plana bağlı olarak varsaydığı eğitim felsefesi, kapitalist toplumların kendi iç rasyonali bir yandan benimserken (söz konusu rasyonel toplumumuzda bulunmamakta, ancak, hedef alınma durumundadır.), öte yandan, irrasyonel, gayrimillî, geleneksel, kozmopolit, anti-demokratik, totaliter, dogmatik özellikleri kapsamaktadır. Bunun başlıca nedeni, siyasal iktidarların oluşmasında ve bunların almış oldukları kararlarda, emperyalist odaklarla işbirliği içinde olan egemen güçlerin, toplumun emekçi sınıf ve katlarının isterlerini bastırmasının doğal sonucudur.

«SİSTEM ANALİZİ» YÖNTEMİ, AMA...

Bu yaklaşım bile, IX. MEŞ. Ön taslağında, kendi sistematığı içersinde, çözümleme yöntemi bakımından önemli ve ciddi tutarsızlıklar taşımaktadır. Şöyleki: Kapitalist eğitim sistemleri modelleri çözümleme yöntemlerinde kullanılan «sistem analizi» yöntemi dolaylı olarak ele alınmış gözükmektedir. Başka bir anlatımla, eğitim felsefesi, sistem çözümlemeleri içersinde değerlendirilmek istenilmektedir. Ancak, bu yöntem bile, yanlış değerlendirilip yanlış kullanıldığı ön taslağın birinci kısmında, açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin, «Millî Eğitimimizin bir sistem bütünlüğü içinde yeniden düzenlenmesi» deyimi; eğer, eğitim sisteminin kendi iç bütünlüğünü kapsıyorsa, sözü edilen yaklaşımın anlaşılmadığı; eğer toplumu oluşturan ekonomik, sosyal ve kültürel sistemlerin, eğitim sistemi ile olan ilişkiler örgüsü belirtilmek isteniyorsa, önemli eksik çözümlemeler yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü, batı emperyalist dünyasından aktarma yolu ile alınmış ve kendi toplumsal rasyonalizm ile çözümlemesi yapılmamış, yabancı kavram ve teknolojilerin anlaşılmadan kullanılmış olması bunda önemli bir rol oynamaktadır. Bir başka anlatımla, Sanayileşmede montaj seçimini benimseyen bir toplumun bireylerinin ve özellikle yüksek bürokrasisi-

nin kavramsal düzeyde ve düşün planında ve montajcı olması doğaldır. Bu konuda bir başka etmen de, siyasal iktidarın el değiştirmiş olmasına rağmen, geçmiş siyasal iktidarların ideolojik savunuculuğunu inatla ve dolaylı olarak yapmaya devam eden kilit noktalarındaki bürokratik kademelerin henüz el değiştirmemiş olmasından ileri gelmekte olmasıdır.

BİREYLERİNİ TOPLUMUMUZA YABANCILAŞTIRAN EĞİTİM...

Sözkonusu eksik çözümlemenin; ya da emperyalist uygulamanın bilinçli işbirlikçilerinin bu kasıtlı yöntem uygulamalarının sonucunda, toplumsal yapımızın istemlerine ve rasyonaline uygun düşmeyen kavram ve sistemlerin, eğitim sistemine getirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bunun doğal sonucu olarak, eğitim sisteminin üreteceği insan gücü, kapitalist-emperyalist ülkelerin rasyonaline uyumlu düşen ve yaşadığı topluma yabancılaşan bireyler haline dönüşmektedir.

Bütün az gelişmiş ülkelerin yüzyüze geldiği bu sorun, gerçekte, kapitalist-emperyalist ülkeler için, yatırımı yapılmamış birer getiri kaynağı olmaktadır. Başka bir anlatımla, bu ülkeler için gerekli insangücü kaynağının maliyeti, az gelişmiş ülkelere yüklenmekte ve gelişen ülkelere doğru beyin göçü böylece oluşturulmaktadır.

Öte yandan, bu ülkelerdeki sermaye birikimi, yarı-vasıflı işgücünü çekerek, ithal ettiği beyinlerle birleştirip değer yaratırken az gelişmiş ülkeler, yaratıcı gücü olmayan atıl bir toplum olarak bırakılmaktadır.

Örneğin, Fen Lisesi ve Deneme Liseleri uygulamaları ile «Fen Eğitimini Geliştirme Projesi», daha çok, Amerikan ve Ortak Pazar ülkelerinin eğitim sistemi denemeleri olan bu uygulamaları yaygınlaştırmak toplumsal yapımıza ters düşen bir seçim olur.

«FEN EĞİTİMİNİ GELİŞTİRME PROJESİ» NEDİR?...

«Fen Eğitimini Geliştirme Projesi» rasyonalini, sanayii otomasyon düzeyine ulaşmış toplumlarda bulmakta ve bu toplumlar için geçerli olmaktadır. Oysa, daha tarımı ilkel teknoloji düzeyinde olan, üretim ilişkileri açısından feodal kalıntıları, daha genel bir söyleyişle kapitalizm-öncesi üretim ilişkilerini bağrında taşıyan; sanayiini ulusal nitelikte, ileri ve çağdaş anlamda kurup geliştirmemiş olan toplumumuz için, böylesi bir eğitim uygulamasının rasyonalisi yoktur. Bu nedenle, bu eğitim sisteminin uygulamasına konu olan insan gücümüz, kendi ulusal toplumumuza, ekonomik yapımıza işgücü olarak yetişmekten çok, bu eği-

tim sisteminin varlık bulduğu kapitalist-emperyalist toplumlar-
da işlevsel olabilecek ve toplumumuza yabancılaşacaktır. Ayırı-
ca ve en önemlisi, ülkemizin batı-emperyalist ülkelere olan ba-
ğımlılığı daha da artacaktır.

EMPERYALİZM VE TÜRKİYE

Gerçekten de, ülkemiz Türkiye, 1939'dan ve özellikle II. Dün-
ya Savaşı'ndan sonra batı emperyalist ülkelerle özellikle Ameri-
ka ile olan ilişkilerini olağan, eşit ve karşılıklı saygı ilkeleri te-
melinden çıkartarak bağımlılık ilişkisine dönüşmüştür. Ogün-
den buyana ülkemizde ikili anlaşmalar gereğince; 1924'te Co-
lombia Üniversitesi Pedagoji Profesörü John Dewey'in, eğitimi-
mizi temelli tarımsal ekonomide kalacak, biçimde düzenlememi-
zi öğütlediği gibi, aynı politika özellikle II. Dünya ve pazar pay-
laşım savaşından sonraki Amerikan-Türk ilişkilerinde kolaylıkla
görülebilmektedir. Gerçekten de 1949-1965 yılları arasında,
A.B.D. bize 1386 tarım bursuna karşılık 164 endüstri bursu ver-
miştir. Daha da önemlisi Marshall Planı ve Truman Doktrini uy-
gulamalarının doğal sonucu olarak ICA (Amerikan Yardım Örgü-
tüsü), AID, CIA, Ford Vakfı ve Fulbright Tesisi güdümünde
Türk Millî Eğitiminin Planlanması, okul programlarının geliştiri-
lmesi (yukarıda da belirtildiği gibi Millî Eğitim Şûrasında ele
alınacak «programlar» konusu da bu uygulamaların en köklü ve
en yaygın olanıdır,) halk eğitimi, tarım eğitimi, öğretmen yetiştirme,
beslenme eğitimi, radyo ve TV ile eğitim, barış gönüllü-
leri; Nebraska Projesi (Erzurum Atatürk Üniversitesi), O.D.T.Ü.,
HACETTEPE, BOĞAZİÇİ gibi üniversite eğitimini düzenleme pro-
jeleri olmak üzere 20'den fazla proje uygulanmaya konmuştur.
Ülkemizde bunlar arasında en ilginç olanı, 26 Şubat 1946 Kahire
Anlaşmasına dayanarak 27 Aralık 1949 Anlaşması gereğince ku-
rulan bir komisyonun yapısı ve görevidir. Komisyonun adı; 'Tür-
kiye'de Birleşik Devlet Eğitim Komisyonu'dur. Bu komisyon,
«T.C. Hükümeti tarafından salıncak paralarla finanse edile-
cek eğitim programının idaresini kolaylaştırmak için ihdas ve
tesis edilmiş bir teşekkül olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Ameri-
ka Birleşik Devletleri tarafından» tanınmıştır.

Bu anlaşmanın 5. maddesine göre, «Komisyon»un 4'ü T.C.
Vatandaşı ve 4'ü Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı olmak
üzere 8 kişiden oluşmaktadır. Komisyonun başkanı A.B.D.'nin
Türkiye'deki diplomatik heyetinin başıdır, alınacak kararlarda
da oy hakkına sahiptir.

Komisyon karar ve davranışlarında ABD Dışişleri Bakanına
karşı sorumludur. Komisyon, tıpkı Amerikan askerî üslerinde ol-
duğu gibi; «Türk Hükümetinin himayesinde, her türlü Türk de-

netiminin dışında, Türk Eğitimi hakkında araştırma yapması, bilgi toplaması, gerekli Amerikan memurlarını uzman ve araştırmacı olarak okul, üniversite ve Bakanlıklara yerleştirilmesi ve benzeri faaliyetlerini kolaylaştırmak amacını sağlamak için getirilmiştir.»

Türk Hükümetinin, bu Komisyon'un çalışmalarını denetleme hakkı yoktur. Türk vatandaşı olarak Komisyon'a atanan 4 üyenin Amerika Dışişleri'nde kabul edilir kişiler olması ön koşuldur.

Türkiye'de görev alan uzmanların niteliklerini belirtmek üzere bir tek uzmanın özelliğini belirtmekle yetinelim: ABD, AID misyonu başkanı Dr. William Wrinkle, 1965 yılında Türkiye'den Güney Vietnam'a Kao-Ky'nin rejimini sürdürmek ve Amerikanlaştırmak üzere atanmış ve orada da hep bilinen çalışmalarını yürütmüştür.

Böylece, kendi eğitimimizin planlamasını; ulusal çıkarlarımızı gözeten yerli uzmanlar değil, yabancı uzmanlar veya özellikle Amerika'da özel olarak yetiştirilenler yapmışlardır.

İNÖNÜ DİYOR Kİ!

Bu konuda sözü İSMET İNÖNÜ'ye bırakıyoruz:

«Daha bağımsız ve şahsiyetli bir dış politika izlenmesini istiyorsunuz. Herkes aynı şeyden bahsediyor. Nasıl yapacağım ben bunu? Karar vereceğim ve işi teknisyenlerime havale edeceğim. Onlar etraflı çalışmalar yapacaklar, teklifler hazırlayacaklar. Yapabilirler mi bunu? Hepsinin etrafında uzman denen yabancılar dolu. İptal etmeye çalışıyorlar. O olmazsa, işi sürüncemede bırakılmaya çalışıyorlar. Muvaffak olmazlarsa karşı tedbir alıyorlar. Bir görev veriyorum. Neticesi bana gelmeden Washington'un haberi oluyor. Sonucu memurumdan önce Amerikan Sefirinden öğreniyorum. Böyle mi teslim ettik biz bu devleti onlara?»

«Bana şimdiye kadar bunlar tarafından hazırlanmış, derdimize deva olacak bir tek rapor getirmediler. Hepsi yasak savma kabilinden şeyler. Ne yapıyorsak, gene kendi elemanlarımızla yapıyoruz. Peki, bu binlerce adam «avarakasnak» gibi de dolaşmıyorlar ya! Elbette kendileri için önemli marifetleri var. İstiklâl Savaşından sonra, barış anlaşmasında (Lozan müzakerelerinde), asıl mücadele, bu uzmanlar konusunda oldu. Yoksa hudutlar meselesi fiili bir durum idi. Tazminat işini iki devlet (Türk-Yunan) aramızda hallederdik. Bütün mücadele, idaremize tasallut yüzünden çıktı. Bir tek uzman vermek için, büyük tavizlerde bulunmaya hazırıldılar. Biz onların niçin ısrar ettiklerini biliyorduk. Onlar da, bizim niçin inatla reddettiğimizi biliyorlardı. Böyledir

bu işler. Peygamber edasıyla size dünyalar vaadederler, imzayı attınız mı ertesi günü gelmişlerdir bile. Personel gelmiştir, teçhizat gelmiştir, üsleri gelmiştir. Ondan sonra sökebilirsen sök. Gitmezler. Ancak bu meselenin üstüne, vakit geçirilmeden eğilmek lâzımdır. Yoksa bağımsız dış politikadan bahsedilemez. Hatta, iç politikada bile bağımsızlık düşünülemez. Yapamazsınız bağımsız politika... Havanda su döversiniz. Fakat zannetmeyiniz ki kolay iştir bunlardan kurtulmak. Savuşturdüğümüz iki-üç bâdire (22 Şubat, 21 Mayıs olayları kastedilmektedir) bunların yanında çok kolay kalır. Anlıyor musunuz ne demek istiyorum.» (1)

Buna bir de «Tunçkanat Raporu»nun yönetim basamaklarından etkin politikadan, ülkede yapacakları fonksiyonlarından gerçek yurtseverleri ve uluscuları tasfiyeyi ve pasifize etmeyi öngördüğünü hatırlatmakla yetinelim.

İşte «Fen Geliştirme Projesi» bu uygulamaların ve politikaların ürünüdür. Gerçekten de, «Fen Eğitimi Geliştirme Projesi» ilk uygulamasını «Ford Vakfının desteği ile kurulan Fen Lisesi»nde bulmuştur. Bu uygulama 1967 yılında 9 pilot bölgede yürürlüğe konulmuştur. Bugün ise, ülkemizde 100 lise ile 89 ilköğretmen okulunda uygulamanın çapı son derece genişletilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca tüm ortaokulların birinci sınıfları da bu uygulamaya konu edinilmiştir.

IX. Millî Eğitim Şûrası'nın konusu bilindiği üzere «Millî Eğitim Sistemimizin Bütünlüğü İçinde Programlar ve Öğrenci Akışını Düzenleyen Kurallar»dır. «Fen Eğitimi Geliştirme Projesi»nin yukarıda belirtilen uygulamalardan elde edilen sonuçları IX. MEŞ'in «Programlar» bölümünün içeriğini oluşturmuştur.

Hem «Fen Eğitimi Geliştirme Projesi»nin ilk sınama kurumu olan Fen Lisesi ve hem de eğitimindeki öbür emperyalist etkileri, yıllardır Millî Eğitim Örgütünün en üst kuruluşlarından biri olan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı ve «Fen Öğretimi Geliştirme Bilimsel Komisyonu» Başkanı Zekâi Baloglu'nun «Modern Matematik ve Fen Kitapları»na yazdığı» önsözden aldığımız paragraf durumu daha da açıklığa kavuşturacaktır, sanırsız.

«Bu alanlarla çalışan UNESCO, OCDE, Avrupa Konseyi, NATO, Ford Vakfı gibi kuruluşlarla ve modern uygulamaları olan ileri ülkelerle ilişkiler kurularak çeşitli işbirliği projeleri uygulanmıştır. Sayısız staj, kongre ve konferanslara elemanlar gönderilmiş, uzmanlar yetiştirilmiş, oldukça önemli tercüme faaliyetine girilmiş, yeni kurumlar açılmış, yeni program ve araçlar geliştirilmiştir. Bunlar arasında OCDE ile işbirliği suretiyle 1961'de kurduğumuz ve bugün yeni binalarında büyük bir site ve önemli bir üretim ünitesi haline gelen «Ders Aletleri Yapım

Merkezi»mizi 1962'de kabul edilen «Fen Kitapları Tercüme Projesi» çerçevesinde tercüme edilip «Öğretmen Kitapları Serisi»nde Bakanlıkça yayımlanan 20 kitabı, laboratuvar araç ve gereçlerinden yoksun olan bölgelerde fen öğretimini kolaylaştırmak ve belli bir araç takımından birçok okullarımızı faydalandırmak amacıyla hazırlanan «Gezici Laboratuvar Projesi»ni; fen öğretiminde önemli rol oynayan göze ve kulağa yönelik araçlarının yapımı için kurulmuş ve yeni binalarında yepyeni tesislere kavuşmuş olan «Film-Radyo ve Televizyonla Eğitim Merkezi»mizi sayabiliriz. Fen ve matematik öğretimini geliştirme faaliyetleri arasında Ford Vakfının desteği ile kurulan Fen Lisemizin özel bir yeri vardır. Bu lisenin kuruluşunda genel olarak iki amaç öngörülmüştür; birincisi fen alanında üstün kabiliyetli öğrencilere ileri öğrenim görme imkânları sağlamak ve onları araştırmacı mesleklerle doğru yöneltmek; ikincisi **bir laboratuvar okulu olarak faydalanmak suretiyle** memleketimizdeki fen öğretimini ıslah edecek çalışmalara girişmek...

«Fen lisesi için özel surette seçilen öğretim kadrosu, Birleşik Amerika'da son yıllarda geliştirilen ve bütün ileri ülkelerce aynen ya da uyarlanarak alınan modern matematik ve modern fen programlarından yararlanmak yoluyla bu lisede uygulanacak program ve materyali hazırlamıştır. Uygulamanın başarılı sonuç vermesi üzerine, Fen Lisesinin birinci ve ikinci sınıfları için geliştirilen modern matematik ve fen programlarının, üç yıla yayılmak suretiyle, bazı liselerimizde, deneme mahiyetinde uygulanması kararlaştırılmış ve bu konu Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TBTA) tarafından desteklenen bir araştırma projesi haline getirilmiştir. (BAYG.E.7 ve 14). «Fen Lisesi Tarafından Uygulanıp Geliştirilmiş Matematik ve Fen Öğretimi Programlarının Diğer Liselerimizde Uygulanması olanakları Üzerinde Araştırmalar» adını taşıyan bu araştırma projesi, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanının başkanlığında, yeteri kadar matematik ve fen üniversite öğretim üyesi ile T.B.T.A.K. temsilcisi ve Talim ve Terbiye Dairesi temsilcilerinden kurulu «Fen Öğretimini Geliştirme Bilimsel Komisyonu» tarafından yürütülmektedir.

«Fen Öğretimini Geliştirme Bilimsel Komisyonu»nda şu üyeler görev almıştır:

Prof. Dr. Nauf Nasuhoğlu, Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi (Fizik).

Prof. Dr. Kâmil Karamanoğlu, Ankara Üniversitesi, Eczacılık Fak. (Biyoloji).

Prof. Dr. Vedat Enüstün, O.D.T.Ü. (Kimya).

Prof. Dr. Cemil Şenvar, Hacettepe Üniversitesi (Kimya).

Prof. Dr. Tuğrul Taner, O.D.T.P. (Matematik).

Dr. Süleyman Ç. Özoğlu, T.B.T.A.K. Temsilcisi
Esat İnetaş, Talim ve Terbiye Kurulu Üyesi
Şakir Soykal, Talim ve Terbiye Kurulu Üyesi, Komisyon Genel Sekreteri.

Komisyonla bağlı Araştırma, Rehberlik ve Yayın Merkezi çalışma grupları, araştırmanın laboratuvarı olan Fen Lisesinde faaliyetinde bulunurlar. Kısaca ARYM denen bu merkezde her biri bir üniversite öğretim üyesinin yürütücülüğünde, Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Ders Araçları Geliştirme ve Değerlendirme olmak üzere altı grup vardır. Ders kitapları, öğretmen rehber kitapları, yardımcı kitaplar, laboratuvar kılavuzları, testler ve diğer eğitim materyalleri Komisyonca bu gruplara hazırlanmakta ve değişik şartları olan liselerimiz arasından seçilmiş 9 deneme lisesinde uygulanarak geliştirilmektedir.»

«Geliştirilen programları ve öğretim araçlarını tanıtmak amacıyla projeye dahil olan ya da olmayan bütün matematik ve fen öğretmenlerimize yaz aylarında iki aşamalı kurslar düzenlenmektedir. Ayrıca, bu modern müfredatın öğretmen yetiştiren kurumlarımızın programlarında yer alması ile ilgili çalışmalar ilerlemektedir.»

«Projede kullanılmak üzere baskı veya fotokopi yoluyla bugüne kadar yayınlanmış 14 ders kitabı, 4 laboratuvar kitabı, 31 kaynak kitap, toplam olarak 63 kitap ihtiva eden bir modern matematik ve fen kitaplığı meydana getirilmiştir. Bunların büyük bir kısmı ilgili öğretmen ve öğrencilerle kurumlara ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Ayrıca ilk, orta ve yüksek öğretim seviyelerinde çeşitli ileri ülkelerde uygulanan benzeri modern programları, öğretmen kitaplarını ve yardımcı ders kitaplarını fen kitapları serimize kazandırmayı hedef tutan geniş bir tercüme programına girişmiş bulunuyoruz.»

Öyle sanıyoruz ki Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı Sayın Zekâi Baloglu'nun «Modern Matematik ve Fen Kitapları»na yazdığı bu önsöz eğitimimizdeki emperyalist etkileri ve uygulamaları açık-seçik bir biçimde ortaya koymuş olsa gerektir. Öyle ki, «Fen Lisesi»nde Türk çocuklarını bu deneme ve uygulamaların «araştırma laboratuvarı»nda «Kobay» olarak kullanma cesaretini gösterecek kadar ileriye gitmiştir. Böylesine önemli ve onur kırıcı, insanlık dışı uygulamalar üzerinde, ülkemizde oniki yıldan beri uygulandığı halde yurtsever kişi ve kuruluşların durmamaları ayrıca dikkatimizi önemle üzerine çeken bir sorun olmaktadır.

IX. Millî Eğitim Şûrası Ön-Taslak'ının 106. sayfasında ve I. Kısımın sonunda yeralan «Z.B. 2 Mayıs 1974» Simge ve tarihi de, bu taslağın, Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı Zekâi Baloglu tarafından yazıldığını belgelemektedir.*

IX. MİLLÎ EĞİTİM ŞÛRASININ GÖREVİ :

Yukarıda ayrıntıları ile verilen ön-taslaktaki eğitim felsefesi ve bu felsefeye ulaşmak için kullanılan yöntemler, geçerliliğini bu nedenle koruyamamaktadır. Ön-taslaktaki IX. Millî Eğitim Şûrası'nın dayanacağı eğitim felsefesinin kurulması, daha üst düzeylerdeki yeni politik ve teknik organlardan alınacak temel input (girdi)lara dayandırılmak durumunda olmaktadır. IX. Millî Eğitim Şûrası taslağı bu temel girdiler verilmeden, önceki siyasal iktidarlar dönemindeki emperyalist etkiler korunarak; hattâ emperyalist etkilerin eğitimde daha da yaygınlaştırılması yoluna gidilerek, hazırlanmış bulunmaktadır. Bundan böyle de, bu temel eksiklik kadar önemli olan çözümlemeler sonucunda getirilmesi gerekli önerilerin gerçekleştirilebilmesi için ekonomik ve sosyal yapıda ele alınması gerekli değişimleri, en azından direktif ve öneri şeklinde, sözkonusu politik ve teknik organlara iletilmesi gerekirdi. Ön-taslakta bu boyuta tümüyle yer verilmemektedir.

Tüm bu nedenlerden kolaylıkla anlaşılabileceği üzere ön-taslak'ta görülen bir başka önemli yanlışlığın da, belirlenecek eğitim felsefesine göre, eğitim programları içeriğinin eğitim amaç ve ilkeleri, bugünkü siyasal iktidarın politik tercihlerine göre düzenlenmesi ve saptanması gerekirken, emperyalizm ve işbirlikçilerinin oluşturdukları eski iktidarların doğrultusunda kalındığı açıklıkla görülmektedir.

Öte yandan da, ders çeşitlerinin belirlenmesi, yıllık ve haftalık ders dağıtım çizelgelerinin saptanması gibi son derece teknik düzeyde ve ayrıntıya ilişkin konulara yer verilmektedir. Böyle bir yaklaşımın, karşılıklı olarak birbirini belirleyen başlıca iki amacı olabilir. Bunlardan biri ön taslakta, böylesine ayrıntıya inilmesiyle Şûra'nın temel görevi olan öğretim programlarının içeriğinin belirlenmesini gizlemek; dikkatleri, bu belirleyici ana noktadan uzaklaştırmaktır. İkincisi, öğretim programlarının içeriğinin emperyalist etkilere ve onlara açık olan işbirlikçileri aracılığıyla gayri millî eğitim anlayışlarını gerçekleştirecek şekilde zamanlama olanağını ele geçirmektir.

Oysa, öğretim programlarının gerek yurtsever ve uluscu, yerli uzmanlarca, gerçek eğitim felsefesiyle uyumlu, toplum yapısı ve istemlerine cevap veren bir yapıda, öneriler halinde, bu ön-taslak'ın temelini oluşturmalı idi.

ÖRNEKLERLE IX. MİLLÎ EĞİTİM ŞÛRASI ÖN-TASLAĞININ KENDİ İÇ TUTARSIZLIKLARI ÜZERİNE ELEŞTİRİLER

IX. Millî Eğitim Şûrası'nın ön-taslağında, yer yer, genel geçerli doğrulara yer verilmekte; bunlarla konu arasındaki orga-

nik ilişkiler örgüsü kurulamamaktadır. Örneğin: Eğitim sistemi belirleyen ve oluşturan iktisadî alt-yapı ile siyasal ve yasal sistemler ve siyasal ideoloji arasındaki bağıntılara değinilmekte, ne var ki, yukarıda da belirtildiği üzere, böyle bir yaklaşım, ön-taslağın bütünlüğü içersinde ele alınmamaktadır. Bundan dolayı, genel geçerli doğrular, somut durumlarda işlerliğini ve geçerliliğini yitirmektedir.

Bu temel çelişki dışında, gene, «eğitim-üretim-insangücü ilişkileri», «Hayata ve mesleğe hazırlama», «eğitimin bilgi ve teknoloji ürettiği» ve «bu nedenlerle her yerde eğitimin geçerliliğinin önemi», «öğrencilerin eleyici bir değerlendirme sisteminden kurtarılması» gibi, genel geçerli doğrular, temel çözümleme çerçevesi belirlenmemiş olması nedeniyle boşlukta ve askıda kalmakta ve temel maddî dayanaklarını bulamamaktadır.

Taslakta yeralan, «meslek kademeleri, çeşitlerini, standartlarını ve meslek elemanlarının imkân, görev, ücret, yetki ve sorumluluklarının iyice saptanması» gibi yasal bazı önlemler, olumlu ve geçerli olmakla birlikte, ikincil özelliklerini abartmamak ve onlara temel yaklaşım içinde yer vermemek gerekmektedir. Gerçekte önemli olan, sözkonusu yasal önlemlerin alt-yapısı olan üretim-eğitim ve istihdam ilişkilerinin eşdeğerliliğini kurabilmektir.

Aynı paragrafta, meslekî eğitimin çekiciliğini sağlamak gerekçesiyle, «usta, kalfa ve çırak» statülerinin kanunlaştırılması önerilmekte ve böylece Kalkınma Planı'nın, Hükümet Programı ve toplum dinamizminin bilinçli ya da bilinçsiz olarak dondurulması sonucunu doğuracak uygulamalar içersine girilmek istenmektedir. Oysa Türk toplumu, kapitalist öncesi üretim ilişkileri ile kapitalist üretim ilişkilerini yapısında barındıran ikili bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Bunun doğal sonucu ileri teknoloji ve ölçek büyüklükleri ile feodal, yarı-feodal ilişkilerden ve özelliklerden arınmış ve bilinçli emekçi yığınlarını bağrında barındıran ve toplumda giderek ağırlığını duyuran demokratik ve toplumcu özlemleri içeren bir potansiyel doğmuştur. Nitekim, 14 Ekim 1973 seçimleri, bu potansiyelin varlığını kanıtlayan en belirgin ve somut bir göstergedir. Usta-Kalfa-Çırak ilişkileri ise, geleneksel teknolojinin ürünü olup sözkonusu dinamizmin köstekleri olabilecek tutucu, ara zümre ve tabakaların gelişmesine olanak hazırlayacak bir sonuç niteliğindedir. Bu nedenle, meslekî eğitimin çekiciliğini böylesine tutucu bir yaklaşım içinde ele almak bilinçli bir tutum değilse, en azından, bu ön-taslakta yer yer getirilmeye çalışmış genel geçerli doğrularla ciddi çelişkiler ve yanlışlar içersinde bulunulduğu zorunlu olarak ortaya çıkar.

Taslak, eğitimin verimini arttırmak amacıyla; rasyonalini batı-kapitalist toplumlarından alan, sınıf geçme yerine ders geçme, yöneltme, seçimlik-özel-ortak ders, ders sayılarının azaltılması ve bunun yerine araştırmaya öncelik tanıyan eğitimin maliyetini yükseltici unsurları sisteme getirmektedir. Ancak bu, batı-kapitalist toplumlarının genel geçerli doğruları olma durumunda olan yaklaşımlar, bizim gibi sanayileşmeye geçiş döneminde olan toplumlarda rasyonalini bulamayacağı açıktır. Şöyle ki; gelir dağılımı dengesizliği, bölgeler arasındaki ekonomik ve toplumsal gelişmişlik düzey farklarının bulunması; feodal, yarı-feodal üretim ilişkileri ile, kapitalist üretim ilişkilerini bir arada yapısında taşıyan bu toplumlarda, ancak, bireyin üretim süreci içerisinde iş başarırken karşılaştığı sorunların çözümünde gerekseme duyduğu anda, klâsik eğitim sisteminde «ders» olarak tanımlanan bilgi, beceri, alışkanlık ve yetenekleri kazandıracak içerikli bir eğitim sisteminin öngörülmesi zorunlu olmalıdır. Bu konuda Amerika'yı yeniden keşfetmeye gerek yok. Türk Millî Eğitimi, bu eğitim anlayışını, «köy enstitüleri» deneyi ile toplumda derin ve yaygın izler bırakacak biçimde uygulama alanına koymuştur. Ayrıca, meslekî yöneltme, üretim sürecinin niteliğine göre (örneğin tarımda ve kırsal kesimde daha 11-12 yaşlarında, elektronik sanayi düzeyinde ise ancak 15-16 yaşlarında olabilir) düzenlenebildiği gibi, ortak-özel-seçmeli derslerle değil üretimin özelliğine ve gereksemelerine göre yapılabilir.

Yukarıda da, ana çizgileriyle belirtildiği gibi, taslak da «Fen Lisesi ve Deneme Liseleri» uygulamaları ile, ön-taslakta belirtilen genel geçerli doğrular arasında yakından ve uzaktan bir ilişki bulunmadığı gibi, daha çok özellikle Amerika ve Ortak Pazar ülkelerinin benimsediği eğitim sistemlerinin denemeleri olan bu uygulamaları yaygınlaştırmak, toplum yapımıza ters düşen ve toplumumuzun emperyalist sisteme olan bağımlılığını daha da pekiştiren bir seçim olmaktadır. Çünkü, gerekçesini ve dayanağını «Fen Eğitimi Geliştirme Projesi»nde bulan yaklaşım biçimi, sanayii otomasyon düzeyine ulaşmış toplumların rasyonaline uygun düşmektedir.

Toplam çalışanların % 20'sinin, batı kapitalisti ülkelerin standartlarından düşük olmakla birlikte, ulusal nitelikten tümüyle uzak, tekelci aşamaya ulaşan batı kapitalist sistemin, yani emperyalizmin, ekonomi politikasının Türkiye'deki uygulamalarının ürünü olan montaj sanayileri ve modern hizmetlerde %60'ı geleneksel tarımın, küçük atelye işletmeciliğinin temsilcisi olma durumunda bulunan küçük esnaf ve sanatkâr faaliyetlerinde ve geri kalan % 20'si de, özellikle büyük kentlerde simit satıcılığı, pazarcılık, işportacılık gibi marjinal işlerde çalışmak-

tadır. Bu görünüm, toplumumuzun, sanayiini otomasyon düzeyine ulaştırmış toplumlara göre, içinde bulunduğu teknolojik düzeyi belirleyen göstergelerdir.

Bu teknolojik düzey karşısında, rasyonalini ancak batı kapitalist-empyralist toplumlarında bulan ve «modern fen öğretimi» adı altında toplumumuzda da denenmekte olan ve yaygınlaştırılması, bu ön-taslakta amaçlanan, kümelenendirici içeriği ön-gören eğitim sistemi uygulaması sonucunda, topluma yabancılaşmış ve batı kapitalist-empyralist toplumları için işlevsel olan insangücü yetişmek durumunda kalınacaktır.

Elektrik Mühendisleri Odası'nın yaptığı bir araştırmanın bulgularına göre, eğitim kökeni «Fen Eğitimi Geliştirme Projesi'nden olan kişilerin ve % 75'inin dışarda ve ancak % 25'inin Türkiye ile ilgilendirildiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Sözkonusu kişilerin yaptıkları araştırmaların % 28'i yabancı endüstriel firmalarca ve % 17'si de gene yabancı askerî kuruluşlarca finanse edilmiştir. Ancak % 5'i Türk endüstrisi tarafından desteklenmiştir.

Teknoloji üretiminde bir kaynak olması düşünülen bu işgücünün nasıl bir yabancılaşma içine itildikleri ve getirilen batı rasyonelli eğitimin, gene batı kapitalist-empyralist rasyonaline nasıl hizmet ettiği, açıkça bu bulgularla kanıtlanmış bulunmaktadır.

Böylece, toplumumuzun bir yandan kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini bağrında taşıırken, bir yandan da, ileri teknolojiyi seçen ve kapitalist üretim ilişkilerin yapısını ortaya koyan bir nitelik gösterdiği kolaylıkla anlaşılmış olsa gerekir. Bu nedenle, toplumumuz için seçilebilecek eğitim de, bir yandan kümülatif nitelikli içerik taşıırken, öte yandan da kümelenendirici içerikli olmayı gerekl kılmaktadır. Bu da ancak, toplumun sosyo-ekonomik yapısı ve içinde bulunduğu üretim süreci ile eğitim arasında sıkı ilişkiler kurmak, daha açık bir söyleyişle, ana eğitim kurumları olarak üretim birimlerini seçmek ve eğitim kurumlarını da üretim birimleri olarak değerlendirilmesi ile olanaklı görülmektedir. Ayrıca böyle bir yaklaşım biçimi ve eğitim felsefesinin seçimi, birçok etkenler yanında okullaşma hedeflerini de etkileyerek finansman kaynaklarını ciddi bir sorun olmaktan çıkartarak yaygın ve örgün eğitim ikilemini ortadan kaldırdığı gibi, üretici içerik kazanmasını da olanaklı kılar.

Daha önce de belirtildiği gibi, 49. paragrafta belirtilen «Eğitim Sistemi İçinde Öğrenci Akışını Düzenleyen Kurallar», «rehberlik hizmetleri» ve «eğitsel kol çalışmaları ile öneriler», daha çok ayrıntıya inen teknik konular olup Şûra'nın görevi kapsamı

na giremeyeceği, Şûra'nın asıl amacını savsatan, saptıran bir eğilimi yansıtmaktadır.

Taslakta, üniversitelerde lisans-öncesi öğretime yerverilmektedir. Bu bizce yanlış, dayanaksız bir seçim ve öneridir. Çünkü, ön-lisans öğretimi ile ara eleman yetiştirilme politikası amaçlandığına göre, içeriği teorik yapıdan çok pratiğe ağırlık veren bir biçimde tasarımlanmak durumundadır. Bu ise üniversiteleri amaçlarından saptırmaya yolaçacağı gibi, lisans eğitimi için gerekli alt-yapıyı üniversite öğrencisine kazandıramayacak bir yaklaşım olmaktadır. Ayrıca öğrenciyi gereksiz yere eğitim sistemi içinde tutup zaman kaybı ve maliyet yükümlülüklerini arttırmaktadır. Başka bir söyleyişle, orta öğretim içinde yeralan liseler topluma büyük bir yük iken, bir çeşit üniversite hazırlama sınıfları olarak düşünülen ön-lisans yoluyla topluma boşyere iki yıllık daha bir yük yüklenmiş olacaktır. Hele ön-lisansları bitirenlerin büyük kısmının öğretmen olmasının düşünüldüğü anlaşıyor ki, böyle bir öğretmen yetiştirme politikası olamaz ve eğitim için bu, bir yokoluş niteliği taşıyabilir.

Oysa, daha kısa sürede ve düşük maliyette, geniş öğrenci kitlelerini kapsayan, üretim-eğitim ilişkilerini canlı tutan, orta öğretim düzeyinde «politeknik»ler öngörülmesi ile yetişkin teknik insangücü yetiştirmek olanaklı görülmektedir.

Hazırlanan taslakta Türk Dili üzerinde durulmakta ve onun kullanım ve artımında şunların eleştirisine yer verilmektedir. Buradaki görüşe göre, Türk Dili, bilim dışı değerlendirilmelere tâbi tutularak, Türk Dili'nin gelişen bir organizma olarak değerlendirilmesi yerine «aşırı» sözcüğü gibi son derece öznel (sübjektive) terminolojiyle dilin dondurulması gibi «Kemalist çizgi»ye ters düşen bir yaklaşım benimsenmektedir.

Hemen belirtelim ki, Türk Dili ile olur olmaz oynanmasını ve halkın birbiriyle bildirişimini güçleştiren zorlamalara biz de karşıyız. Daha ileri giderek söyleyelim; dilde «devrim» olmayacağı ve dilin bir üst-yapı kurumu olmadığı inancını taşıyoruz. Dil, at ve üst-yapı kurumlarının dışında toplumda bildirişmeyi sağlayan ve kendi başına varolan bağımsız bir organizmadır. O nedenle, bu organizmanın gelişimini köstekleyici ve duraklatıcı anlayışların bilim dışı bir tutum olduğunu belirtmeyi zorunlu buluyoruz.

Ön-taslaktaki egemen görüşün hep sonuçlar üzerine yoğunlaşmış olması dikkati çekmektedir. Örneğin, eğitim felsefesi ve ilkeleri ile amaçların, hükümetin programının öngördüğü doğrultudaki yaklaşım açısından saptanıp eğitimin üretici, fonksiyonel ve yaratıcı bir içerik kazanarak çağdaş, bilimsel, demokratik ve halkçı niteliklerinin belirlenmesi ve bundan sonra da eği-

timin bu temelde gerçekleştirilmesi için programlanması ele alınmalıydı. Gene bunun gibi, önce öğretim programlarının içeriklerinin belirlenmesi gerekirken «ders dağıtım çizelgeleri» ile «öğrencilerin başarılarının değerlendirilmesi»ne ağırlık verilmiştir.

Oysa, asıl önemli olan, sözkonusu sonuçları doğuran nedenler üzerine görüşleri yoğunlaştırarak, neden-sonuç ilişkilerinin doğru olarak kurulması sağlanmalıydı. Çünkü, bu doğrultudaki uygulamalara yönelmek, bilimsel olmanın zorunlu bir gereğidir.

AHLÂK DERSİ ÜZERİNE...

IX. Millî Eğitim Şûrası'nın önemli bir özelliği de, hiçbir konuda hükümetin ana politikalarını gözetmeyen ön-taslağın «Ahlâk Dersi»nin programının hazırlanması öngörülmüş olmasıdır. Gerçekten de ön-taslağın 68'inci paragrafında, «programlar» ile «öğrenci akış düzeni» konularını ele almak üzere başlıca iki komisyonun konulacağını, bunlardan «programlar»ı ele alacak olan birinci komisyonun iki grup halinde çalışacağını, bu gruplardan birinde «Ahlâk Dersleri Program Taslağı» ile ilgili önerilerin uzmanlar kadrosu içinde inceleneceği belirtilmektedir. Bu konu, ilerde ciddi sorunlar yaratabilecek ve gereksiz yere zaman yitimine yol açabilecek bir önemdedir. Şöyle ki; bilindiği gibi ahlâk bir üst-yapı kurumudur. Ahlâk, toplumdaki bireylerin davranışlarını yöneten, günlük eylemlerine norm koyan, töre ve inançların oluşturduğu bir buyruklar bütünüdür. Toplumların üretim biçimlerinin değişme ve gelişme sürecine, başka deyişle toplumların iktisadî alt-yapılarına bağlı olarak değişen, «iyi» ve «kötü» kavramlar temeline dayanan toplumsal kurallardandır. Tıpkı hukuk, sanat v.b. gibi. Tüm bu nedenlerle ahlâk toplumsal kurumu her çağda, her toplumda, her toplumsal sınıfta ve hattâ her toplumsal zümre ve tabakalarda farklı anlamlar taşır. Bundan dolayı, ahlâksal kural ve değerler, yargılar görelidir. Böylesine çeşitli ve çok olan ahlâksal kural ve değerlerden hangilerinin «Ahlâk Dersleri» kapsamına alınacağını anlamakta güçlük çekiyoruz.

Gerçekten de ahlâksal kural ve değerleri toplumların iktisadî alt-yapıları belirlediğine göre, ekonomik iktidarın sahibi olan emperyalizm ve onun işbirlikçileri olan işbirlikçi burjuvazi ve feodal unsurların ulusal yapımında çatışan gayrimillî ahlâk anlayışlarını, daha genel olarak söylersek gayrimillî ideolojilerini topluma benimsetmek isteyecekleri olağandır. Öte yandan siyasal iktidarın sahipleri ise dayandıkları toplumsal sınıfların yapısı gereği küçük burjuva ideolojileri ile fodal ideoloji'nin belirlediği ahlâk anlayışlarını benimsetmek isteyeceklerini söylemek

de kehanet olmasa gerek. Tüm bunlara karşılık ülkemiz Türkiye'de işçi ve köylülerin oluşturduğu geniş emekçi halk yığınlarının kaynağını ulusal toplumsal yapımızdan olan ileri, toplumcu ve devrimci ahlâk anlayışının değerleri çerçevesini oluşturdukları ise tartışma götürmez bir gerçek. Buradan da kolayca anlaşılabileceği üzere gayrimillî egemen güçlerin gayrimillî ahlâk anlayışları «millî ahlâk» adı altında geniş emekçi halk yığınlarının ve onların çocuklarının üzerine bir karabasan gibi çöktürülmek istenecektir.

Üstelik, kişiye öğretim yoluyla ahlâksal davranışlar kazandırmak olanaksızdır. Çünkü, görelî bir buyruklar bütünü olan ahlâksal kural ve değerler, başka söyleyişle hiçbir ahlâk önermesi bilimsel nitelikte bilgi vermez. O sadece örnek davranış biçiminde yetişkin ve olgun kuşaklar tarafından genç kuşaklara gösterilebilir. Yoksa öğretilemez. Bireylerin davranışlarını belirleyen etkenler ise, onların içinde yer aldıkları sosyo-ekonomik yapıdan ve o yapıda egemen olan güçler ve sınıflardan gelmektedir. Bundan ötürüdür ki her ahlâk önermesi, önerme koyucusunun damgasını taşır. Bunun içindir ki ahlâk, bağımsız bir disiplin olarak okutulacak özellikler taşımamaktadır. Çünkü bir etkinliğin, «disiplin»in bilim olabilmesi için konusunu açık-seçik ve kesin olarak belirlemesi, konusunu niceliksel olarak ifade edebilmesi, bilimsel yöntemlerle incelenebilmesi, belirli bir takım soyutlama ve genellemelerden sonra prensip ve kanunlara ulaşabilmesi, yani amacını belirlemesi gerekir. Ahlâkın bu özelliği yok gibidir.

Belirtildiği üzere ahlâk bir sosyal kurumdur. Sosyal kurumlar ise sosyolojinin konusunu oluşturmaktadır. Bundan böyle, bugün liselerde okutulan sosyoloji dersinin asıl konusu «sosyal kurumlar»dır. Gerçekten de «Sosyoloji dersi»nin konularından biri de «ahlâk sosyolojisi»dir. Sosyoloji dersi, üniversitelerimizin felsefe, sosyoloji, mantık, psikoloji ve pedagoji derslerinden sertifika alan mezunları tarafından, yani «felsefe öğretmenleri» tarafından okutulmaktadır. Eğer, sosyoloji dersi müfredat programında yer alan ahlâk konuları yetersiz görülüyorsa, kapsamını genişletmek mümkündür. Bu ise, yeni bir ahlâk dersi önerisi ile ortaya çıkmayı gerektirmez. Yok eğer, ille de ahlâk dersi konacaksa yukarıda açıklanan nedenlerle bu dersi «felsefe öğretmenleri»nin okutması zorunluğu doğar.

Ön-taslakta belirtilen «ahlâk dersi program taslağı» bizim görebildiğimiz kadarıyla hem lâik devlet anlayışıyla bağdaşmaz ve bu bakımdan tartışmaya değerdir ve hem de «eğitim-öğretim birliğini» zedeleyecek, giderek bozacak ve ortadan kaldıracak niteliktedir. Çünkü, ilkel toplumlarda, bütün öbür sosyal kurumlar gibi ahlâk da dinsel kurallarla içiçe idi. Zamanla ekonomik

yapıdaki zorluklar ve lâikleşme ile birlikte, toplumsal kurumca kurallar da farklılaşmıştır. Ancak her toplum da olduğu gibi ülkemizde ahlâksal kurallarla dinsel kuralların içiçeliği de tartışma götürmez bir gerçektir. Üstelik yukarıda da belirttiğimiz gibi feodal ve yarı-feodal ilişkileri bağrında taşıyan ülkemizde feodal ideoloji daha da yoğun bir biçimde toplumumuzda kendini göstermektedir. Durum böyle olunca, lâik Türkiye Cumhuriyeti devletinde, ahlâkın isteğe bağlı olmayan bir ders çerçevesinde okutulması nasıl mümkün olabilecektir? Lâiklik bir Anayasa yargısıdır. Tüm bu nedenlerle IX. Milli Eğitim Şûrası'nda «program ön-taslak»ı görüşülecek olan ahlâk dersi ele alınırken yasal sakıncaların da gözönünde bulundurulması gerekirdi.

SONUÇ :

IX. Milli Eğitim Şûrası burada incelediğimiz yanı ile CHP'nin kısmen eğitim düzeni için pratik çözümlerini içermektedir. Bunu değerlendirirken ister-istemez genel düzeyde kalmak zorunlu. Kuşkusuz IX. MEŞ'nın ayrıntıdaki kararlarını bir de eğitimci gözü ile incelemek ve değerlendirmek gerekli. Ancak görüldüğü gibi geçerlik kazanmış olan taslak ele alındığında köklü çözüm getiremediği gibi kendi içinde bile tutarsız ve toplumdan kopuk kalmıştır.

Kuşkusuz bozuk eğitim sisteminin biranda değiştirilmesini beklemek olanaksız. Ancak eğitim alanında yüzeysel tedbirler ve çözümler getirmekle de soruna yaklaşılamiyacağı geçmiş örneklerden anlaşılmaktadır.

Eğitim sistemindeki düşünülen köklü değişikliklerin bir ülke ekonomik, sosyal ve siyasal sisteminde yapılacak köklü değişikliklere bağlı olduğu ortada. Bu nedenle egemen üretim ilişkileri ve üst-yapı kurumları, geniş halk kitlelerinin yarına göre değişinceye dek daha pek çok Eğitim Şûra'ları toplanacak...

---

(1) M. Şükrü Hoç; Emperyalizm ve Eğitimde Yabancılaşma s. 165-66 İnönü'nün 1964 Kıbrıs Bunalımı dolayısıyla Bakanlar Kurulu'nda yaptığı konuşmadan.

* IX. Milli Eğitim Şûrası Ön Taslağının eleştirilere temel alınmasının nedeni; o dönemdeki siyasal iktidarın eğitim görüşünü yansıtmayı ve bürokrasiyi kullanmadaki basiretini belirlemesidir.

ETHEM NEJAT

Yılmaz ELMAS

Etem NEJAT'ın ülkemiz eğitimcileri arasında saygın bir yeri olduğu, bu konuda yayınlar çoğaldıkça ortaya çıkmaktadır.

Onun yaşantısını anlatan bir yazıyla, ilkokulları ele alan ve öğretmen okulu öğrencilerine seslenen iki yazısını günümüz diliyle kaleme alarak sunmayı bir görev bildim.

Etem NEJAT'ın yaşantısını anlatan «ETEM NEJAT ARKADAŞ» başlıklı yazı 1923 yılında ZENON tarafından kaleme alınmıştır. «DARÜLMUALLİMİNİ GENÇLERE adlı yazı Etem NEJAT'ın Anadolu'da çalıştığı dönemlerde yazdığı bir yazıdır. «BU GÜNKÜ İLKOKULLARIMIZ» yazısı ise Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisinin yayın organı olan «KURTULUŞ» un 2. sayısında 1919 yılında yayınlanmıştır.(x)

ETEM NEJAT ARKADAŞ

Mustafa Suphi'nin öldürülmesi olayını anarken, onunla birlikte öldürülen 14 arkadaşından biri olan Etem NEJAT'ı da anmamak mümkün değildir.

Etem NEJAT arkadaş bu grup içinde Suphi'den sonra en aydın, en değerli ve diğerlerine göre daha eski bir devrimci arkadaş idi.

Etem NEJAT, gerçi çok eski bir sosyalist değildi; onun sosyalistliği ancak 1919 yılında başlar. Sosyalizmi kavraması da

o günkü Türk sosyalist ve komünistlerinin çoğu gibi yeterli değildi. Fakat kendisinin geniş kültürü ve örgütlenme içlerinde kazanmış olduğu beceri ve görgüsü, çeşitli ülkelere yaptığı inceleme gezilerinden edindiği uzmanlık, onu Türkiye genç aydınları arasında yetenekli bir sosyalist durumuna getirmişti.

Etem NEJAT yoldaş, eskiden beri gençler arasında ve yoksul aydınlr içerisinde örgütlenme işleri için kafasını yormakta idi. Onun 1910 ve 1914 yılları arasında genellikle Eskişehirde oturarak çoğunlukla Anadolu illerindeki öğretmenleri bir araya getirerek örgütlendirmek için harcadığı emekleri unutulamaz. Bu sırada yazdığı ve bu gün «C. Selim» yoldaşta da birçok (kopyaları) nüshaları bulunan uzun uzun mektupları geri o günden bu yana olumlu bir sonuç vermemişlerse de elbet birer tarihi değeri olan belgelerdir.

Fabrikaların, zel sanat yurtları ve tezgahların aydın sanatkrlarından, ustalardan, ustabaşılarından oluşan bir «Osmanlı Sanatkran Cemiyeti» vardı. Savaş zamanlarında biraz daha Türkleşen, Trkeleşen, «Türk Ocağı» ile bir «yuva» da görev alıp etkinlik gösterdiği bilinmektedir. Daha sonra «Türk Sanatkrları Yurdu» adını alarak adını türkçeleştiren bu derneğin, dildeki zleşmesinde belki de Etem NEJAT yoldaşın etkisi olmuştu.

Etem NEJAT yoldaş, kendisi «Çerkes» olduğu halde 1917 yılına kadar katı bir «türkçü» idi. Türkçülüğü ve Türkçülük eğitimini ele alan bir kaç yazı yazmış ve yayınlamıştı. Fakat Etem NEJAT'ın trklğnde bir yenilik ve yeniye yönelme eğiliminin olduğu da bir gerçektir. NEJAT'ın izlediği Trklkte, «Yeni Mecmua»cılarının hkmet araç ve gücü ile propaganda yapmakta oldukları «gelenekcilik» adı altındaki tutuculuk, bağnazlık ve «Ulusal Bağımsızlığın egemenliğinde toplanma ve başarıya ulaşma» perdesi altındaki mutlakiyet hastalıkları yoktu. Onun izlemekte olduğu türkçülük «Ziya Gökalp'ın mistik skolastik idealizmle karışık propaganda yapmakta olduğu ve bir Osmanlı gazetecisi tarafından «kara tehlike» diye adlandırılmış olan bağnaz trklkten tümüyle ayrıydı.

Fakat biz, bir yurtsever olduğu halde, sosyalizm ve komünizm hareketlerine karışmış bir «yabancı» gözüyle bakmaktan Etem Nejat'ı uzak tutmak istiyoruz. Onun 1914 yılından beri öğretmenler arasında örgütlenmeleri için propaganda yapmış olması ve «sanatkâr»ların «mesleki» uyuşmaları için eskiden beri çalışması gösteriyorki, Etem NEJAT'ta eskiden beri bir «ulusal sosyalizm» eğilimi vardı. Bu «ulusal sosyalizm» konusunda nasıl bir görüşü olduğunu bilemeyiz. Fakat başlangıçtaki alış-

maları ve yaşantısı bize gösteriyorki eski bir «millî sosyalist» karşısında bulunuyoruz. Çünkü o, 1918 yılına kadar hem bir «türkçü» ve hem bir «millî sosyalist»tir. 1918-1919 yıllarında Almanya'da fazla kalan Etem NEJAT arkadaş, oradaki işçi ve sosyalizm hareketlerini daha yakından tanıdı.

1918-1919 yıllarında Alman bağımsız sosyalistlerinin hareketlerine bazı Türk arkadaşlarıyla birlikte katıldı. Bu sırada sosyalizm sorunlarını, teori ve pratikte daha iyi tanıdığı olan Etem NEJAT'ı biz artık bir «proletarya devrimcisi» anlamında «sosyalist» kabul edebiliyoruz. Ve daha sonra Etem NEJAT «proletarya diktatörlüğü» esasını kabul ediyor, kendisine «komünist» denmesinden mutluluk duyduğunu belirterek «Üçüncü Enternasyonal»in devrimci bayrağı altına giriyor.

Onun sosyalistlik dönemindeki çalışması «Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi» adıyla 23 Eylül 1919 yılında İstanbul'da kurulan partinin yayınladığı «Kurtuluş» dergisinde de sürmüştür. Bu devredeki çalışmalarımızda sıkı bir ortaklık vardır. Onun için burada bir iki kişisel anıyı anlatmadan geçemeyeceğim.

Bize deneyler; Sosyal Demokrat Fırkası Genel Merkezinin, sosyal devrime ve işçi yararına ait geleneklerinin azınlıkta olduğunu göstermiştir. Bundan dolayı işçilerin sempatileri olduğu halde ilerletmek mümkün olamıyordu. Yalnız siyasi mevki ve çıkar için fırka kurulmasına katılmış olan Dr. Hasan Rıza Halit, avukat Vasfi Tayfur v.s. gibi büyük burjuvaların yamakları, uşakları ve küçük burjuva olmaya çalışan yordakçılar fırkanın emekçi yapıyor sahip olmasına ve devrimci niteliğe bürünmesine engel olmaya çalışıyorlar, devrimci unsurları içerdeki savaşta yalnız bırakıyorlardı. Diğer taraftan «Hüseyin Hilmi»nin diktatörlüğü altında yuvalanan «Türkiye Sosyalist Fırkası» için de aynı durumda aynı savaş sürüyordu. Fırkayı içinden fethetmek, Hilmi'nin diktatörlüğünü de devirmek için çalışan Sadrettin Celal'e karşı da «Hilmi Yoldaş» Sosyal Demokrat Fırkasında Doktor Hasan Rıza'ların bize karşı devam ettirdiği savaşını sürdürüyordu. İşte bu kargaşalık sırasında ortaya çıkan «Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi» Etem NEJAT yoldaşa göre de bir aydınlar örgütü olduğundan, daha çok halk yığınları örgütü olan «Sosyal Demokrat» ve «Türkiye Sosyalist» fırkalarıyla uyusmak, birleşmek gerekti. Benim kanıma göre, böyle bir birleşme olmadığında, yığınları son yeni fırkaya çekmek zor olacağı gibi, ötekiler içerisinde de tek onların rehberleri arasındaki o «yarı burjuva» çoğunluklarıyla işçi yararına pek büyük bir iş görmek mümkün olmayacaktı. Nasıl ki hâlâ olamıyor. İşte Etem NEJAT yoldaşın her üç fırkada hüküm süren «başkayımcılık» (separatizm) eğilimine rağmen bu üç fırkanın birleşmesine bütün içtenliğiyle

çalışması onun çok pratik ve yanılıgsız bir kişiliğe sahip olduğunu gösteriyor.

Çok yazık ki o günden itibaren İstanbul işçisi arasında bir «Cephe birliği» oluşturacak olan bu girişim başarılı olmadı. Hüseyin Hilmi'nin o günlerde yıkılamayan diktatörlüğü, Sosyal Demokrat Genel Merkezinden çoğunluğun küçük burjuvalar elinde olması, son üçüncü genç kesimdeki bazı genç arkadaşların fazla sinirliliği, genel sosyalist konferansı anlaşması siyasi buhranların ve gençlik hareketinin engellemesi bu gerekli girişimi sonuçsuz bıraktı. Bu Etem NEJAT'la benim ortak başarısızlığımızdı. Bu girişimdeki başarısızlıktan sonra Etem NEJAT yoldaş, kendi arkadaşları arasındaki «ayrılıklardan» sırası geldikçe şikayet etmeye ve ilk fırsatta Rusya'ya geçerek orada çalışmak istediğini ve orada devrim stajı yapıp geldikten sonra bu cephe birliğini gerçekleştirebileceğini söylemeye başlamıştı. 1919 yılında çeşitli işçi örgütleri ve sosyalist «fırka»ları tarafından «Seçim Yasası»nı protesto etmek üzere toplanan «İstanbul'un ilk Sosyalist ve İşçi Mitinginde», «Azizim, bu miting bizim yapmak istediğimiz tek cephenin başlangıcıdır» diye ümitlenmişti. Ve ben de o ümide düşerek konuşmamı bu düşünceler içinde yapmıştım. Fakat sonraki deneyler bizim yanıldığımızı gösterdi.

Ben Anadolu'ya geçtikten sonra kendisinden mektup alamadım. Rusya'ya hareket ederken Samsun'dan yazdığı mektubu eline geçtiğinden okuma olanağı olmadı. Etem NEJAT yoldaş, Suphi kadar güçlü bir kalem sahibiydi. Yazdığı makaleler bilimsel olmakla birlikte ilginç ve sürükleyicidir. Zamanıyla Edirne'de yayınlanmış olan «Çalışma ve Uygulama Dergisi» Etem NEJAT'ın eseri sayılabilir. Kendisine sosyalist ve hatta komünist adı verdikten sonra yazdığı makaleler arasında küçük burjuva ve aydınlar sosyalizmine eğilim gözükmekle birlikte, çok samimi ve devrimcidir. Sanki ondaki küçük burjuva ve aydın eğilimi, onları devrim hareketine çekip katmak için kullanılmış taktik gibi görünmektedir.

Sosyalizm ve komünizm hareketi henüz pek genç olan Türkiye için bunlar en dikkat çekici kişilerdi. Her ülkenin sosyalizm hareketi başlangıçlarında böyle kişiler ortaya çıkar. Ve kendi çağlarında görevlerini başarılı veya başarısız yaparlar.

Bunların hayatlarının ve eserlerinin incelenmesi o ülkede sosyalizmin ilk gelişiminde alınmak istenen hedefleri gösterir. Bundan dolayı biz ölümlerini acılarla karşıladığımız bu arkadaşlarımızın eserlerini toplamak ve incelemek zorundayız Özellikle bu eserlerin bugün henüz propaganda güçleri de bulunmaktan olduğundan bunları toplayıp yayınlamak Türk sosyalistlerinin görevi olmalıdır.

ÖĞRETMEN OKULLU GENÇLERE

Anadolu'da Rumeli'de on yıldan fazla sizin aranızda, sizin terkedilmiş ve herşeyden yoksun çevrenizde dertlerinize ortak olarak yaşadım. Parlak üniformalı ve sık giyimli lise öğrencisi size horlayarak bakarken, ben sizlerde çok yüksek, çok onurlu ruhlar okudum. Biliyordum ki, siz hep proletaryanın çocukları idiniz; emek parasını güç çıkaran sizin karnınızı ve dimağınızı doyuramıyan işçilerin çocukları idiniz. Sizin zekanız dirayetiniz, yeterliğiniz bile olsa, sizi soylular okulları, almazdı, alamazdı.

Siz öğretmen okuluna ancak yaşayacak, bir ak ekmek bulmak ve pek gelişemiyen gereksinme fikrinizi duyurmak için geldiniz. Eğitim Bakanlığı size üvey evlat nazarıyla bakardı. Çünkü siz kimsesizdiniz, işçi çocuklarıydınız. Yemek içmek ve yatacak bir bucak bulmak için geldiğiniz öğretmen okulunda kazandığınız sanat, bilgi ve kültür sizin kişiliğinizi onlar indinde değiştiremezdi. Çünkü siz yine proleterdiniz, yine burjuva hademesiydiniz!.

Siz süslü ve zarif giyinemiyor, sık kırıvat bağlayamıyor burjuvalara özgü hareketler yapamıyordunuz. Onun için siz aşağılanmaya, horlanmaya layık işçi ve köylü takımı insanlardandınız. Burjuva hükümetleri sizden öğ almak için sizi köylüler içinde çalışmaya mahkum ediyordu. Ne güzel mantık! Bu atama onların o sarayların saltanatların Eğitim Bakanı indinde bir mahkumiyet, bir aşağılamaktı. Siz öğretmen okulu öğrencileri, kendi öz sınıfınız, ezilen soyguna uğruyan ve cahil bırakılan biçare halkın arasına girdiğiniz zaman köylüyü, köy çocuğunu, işçi yavrusunu kurtarmaya çalışıyordunuz. Sevine sevine çalışıyordunuz; onların bir mahkumiyet saydığı durumu siz şeref-onur kabul ediyordunuz.

Burjuva Eğitim Bakanlığı, zengin çocuklarına özgü okulların öğretmenlerini takdirle alkışlayıp ödüllendirirken siz ömürlerinizi bir lokmaya yetmeyen maaşınızla köylerin, kasabaların ıssız sokaklarında, harap ve yıkık evlerinde sefil bir hayat geçiriyor yuva kuramıyordunuz. Kursanız bile bu aile yoksulluk ve yoksunluk içinde sürükleniyordu. Siz biliyordunuz ve yaşayarak öğreniyordunuz ki, aile sizin değil, aile zenginlerin, burjuvaların esnafın saraylılarındır. Sizin için aile kavramı bir yokluktu.

Değerli sözlerle burjuva edebiyatının yazdığı, övdüğü mutlu aile yokluktan sürünmekten hiçten başka birşey değildi. Öğretmen okullu genç! Sen kendin çok iyi biliyorsun ki sen proleter çocuğusun. Baban nasıl kolunun gücüyle çalışıyorsa sende gün-

de 15 saat kafanı yorarak, beynini çatlatarak çalışacaksın. Bu gün daha pek genç ve okul öğrencisiysen, yarın bugünkü biçimiyle hükümetin horladığı ilkokul öğretmeni olacaksın. Ve öğretmenlerin çektiği azabı, açlığı çekmeğe okulun ve öğrencilerle devletlilerin okulu yanında horlanmaya mahkum olacaksın.

O halde ey genç! Ey yarının öğretmeni şimdiden çıkarını bil! Sen gündelikle çalışan işçiden başka birşey değilsin! Koluyla çalışan yaşama gücünü bir lokma yiyeceğe harcayan bu haksız ve hain toplum içinde bilimden, teknikten payını alamıyan biçare gençlerle birarada, bir ortamda, bir huzursuzluk içinde olduğunu kavra, onlarla elele ver. «Günlük rızkını sağlayarak» yaşayan sınıfın gençleri, çocuklarıyla birlikte çalış, yarının devrim hazırlıklarına giriş. Bu devrim tufanının başlangıcından önce öğretmen okullarını bitirip hayata atılan meslekdaşların, görmüyor musunki, eziliyor. Eziliyor da öz iktisadi haklarını savunma güç ve kararlılığını gösteremiyorlar. Onlar gençliklerinde eğer bütün ezilen, çalıştırılan, soyulan halkın gençleri ile birlik olup iktisadi ve siyasi hakların savunan sendikalar işçi dernek ve birlikleri oluşturma yolunu öğrenmiş olsalardı, bugün mesleğiniz esaretten kurtulmuş olurdu.

Silkininiz, yarınki savunma kurultayını siz bugün gençlik birlikleri içinde diğer işçi gençleriyle birlikte kuracaksınız. Silkininiz; bütün yeni bir hayata ve başarılı bir devrime ait bağlılık, içten ve pek ileri temeli gençlik örgütleriniz, gençlik birlikleriniz, gençlik heyecanlarınız hazırlayacaktır. Proleter genç! Bil ki sana güç verecek seni egemenlerin kuru bir aracı olmaktan kurtaracak yalnız sosyalizmdir. Sen çalış, gücünü öyle koy, öyle ortam oluşturun ki -Karl Marks ve Engels-in bugünkü toplumun belki anlamayı başaramadığı en ince yazılarını uygulamaya ortam ve olanak sağla. İstikbal sensin proleter genç! Sen sosyalizm etrafında ne kadar çalışırsan, biz istikbalden o kadar güvenli olacağız.

Öğretmen okullu yoldaş!

Devrim için gençliğin savaşı var.

Arş iş başına!

BU GÜNKÜ İLKOKULLARIMIZ

Hükümet ilkokulların yönetimini başından atmak istiyor. Burjuva gazeteleri de bir takım şekiller göstererek bu hareketi uygun buluyorlar. «Vakit» gazetesi, okulları halk derneklerine vererek yönetilmeleri gerekliliğini ortaya sürüyor. Bir çok esnaf

ve resmî kurumlarda, ilkokul öğrencilerinden ücret almayı düşünüyorlar. Ortada halkın hakkına müthiş bir saldırı varken herkes susuyor.

Toplumun bu günkü yönetim biçimine göre yalnız ilkokullar proletaryanın okullarıdır. Toplumun diğer orta ve yüksek okullarından proletaryanın yararlanması pek az olanak içindedir. Ortaokula girmek için elindeki «az olanak» da son günlerde halka yeni bir zarar daha doğurmak üzere kaldırılmış ve dar bir alanda sınırlandırılmıştır.

Proletarya ülkede en çok çalışan, bütün üretimde en çok emeği geçen ve ülkenin genel imar ve refahında yalnız kendisinin emek ürünlerinden yararlanılmakta bulunan sınıflardır. Şehirlerin debdebesi, eşrafın huzur ve refahı, bilim ve tekniğin burjuvaziye bugünkü biçimde yarar sağlaması ancak çalışkan ve cömert ve hoşgörülü proletaryanın, zavallı işçi ve köylünün emeği ve çalışması sayesinde mümkün oluyor.

Büyük çiftlik sahibi anbarına binlerce kile tahıl yığıp biriktiriyorsa zengin fabrika ve değirmen sahibi ürünlerinin her yıl işlenmesini şaşılacak bir biçimde genişletiyorsa, zengin tacir doğuya batıya el uzatacak kadar güçlü olmuşsa, irad ve gelir sahibi yorulmadan ve kımıldamadan her yıl yaşamasına yeni bir mutluluk katabiliyorsa kesin olarak bunlara proletaryanın yorulmak bilmez, durmaz dinlenmez çalışması sayesinde kavuşuyor.

Zengin çiftçi, güçlü fabrikatör, rağbetli tacir, rahat gelir sahibi, daha doğrusu ülkenin bütün insanları bilmeli ki kapitali yaratan proletaryadır. Fikir ve kol işçisinin ve Anadolu çiftçisinin bir günlük çalışmasından yarım günlük emeği ülkenin zenginleri hesabına ve çıkarına el konulmaktadır. Proletarya bir yandan zenginlere kölelik ederek onlara sonsuz umut ve debdebeli yaşayış kazandırmakta, öte yandan canı ve malı ile ülkede en büyük vergiyi vermekte iken onun en gereksindiği eğitim ondan bin türlü kayıtlar ve burjuva düzenleriyle esirgeniyor.

Eğitim ve öğretimin gelişmesinde ve burjuvaya özgü okulların bugünkü sayısına yükselmesinde payın % 95'i proletaryaya düşmektedir. Proletarya sermayeciye gasp ettirdiği çalışma ve emek ürününü ve verdiği vergilerle burjuvaziye özgü okullar açıyorken acımasız burjuva onun gidebildiği ilk okulları sınırlandırıyor. Bu olaylar karşısında denebilirki burjuva eğitimin yükselmesi proletaryanın sesini çıkarmaması içindir.

İşte bugünkü eğitim, öğretim politikası proletaryanın büyük ve sonsuz haklarını başka ellere geçen ürünlerini ve mallarını çiğneyerek böyle yapıyor:

1 — İlkokul öğretmenlerini terhis ediyor.

2 — Öğretmen isteyen köylere öğretmen yoktur diyor.

3 — Öğretmenlerin meslekle ilgisini kesiyor.

4 — Proletaryanın yaşadığı kesimdeki ilkokullarla köy okullarına öğretmen, v.s. gibi konularda en az önem veriyor.

5 — Ana okullarını ve ilkokulları kapıyor, veya kapamaktan başka bir şey olmayan birleştirme uyguluyor.

6 — İleri dereceye gelen ilkokulları geri alıyor ve daha sıradan derecelere indiriyor.

7 — İlkokul öğretmenin ayılığını düzgün vermiyor.

8 — Yemek, içmek ve giyinmek gereksinmesi bütün insanlarda eşit olduğu halde kadın ve erkek ilkokul öğretmenine, kimse yaşamasına olanak bulunmayan biraz aylık veriyor.

9 — O, küçük ve hizmeti de küçük olduğundan onu istediği zaman kolayca istediği yana fırlatıyor.

Burjuva gazeteleri ilkokulun durumuna acıdıklarını yazıyorlar. Bunların hepsi yol göstermeyen istemlerdir. Fakat şu bilinmeli ki proletarya acıma istemez, hakkını ister. Vakit gazetesinin öğütlediği halk derneği tümüyle bir irticadır. Bir zamanlar devlet ilkokulları böyle yönetilirdi. Ekonomik kurumların devlet tarafından yönetilmesi lehinde uzun uzadıya pek yeni ilkelere savunan Vakit'in eğitim sorununda bu ilkenin aleyhine hareket etmesi neden gerekiyor?

İlkokullardan ücret almak halk çocuklarının okula devamlarını kısıtlamak veya yoketmek demektir. İlkokul öğretiminin zorunlu oluşu konusundaki ilköğretim yasasına muhalefet demektir; parasız üretim ancak zorunlu olabilir. Okulları yönetmeyenler çok garip ki ellerindeki yasanın varlığını unutuyorlar, Şimdiye dek ülkemizde ilköğretim yasasının değiştirilmiş 15. maddesi kadar proletaryanın haklarını koruyan bir yasa yapılmamıştır. Yasa, ilkokul yönetimlerinin bütün halktan gelir ve servetleri oranında toplanacak vergi ile sağlanmasını yükümlüyor. Elde böyle sosyalizmin şiddetle alkışlayacağı ve bazı illerimizdeki ilerleyici vergi biçiminde Yasa metnindeki açıklığa dayanılarak uygulanan değerli ve kapsamlı bir yasa dururken okulları kapamak; sermaye sahiplerine eşrafa, tüccarlara özetle müslüman ve hristiyan adı altında toplanan burjuvaya acımak tümüyle mantıksızlık olur. Şüphe yok ki bu yasa ilköğretim ve il idare Meclislerine girerek, bu konuda oy ve bilgi sahibi olan burjuvaların işine gelmiyor ve onun için uygulanamıyor.

Ülkenin genel ilerlemesinden en çok yararlanan sermayecilerdir. İşçi ve çiftçi ve genellikle yoksul sınıflar öğrenim gördük-

çe ÷lkede genel düzey yükseldikçe ve Eğitim öğretim yayıldıkça ÷lkenin üretimi çoğalacak ve toplumun bugünkü yönetim yöntemine göre bundan biricik yararlanacak olanlar sermaye sahipleri olacaktır. Bir sermaye sahibinin ne kendinin ve ne de yakınlarının okula gidecek evladı olmasa da bu vergiyi —kendi çıkarları nedeniyle— vermeye zorunlu olması gerekir. Burjuvanın bu vergiyi bir (görev vergisi) diye vermek için kalbi titrerse son zenginlik yıllarının onun maneviyatına ağırlık ve utanç vermesi gereken bir (vicdan vergisi) olarak düşün÷lebilir.

Zenginlere acıma yüzünden yoksulların kültürüne indirilen acı darbeler ilköğretim yasasının 15. değiştirilmiş maddesine tüm÷yle aykırıdır. Proleter ilkokullarını açtırmak, sayılarını çoğaltmak ve öğretmenlerine aylık verdirtmek için merhamete değil, yasaya ve yasanın emrettiği vergiyi başvurulmalıdır.

Yalnız korkulur ki halkı savunma ve korumadan hoşlanmıyan günün eğitim politikası yarın ilköğretim yasasının bu güzel maddesini değiştirmesin.

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ (TİB)

●

Aydın KÖYMEN (Genel Başkan)

— TİB hangi amaçla kurulmuştur.

— İlkönce şunu belirtmem gerekirken TİB, üyelerinin ekonomik-demokratik çıkar ve haklarını savunan, bunun için mücadele eden bir meslek örgütü değildir. TİB belli bir boşluğu doldurmak amacıyla kurulmuştur. Bilindiği gibi anti-faşist ve anti-empyralist cephede mücadele veren çok sayıda örgüt vardır. Ancak bunların tümü ya meslek örgütü yada öğrenci kuruluşlarıdır. Verdikleri mücadele bu nitelikleriyle sınırlıdır ve daha çok kendi üyelerine dönüktür. Oysa TİB'in uğraşı alanı bu örgütlerin tabanlarıyla beraber, tüm çalışan, ezilen ve sömürülen halkı kapsamaktadır. TİB'in kuruluş amacı kuruluş bildirgesinde de belirtildiği gibi; «ekonomi bilimini, toplumumuzun sosyo-ekonomik sorunlarına çözüm getirici yönde kullanmak, hakim iktisat anlayışını teşhir etmektir.»

Ezilmişlik, sömürü, açlık, kısacası tüm sorunların maddi yani ekonomik temeli vardır. Dolayısıyla TİB'in uğraşı alanı çok geniş kitleleri kapsamaktadır ve TİB'in bizihi kuruluş amacı bu geniş kitlelerin sorunlarıyla uğraşmaktır.

Görüldüğü gibi TİB, bu niteliğiyle belki de Türkiye de bu alandaki ilk denemedir.

— TİB bu amacına hangi tür faaliyetlerle, ne ölçüde ulaşmıştır?

TİB'in faaliyet türlerini genel olarak üç'e ayırabiliriz :

1 — Yayın,

2 — Konferans, panel ve açık oturum biçiminde kamuoya açık toplantılar,

3 — Eğitim seminerleri.

Şimdi bunları tek tek ele alalım :

TİB'in yayın faaliyeti iki gurupta toplanabilir. Birincisi aylık yayın organı olan TİB Bülteni ve diğeri de küçük kitapçık-

lar şeklindeki sistemli yayınlar. TİB bu yayınlarıyla iki şeyi gerçekleştirmiştir. Bir kere bu yayınların tümü disiplinli ve tutarlı bir ekip çalışmasının ürünleridirler ve ikinci olarakta bize göre belli bir «bilim» anlayışının kırılıp atılmasında, yerleşik kanının aksine uzmanlık konusu sayılan bazı işlerin aslında çok daha anlaşılabilir hale getirilebileceği konusunda örnek bir işlevi başarmışlardır. Bugün yurdumuzun en uzak köşelerinde bile okunup, anlaşılıyor olmaları bize kıvanç vermektedir.

Konferans, panel, açıkoturum biçimindeki faaliyetler ise her yıl özellikle kış döneminde Ankara'da sürekli olarak yapılmakta, bunun yanında da diğer demokratik örgütlerin talep ve yan çıkmalarıyla da Ankara dışına taşınmaya çalışılmaktadır.

TİB bu faaliyetlerinin yanında Ankara'da diğer ilerici ve devrimci örgütlerin temsilcilerine ve olanaklar ölçüsünde isteyenlere ekonomi-politik kursları düzenlemekte, özellikle sendikalar için eğitim programları hazırlamakta ve diğer kuruluşların düzenlediği bu tür çalışmalara kaynaklık etmektedir.

Başta da belirttiğim gibi TİB kendi alanında ilktir ve bize göre doğru bir başlangıç aracı olma niteliğindedir. Ancak, özellikle geniş bir iktisatçı topluluğundan gereken ilgi ve yardımı gördüğü söylenemez. Henüz burjuva bilim kurumları karşısında bir alternatif değildir. Oysa TİB'in başarısı burjuva biliminin somut iflasını çabuklaştıracak geniş kitlelerin uyanışında temel bir etken olacaktır. Fakat bu ancak, TİB'in bugüne kadar sürdürdüğü çalışmalara daha da yoğun bir ilgi ve desteğin sağlanmasına bağlıdır.

— TİB'in geleceğe ait ne gibi tasarıları vardır?

TİB'in bugün için geleceğe ait yeni bir tasarısı yoktur. Zira TİB faaliyet alanı ve yöntemleri açısından bugüne kadar kendi kuruluş amaçları ve olanakları çerçevesinde yapabileceğini yapmıştır. Bundan fazlasını da yapamaz. Ancak olanakları geliştirebildiği takdirde bugün yaptıklarını daha geniş boyutlarda yapabilir. Yani kısacası sorun ve bizim amacımız bugün yaptıklarımızı yarın daha geniş boyutlarda ve daha yoğun bir biçimde tekrarlayabilmekten ibarettir, hedefimiz budur.

— TİB hangi konularda yayın yapmıştır?

Bir kere TİB, kuruluşundan bu yana her ay hiç aksamadan 24 sahifelik bir aylık bülten çıkarmıştır. Bu bültenlerde yurt ve dünya sorunları sosyalist bir görüş açısıyla bilimsel olarak ele alınmış, yansıtılmış ve incelenmiştir. Bu yapılırken özellikle kullanılan dilin basit ve anlaşılır olması biçim yönünden üzerinde

en fazla durulan nokta olmuştur. Aylık bülten yanında TİB, aşağıda listesini verdiğim küçük kitapçıklarlada yayın faaliyetini sürdürmüştür.

TİB'in yayınladığı ve fiyatları 2,5 TL. ile 7,5 TL. arasında değişen kitaplar şunlardır:

- 1 — Ortak Pazar Boyunduruğu — Aydın Köymen
- 2 — Kapitalist Para Sisteminin Çöküşü — Mustafa Danışman
- 3 — Emperyalizm ve Türkiye'de Madencilik Alanında Yabancı Sermaye — Yıldırım Koç
- 4 — Petrol Emperyalizmi ve Türkiye — M. Tanju Akad
- 5 — İşçi Ücretleri ve Enflasyon — TİB, DİSK, Çağdaş Metal-İş, Türkiye Banka ve Büro İşçileri Sendikası.
- 6 — Çokuluslu Tekeller ve Uluslararası Tekelci Sermaye — Yıldırım Koç.
- 7 — Çokuluslu Tekeller ve İlaç Sömürüsü — Aydın Köymen
- 8 — Tekelci Sermaye ile İçice — TİB Araştırması
- 9 — Günümüzde Emperyalist Sömürü Mekanizması — TİB Araştırması
- 10 — Kapitalizmde Kârın Kaynağı Üzerine — TİB Araştırması
- 11 — İlaç Dosyası — TİB, TMMOB, Ankara Tabip Odası.
- 12 — Yurtdışındaki İşçiler ve Sorunları — TİB araştırması

— Yayın ve diğer faaliyetlerinize basın ve taşradan gösterilen ilginin derecesi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Biz yansıtabildiğimiz takdirde basın her tür faaliyetimize gereken ilgiyi göstermektedir. Bunun nedeni daima somut sorunları ele almamız ve yeni şeyler söylememizdir.

Taşradan ise özellikle yayınlarımıza büyük ilgi vardır ve yayınlarımızın üçte ikisi Ankara dışında dağıtılmaktadır. Yayınlarımız beşer bin adet basılmaktadır ve bugün elimizde ancak iki tanesinin birinci baskıları mevcuttur.

Bunun dışında bilhassa TÖB-DER'in Anadolu örgütleri çeşitli konferans taleplerinde bulunmakta ve biz de elimizden geldiğince bunları karşılamaya çalışmaktayız.

— Sorularımız dışında sizin söylemek istediğiniz bir şey var mı?

Devrimcilerin ilericilerin ve yurtseverlerin kümelandikleri demokratik örgütler arasında önemli bir yeri olduğuna inandığımız TİB'in hedefi, emekçi sınıf ve kitlelerin öncüsü durumundaki kadrolara dünya, Türkiye ve emekçi sınıfların sosyo-ekonomik so-

runları hakkında sağlam veriler sağlamaktır. Biz bu işi yaparken bazı demokratik örgütlerin düştüğü slogancılık hatasına düşmemeye çalışıyor, sloganları somutlaştırıcı yönde çalışmalar yapmaya çabalıyoruz. Bizce slogancılık bugün demokratik örgütlerin düştüğü en büyük hatadır.

Bunun yanında bir nokta daha var ki izin verirsiniz belirtceğim. Demokratik örgütlerle siyasal örgütler arasındaki ilişkiler, her ikisinin de devrimci fonksiyonlarına tam bir işlerlik kazandırabilmek açısından riayet edilmesi ve üstüne titrenmesi gereken hassas bir dengeye dayanır. Partilerin hedefi doğrudan kitlelerdir. Bu hedefin içine doğal olarak demokratik örgütlerin kitle tabanları da girer. Ancak demokratik örgütlerin kitle tabanları üzerindeki parti çalışmasının amacı, bu örgütleri ele geçirmek olmamalıdır. Bize göre demokratik örgütlerin örgüt bağımsızlıklarına son derece dikkat edilmelidir. TİB örgütsel bağımsızlığını korumakta sonuna kadar kararlıdır.

— İlginize teşekkür ederim.

SANATIN İŞLEVİ

Fakir BAYKURT

Geçtiğimiz yaz, Kültür Sineması'nda, halkın ve gençlerin izlediği bir açikoturuma konuşmacı olarak katılmışım. «Hikâyenin Halkla Bütünleşmesi». O kadar yalın bir konu seçmişlerdi ki, çok az insan ilgilenebilirdi, gelenler «doyumsuz» dönebilirlerdi. Antalya gibi bir kentte doldu sinema. İki saatten fazla sürdü. Dinleyiciler ilgilendiler, çeşitli sorular sordular.

Aramızda saptadığımız işbölümü gereğince, ilk konuşmayı «halkla bütünleşmenin kuramsal yanı» üstüne yapan arkadaşımız Asım Bezirci, bir ara, sanatın halka ışık tutmasını, halkı bilinçlendirmesini, ama bunu yaparken ille de halkın günlük yaşamını dilim dilim yapıp onun gözleri önüne sermenin gerekli olmadığını belirtti. «Çünkü halk sıkılır bundan. Zaten yoksunluklar içinde geçen çileli yaşamı yaşamış, iyice bıkmıştır. Bir de bunun sanatını gözleri önüne serdiniz mi fazla olur.»

Buna orada karşı çıkmışım. Düşüncelerimi açıkladıktan sonra Asım Bezirci ile dışarda da konuştuk, yadsımadı söylediklerimi. Belki konuşmasını ben değişik yorumlamışım. «Sanatın işlevi» konusunda bu yazıya girerken, oradaki düşüncelerimin bir ikisini «yinelemek» arzusundayım.

Halk, yoksunluklar içinde çileli bir yaşamı sürdürüp gelmiş olabilir. Bu çileli yaşamdan bıkmış da olabilir. Ama bıkkınlık, yakınmalar, sızlanmalar yaşamı değiştirmeye yetmez.

Hikâyeden, romandan, şiirden, genel olarak güzel sanatlardan beklediğimiz nedir? Her üretim aşamasının, her siyasal egemenlik döneminin, her toplumsal sınıfın, tabakanın «istemler»i başka başkadır. Özellikle çağımız hattâ günümüz üzerinde düşündüğümüze göre bugünün baskın özlemi, yaşamın ileri doğru değiştirilmesi ve yenileştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Nasıl?

Elbet insanı bilinçlendirerek, insanın önüne sanatın ışıldağını tutarak, bilimselliğe dayanan doğruları kendine özgü araç

ve gereçlerle göstererek, bunu gününde zamanında söylemekten, açıklamaktan kaçınmayarak, doğruyu sanatın estetik yöntemleri gereği bir dereceye kadar soyutlasa, abartsa bile asla çarpıtmayarak, özündeki doğruluğu bulandırmaksızın, sulandırmaksızın, kimi zaman bir ayna, kimi zaman bir büyüteç gibi, ama asla bu kadarla da kalmayarak...

Artık sanatla uzaktan yakından, hattâ sadece bir okur ya da seyirci olarak ilgilenen herkes biliyor ki, estetik endişe ile içerik, içeriği oluşturan konular, düşünceler, tezler, antitez yada sentezler, yani bir sözcükle «öz», sanat yapıtında biçimden, estetik tamlıktan ayrı, birbirine karşıt ögeler değil, bir bütün'ün «yan» larıdır. İkisinin de biribiri üzerinde karşılıklı, zorunlu ve sürekli etkisi vardır.

Sanat derken ben her zaman, önce estetik tamlığın olmasını anlıyorum. Estetik endişeden kopuk her türlü sözümona sanatsal çabanın, ne kadar doğru düşünceleri, tez, antitez yada sentezleri verse de, çok önemli konuları, gerçekleri, hattâ hattâ çok büyük sloganları içerse de, estetik tamlıktan yoksun ise, kânimca daha baştan geçersiz bir sanat, bir tür «sözde sanat» olduğunu aklımın bir köşesine yerleştirmiş oluyorum.

Sanat sanat için mi, yoksa toplum için mi tartışması, iyice gereksiz, bir bakıma «Tavuk mu yumurtadan çıkar, yumurta mı tavuktan?» tartışması kadar gülünç ya, gene de akla geliyor işte. Bugün elbet «sanat sanat için» olamaz, ama sanat «sanat» olmadan da insan için, toplum için, halk için, devrim için, herhangi bir şey için olamaz. Bir şey için olmağa çalışırken, daha o anda, «sanat» olmanın bütün «ister»lerini de taşımıyorsa, kendisinden başka bir şey için olamamış sayılır.

Bu ölçülerle baktığımızda «konu» asla önemsiz değildir. En önemli olanın biri de elbet konu'dur. Ama sadece biri. Bazen en önemli olabilir, bazan son önemli. Konu karşısında sanatçının tavrı, yaklaşımı, ele alıştaki kişisel özellikleri, işleyişteki özeni, okurla ve halkla doğrudan yada dolaylı kurduğu ilişki, yapıt diye halka sunduklarının uyandırdığı etkinin derecesi...

Bunlardan hiçbirisi yok, yada pek azı varsa, konunun doğru seçilmiş, vaktinde sunulmuş olması çok bir anlam taşımaz.

Bütün öteki «sanatsal isterler»in tamlığı koşuluyla konu önemlidir. Çünkü çoğu kez, hiçbir yararlı içeriği olmadan da «estetik başarılar» gösterilebilmiştir.

Kastım, bütün estetik tamlığı ve etkileyici başarısıyla gelen sanatçı, yapıtlarıyla bize ne getiriyor, eski, yeni, eğri, doğru? Konunun önemi buradan başlıyor.

Madem bu dönemin ortak özlemi yaşamın daha iyiye, güzelse, doğruya, daha ileriye, herkesin mutluluğuna doğru değiştirilmesidir, sanatın işlevi de kitleleri bu yönde bilinçlendirmektir.

Halkın yoksunluklarla dolu çileli yaşamının yapıtlara yenden konu edilmesi, halkı sıkmaz. Kunduracı, terzi, daha genel bir deyimle kır yada kent emekçisi, eline aldığı yapıtta yaşadığını bulunca fırlatıp atmaz o yapıtı. Atarsa nedeni başkadır. Sıkıcı, bıktırıcı biçimde yaratılmıştır o yapıt. Estetik tamlıktan yoksun, yeniliksiz, karmaşık, bulanık, tatsız, zevksiz biçimde oluşturulmuştur. Neredeyse birincil koşul olarak öne sürebileceğimiz estetik tamlık varsa, hangi okur olursa olsun, okuduğu yapıtta kendini, özellikle kendi yaşamını bulursa sevinir, kıvanç duyar.

Birer okur olarak kendi deneylerimizi yoklayalım. Halk, estetik başarısı da olan bir sanat yapıtında kendini, kendi yaşamını, sorunlarını bulduğu zaman artan bir ilgiyle sarılır elindeki yapıta, sonuna kadar okur, eleştirir, tartışır, «olmuş», «olmamış», «doğru yazıyor», «yanlış söylemiş», «bilmiyor» biçimindeki yargılarını dışa vurur. İşte bu «düşünme»dir. Halk, sorunları üzerinde düşünerek bilinçlenir.

Sanat araya girmeden düşünemez mi halk sorunları üstünde? Buradaki bambaşka bir düşünme'dir. Bir bakıma aynı frekans üzerinden «ortak bir düşünme eylemi»dir söz konusu olan.

Sanatın oluşturduğu bu «ortak düşünme eylemi»ni sloganlar yada söylev biçiminde yapılan açıklamalar, dersler sağlayamaz. Elbet sloganların, söylev biçimindeki açıklamaların, derslerin de yararı vardır, ama bütün bunların yanında sanatın işlevi başkadır. Derinlerden, oldukça derinlerden bir «etkilemeler sistemi» yaratır sanat. Dünya devrimler tarihine baktığımız da bunu görmüyor muyuz? Büyük devrimlerin hepsinin öncesinde büyük sanatçıların çetin savaşım dönemleri yer alıyor. Bunun inandırıcı örneklerini herkes bilir.

Giderekten halkın sorunları, ülkenin, dünyanın, «ben»den, «biz»den başkalarının sorunları üzerinde düşünmemize, onlara candan ilgi duymamıza yöneltir bizi sanat.

Sanatçının da türlüşü var elbet :

Kimi, bilimsel bir kafa disiplini kuramadığı, doğadan ve halktan kopuk yaşadığı için, gününe küsmüştür adetâ. İşi gücü

düne, dünün mutlu dünyasına, düzenine, töresine, değer yargılarına, ahlâkına, edebiyatına, hukukuna özlem uyandırmaktır. Elbet «gerici» bir sanatçıdır o. İçinde yaşadığımız maddesel ve toplumsal düzeni geriye doğru değiştirmeyi önerir durmadan. Tastamam bir gerici, evet.

Kimi, sadece bugünde kalınmasını ister. Bağlı olduğu sınıf ve çıkar ilişkileri yönünden pek mutludur bugün'den. Bir eli yağda, bir eli balda belki. Arada bir kıyılara, yaylalara, tarihsel güzelliği de olan ilgi çekici yurt köşelerine gittiğinde köylüleri falan pek güleç yüzlü, renkli giysiler içinde, tok görmektedir. Sömürü falan yoktur ortada. Kapitalizm, insanın özel giriğimine sonsuz özgürlük tanıdığı ve sağladığı için en iyi üretim biçimidir. Yoksullar, akılsızlıklarından ve tembelliklerinden yoksul durdur. Bu da «tutucu»dur, açık değil mi?

Kimi de, düne dönülemeyeceğini bilir, tarihin tekeri dönmez geriye, bugünü de beğenmez, bazı bozukluklar vardır, düzeltilmeleri gerekir, bunun için eleştirir, durmadan eleştirir. Tezler atar ortaya, yada antitezler bulur söyler. Yaşadığımız yoksullukların, çilelerin nedenlerini ahlâkta falan arar. Üstelik bunu da başarılı bir estetikle yapar. Betimlemeler nefis, konuşmalar gerçekçi mi gerçekçi, portreler güzel mi güzel, dil akıcı, şiir mi şiir... Ama sadece yakınlıkla, eleştirerek bir tür karamsarlık, kötümserlik uyandırır okuyucuda, yada seyircide.

Düne dönülmeyeceğini bilmekle, bugünü beğenmeyip eleştirmekle birlikte, bunların ikisini de yeterli görmeyip, daha güzel günlerin hangi dağlar ardında olduğunu sezdirebilen sanatçılar da vardır. Onlar bugünün sorunlarını sergilemekle, aynı zamanda eleştirel görevler de yapmakla birlikte, yarınki güzel günlerin türküsünü de dudaklarından eksik etmeyen sanatçılardır. Onlar yaşamın değişmesi gereğini söylerken, yerine konulacak olanı da sezdiren sanatçılardır. Kitlelere azim verirler, gerçekçi bir umut verirler. Kupkuru bilinç değildir sadece verdikleri. İnsan mutluluğunun serpili olduğu alanları gözler önünde canlandırarak dayanışmayı, yardımlaşmayı sağlarlar, sevgiyi büyütür, beslerler. Bütün öz değerlerine yabancılaşmış olan insanı, kendi değerlerine döndürür, gücünü arttırırlar.

O zaman konu dünden bugünden olmuş önemli değildir. Elli yıl, bin yıl önceyi de yazsa, bugünü söylemeyi bilir o sanatçı. Teki yazsa da çoğu verir. Köyü yazsa da yaşamı söyler. Yerseli gösterse de, evrensele düşürür suretlerini. Çok derinlerden, çok yukarılara çıkarır kazdığı suyu. Çok gerilerden aldığı oku, çok ilerilere atar. Okuyucuları, seyircileri, gözleriyle izler okun gi-

dişini, belki de, tamam tamam, güzel günler orada, tam okun düştüğü yerededir, koşarız o yana el ele. Belki biz okun yanına vardığımızda onu alıp daha aydınlık ötelere, ilerilere fırlatan gene bir sanatçı olacaktır. Bizler oraya varana kadar tuzaklar varsa, engeller varsa, onları da sezdiren sanatçı olacaktır. Bugünün «devrimci» sanatçısını böyle anlıyorum. Sanatın işlevini de bunda görüyorum.

Ama eninde sonunda bu nedir? Kuramsal...

Sorun, kuramsal'ı bulup söylemekle bitmez.

Sorun, bu yöndeki etkileyici, yönlendirici yapıtları, bütün estetik tamamlarıyla yaratabilmektir.

Yol yada yön göstereceğim diye «hocalaşmak», bilinç vereceğim diye «söylevci» olmak, bilimsellik özlemiyle tamtakır sayfalarda okuyucuyu dirliksiz bırakmak olasılıkları da vardır.

Kültürsüz olamayacağı gibi, sadece kültürle de olamaz, çıkılamaz bunların içinden. Sanatçıda, sanatsal bir sezgi, matematiğe vurulamayan bir ölçü duygusu, bir estetik koku alma, bir tür uzmanlık olmalı herhalde. Onu öteki insanlardan ayıran, ayırıp sanatçı dedirten bu nitelikleridir bence.

Bu nitelikteki sanatçılar ve sanat yapıtları olmasa da dünya varacağı yere varmaz mı? Dünya zaten her gün evrile evrile, yada devrile devrile değişip gitmekte değil midir?

Kanımca bu apayrı bir tartışmadır, ben o tartışmaya katılmadım, katılmak da istemiyorum.

Bütün burjuvaların, özellikle kapitalistlerin kendi sınıf ideolojilerini biraz daha yaygınlaştırmak, biraz daha pekiştirmek için, yada gelişen sosyalist özemleri yaygınlaştıran sanatsal gelişmeleri durdurmak için nasıl çabaladıklarını görmüyor muyuz?

Doğruların, güzel özemlerin belirli çevrelerde, küçük ada-cıklar halinde kalmasının hiçbir yararı yoktur. Özemler ve düşünceler yayıldığı, kitlelere mal olduğu zaman «güç»tür, kuvvettir. Sanat olma niteliklerini asla düşürmeden bu özemleri, bu düşünceleri taşıyabilen sanatçılar vardır, büyük sanatçılar onlardır.

ENVER GÖKÇE ANLATIYOR

— Şiire 1940'larda başladım.

— Halk edebiyatından Sümmani, Karacaoğlu, Kazak Abdal, Köroğlu ve Pir Sultan en beğendiğim ozanlar arasındadır. Her türlü sözlü halk ürünleri gibi, halk türküleri ve halk destanları gibi, bu ozanlar da beni etkilediler ve bana kaynaklık ettiler.

— Halk edebiyatı dışından; Fuzulî, Nedim ve Tevfik Fikret'i sayabilirim.

— Hiç kuşkusuz Nazım Hikmet başta gelir.

— Bizim kuşağın en başarılı şairleri; Niyazi Akıncıoğlu, A. Kadir, Arif Damar ve Rifat Ilgaz'dır.

— Ahmet Arif bizden genç. Şiire daha sonra başladı.

— Aşık Veysel'in toplumcu yanı yok. Ahmet Kutsi Tecer ve arkadaşlarının eğitiminden geçti. Düzene baş kaldıramadı. Aynı dönemin halk ozanlarından Talibi Coşkun daha iyidir.

— 1940-50 arasında yazdığım şiirler o dönemin ilerici yayın organlarında Ant, Söz, Gün, Yağmur ve Toprak ve Meydan gibi dergilerde yayınlandı.

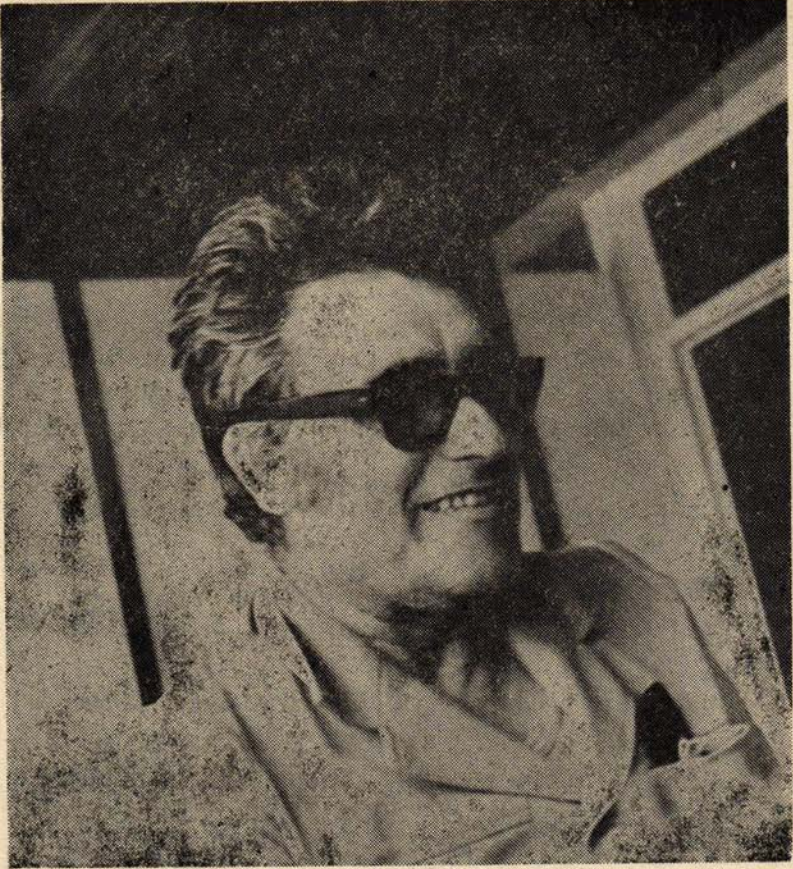
— «Garip Akımı» şiiri toplumsal çığırından saptıran bir akımdı. Bu yüzden bu akıma hiç ilgi duymadım. Üstelik benim şiirim bir yerde bu akıma tepki olarak ortaya çıkmıştır.

— Yusuf ile Balaban Destanı'nı «TKP Tevkifatı» nedeniyle tutuklu bulunduğum İstanbul Harbiye Tutukevi'nde yazdım. 1953 yılında bitirdiğim otuz şiirden oluşan bu destan maleser kayboldu. Elimde sadece dört şiir kaldı.

— İş güç arama derdi. Sağlık durumum. Şiire bir süre ara vermemin nedeni bu işte.

— Şiirde asıl olan «ben»den «biz»e, hepimize seslenebilmektir. Yerelden evrensele geçmenin ilk koşulu da budur.

— Dost Dost İle Kavga bugünlerde ikinci kez basılıyor. Çevirileri saymasak başka kitabım yok.

— Hayır boş durmuyorum. Elimde bir destan hazırlığı var. Keban dolaylarının insanını anlatmak istiyorum. Bahara biter sanırım.

— Henüz adı konmadı.

— YENİ TOPLUM'a başarılar dilerim, ileride gene şiir göndermeye çalışacağım.

— Evet. Şimdi Çit Köyüne gidiyorum. Kışı köylülerimin arasında geçireceğim.

— Sağlıcakla kalın.

3

Şu pır pır
Maviş maviş
Yamyaş
Gecede
Yıldız
Boklarıdır (1)
Üşüşür
Keban
Toprağının
Üstüne.
Gel kardaş
Çözüver
Kuşağını
Aç
Kar gibi
Bembeyaz
Upuzun
Ekmeğini
Biraz
Ceviz içi
Az
Kuru kaymak
Bir de
Çay
Demliyelim
Kerpeten
Gibi
Tavşan
Kanı
Olsun..

6.

Üşürülmüş
Yılan dilli
Bir hançerdi
Kardeşim
Yüreğime
Göğsüme
Kollarıma.
«Bir dönüm mülk
Kan değerdi
Bizim
Buralarda
Kebanda
Ezirganda.
Aı
Sizin olsun
Helal
Benden.»
Sırtımda
Alacalı mintan
Boynumda
Yazma
Afilli
Kasketim
Düşmüş yere
Ayağımda
Kara kabar
Ayağımda
Soğuk kuyu
Lastiği
Boynu buruk
Kalmışım
Böyle.
Ah
Len ah.

14.

Ben
Böyle taşların
Çukurların
İçinde
Kalmışsam
Yalnızsam
Hor
Görülmüşsem
Arkasızsam
Ve
Böyleyse
Baht-ı siyahım
Yemin kasem
Olsun
And olsun
Şart olsun
Namussuzum
Yerde kalmaz
Ahım...

18.

Acı bir
Rüzgardır
Eser
Dağlardan
Ovalardan
Kapkara.
Kanını
Kurutur
Yoksulların.
Sonra
Kıtlık
Pahalılık
Ve
Faşizm
Dayan ha
Yıkılma..
Ülkemiz
Yoksul
Ülkemiz
Fakir.
Ve işçiler
Öğrenciler
Düşer -
Yanyana
Düşer ya
Vatanın
Bir yanı da
Ölür.
Ve
Aydın Şahin
Kerim Yaman
Böyle
Düşüyorsa
Binbir
İnsan
Daha özgür
Olsun
Diyedir..

20.

Bir elde çatal
Bir elde dehre
Dalar dikenlerin
Kengerlerin peşinde
Kaderimmiş söğërim
Oy meri kekliğim
Yeter çektiğim.

Dut kurusu
Süpürge tohumu yediğim
Ve
Bir godik arpa için
Sivas kapılarından
Geri çevrildiğim
Günleri defledik
Meri kekliğim
Yeter çektiğim
Yol parası

Veremedim diye
Şu dağları
Eana açtırdılar
Şu yolları bana
Hacizlere gitti
Suna gibi keçim
İneğim
Meri kekliğim.

Kore dağlarında
Tabakam kaldı
Mapus damlarında
Özgürlüğüm
Hey meri kekliğim
Yeter çektiğim

Enver GÖKÇE

SESİNİ GÜZELLEŞTİRENLERİN TÜRKÜLERİ : DERSİM

●
Mehmet BAYRAK

Şiirin birçok tanımı yapıldı bugüne dek. Ancak bunların hiç biri toplumcu şiiri ve «devrim türküleri»ni Can Yücel'in şu tanımındaki gibi anlatamıyordu: «Şiir, insanlığın kurtuluşu doğrultusunda ölümcül bir denemedir.»

«Türkü»nün en güzel tanımını ve tanıklığınıysa bir türkücü, **Kemal Bur kay** yapıyor⁽¹⁾. Ayrıca bir türkü tanımı getirmiyor ama biz türküyü onun şiirinden anlıyor, onun şiiriyle tanıyoruz.

Türkü dediysem, yanlış anlaşılmasın.. Bunu, Bur kay'ın şiirinin «türküselliğini» vurgulamak için söylüyorum. Çünkü onun kiler, şiirden öte, türkü gibi şeyler, türkü tadı veriyor, türkü gibi kokuyor. «Bir türkünün ucundan tutar gibi şiir söylüyor».

Çok seviyor Bur kay «türkü» sözünü. (Aslında her ozanın sevdiği sözler, imgeler var. Sözelimi Başaran «şavk» sözünü çok severdi. hatırlıyorum). «Türkü»yle sarmaş dolaş Bur kay'ın şiiri... Sık sık kullanıyor ve yerliyerince oturtuyor şiirinde. Şiirini «türkü» üstüne kuruyor, daha doğrusu. Bir bölümüne de ad olarak koymuş: Gençliğe türkü yakıyor (**Gençlik Türküsü**), devrimciye türkü yakıyor (**Devrimcinin Türküsü**), askere türkü yakıyor (**Asker Türküsü**), Amerikan askerine türkü yakıyor, sömürgeye yakıyor, tutsakları bekleyen Memed'e yakıyor; «türkü yakıyor... Dediğim gibi zaten türkü söylüyor o, hep. Kendisi de söylüyor:

«Ben alınlarında yaşamayı güzelleştirenlerin

Gözleriyle toprak konuşup

Dudaklarıyla toprak öpüşenlerin türküsünü söylerim»

(Ben Geliyorum; Prangalar)

Gerçekten, hep «alınlarında yaşamayı güzelleştirenlerin dudaklarıyla toprak öpüşenlerin» yani emekçilerin türküsünü söy-

luyor o. Emekçiler için, emekçiye söylenmiş türküler bunlar. Sömürgene de emekçiler adına türkü yakıyor, Amerikan askerine de... Hep iyiye, güzele türkü yakılmaz ki!..

«Amerikan Askerinin Türküsü», Amerikan askerinin özeleş-tirel türküsüdür. «Gün ışığını, çocuk gülüşlerini, kuş seslerini, sonbahar türkülerini, genç kadınların sıcaklığını ve tarla süren ihtiyarların umudunu» kurşuna dizen ellerin türküsü... Vietnam çiçeğini örseleye örseleye kırılan ellerin...

Ben savaştım evlerle, kuşlarla, çiçeklerle

Ben öldürdüm sevdayı ve onuru

İki yanımda iki jandarma gibi salınan

Bu ellerle.

Besbelli daha uzun süre «çocuklara, şiirlere, türkülere» konu olacak «sevdayı ve onuru öldüren» bu eller..

And dağlarında düşen devrim çiçeğinin yığitlemesidir. «Er-nesto Che Guevera».

Açan tomurcuğa, akarsuya, zamana karışan Ernesto'nun. Gökyüzünü ve sevgiyi paylaşmak isteyen Ernesto'nun..

Bir gün son zincir kırılınca

Barişa varınca yeryüzüm

Çimen yapraklarında hatırlayın

Gözleri olacak Ernesto'nun

Kanı olacak açan gülde.

«Yado» da, kavgası yarıda kalmış bir halk kahramanına güzellemedir, yığitlemedir. «Duvarlar, kapılar, zincirler üzre» yürüyüp, dağ köylerini, arpa ekmeklerini güldürmek isteyenlerin türküsü de denebilir, buna.

Yado bir türküdür söylenir ülkemde

Dağlardan kopup gelen

Sanki bir dal uzanır maviliğe

Toprak doyumsuz güler

Büyür elleri bir tutam ışık

Düşer elleri ölüm

Yado bir sevgidir belirip giden

«Peşmerge»ye, Yado'nun genellemesi gözüyle bakılabilir. Burada da «kurdu, kuşu, toprağı, sevgiyi ve de çağları azad etmek için» kavgaya duran bir devrim neferiyle, bir fedaiyle karşı karşıyayız:

Yüzünde yağmurların kırbağı

Karla ayazla dövülmüş

Çocuk gülüşlü

Gözleri keskin

Bir peşmergeydi o

«Ejderha ve Kozalak», Amerika ve Vietnam yani. Bunlardan giderek, zalimlerle mazlumlar, haksızlarla haklılar... Kitabın geniş oylumlu şiirlerinden biri bu. Dokuz öbekten oluşuyor.

Ozan burada da dönüp dolaşıp zamanımızın en zorlu savaşımına varıyor. Daha doğrusu kurtaramıyor kendini büyüsünden bu kutsal kavgaanın. Vietnamı, Vietnamlarla karşılaştırıyor.. Sonuç Vietnam'ın lehine çıkıyor: «Bıçaklar kemiğe deyince, ağaçlar bir öfkeye varınca, Vietnam güzeldir hepimizden»... Çünkü sırası gelince başkaldırmasını öğrenmiş; ayaklarını rüzgardan kanat, kıvırcık saçlarını isyan ettirmesini bilmişlerdir onlar.

Ne ki, ulaşamaz yardımına onların.. Elleri, ayakları, tırnakları uzaktır ozanın; bu deli rüzgardan, bu fırtına insanlardan... Onlar ki, her defasında dalarlar karanlığa delifişekler gibi, vururlar hançerlerini «tutsaklığın, canavarlığın, zulmün, açlığın» bağrına... Onlar ki, «yalın yapıldak, göğüsleri ceviz ağaçları gibi kavruk, gözleri ateşte kor» sokaklardan delifişek gibi geçerler; onlar ki «saçlarında dağların uykusuzluğu»nu taşırlar, «boyunları ipincecik, ekmeği öpüp başlarına koyarlar ve namluları çocukları gibi severler»; gayrı onlara ölüm yoktur... Bir kez **ekmeği** ve **namluyu** bunca sevmeye görsün insanoğlu... Ekmeğini elinden alanların yağlı kalın ensesine hançerlerini üşürüp, etlerini kırık oyuncaklara çevirirler.

İşte o dem, «tan başkalaşır, sular gündüze vurur», zincirler (ağlıya-seslene) kırılır, karanlık dağılır, zulüm kaçır... O zamar ozana da türkülü bir salkı yollamak kalmıştır:

Bu senin savaşındır Zencim,

Portorikolum, Dominiklim, Hintlim

Bu senin savaşındır Kızılderilim

Madritlim, Zonguldaklım, Diyarbekirlim.

Gayrı sömürgene, ağlamak; gözyaşının güzelliğini öğrenmek kalmıştır. Başka ne yapılır «denizler tutuşup, türküler sonsuza akınca»...

«Zulum» ve «çiçek», nice yakın, nice uzak, nice içiçe, bir kez daha anlıyoruz Burkey'i okuyunca... «Pranga» imgesi geniş boyutlar kazanıyor. «Sevgiye vurulmuş kelepçe» oluyor pranga bu-

rada. Bir anlamda «Zulme, Çiçeklere vs. Dair», diyalektiğin şii-ridir :

Yirminci yüzyılda verildi işbu kavga
Karanlıkla güneş arasında
Kelepçelerle bilek
Tırpanla çiçek arasında
Yaralarım tohumdur geleceğe
Bıçaklar çoğaltır beni
Ve ısıtır geceyi çığlık

Yirminci yüzyılda verilen bu zorlu kavganın sonucunu da duyuruyor bize, ozan:

Zulmü bir demet çimenle vuracağız alnından
Tomurcuğun ucuyla
Gülün kızılıyla
Ve kardeşlik türküleriyle geçeceğiz
Yirmibirinci yüzyıl kapısından

Doğrudan, iyiden, güzelden yana olmayan herşeye başkadırının türküsüdür «İsyan». Aklınızdan geçecek, dilinizin ucuna gelecek her kötü'ye isyan... «Betonlaşan gözyaşına, satılan mutluluğa, demir parmaklıklar ören elin sıcaklığına, kelepçeye harcanan alınterine, korkunun savunmasına, çiçekteki zincire, zincirdeki ekmeğe, şehrin surlarına ve öfkesizliğe, yeşili olmayan göğe ve aç bir köpeğin sessizliğine» isyan ediyor ozan...

Daha nelere isyan etmiyor ki... «Tarihin çamurundan, kurşunla kopan sevdaya; apoletleri büyük beyni küçük generalin güneşsiz gözlerinden, çiçeklerin ölümüne» dek...

Son öbeği şöyle türkünün :
Ekmeğimizi ve sevincimizi
Götüren gemilere
Küskün toprağa, yaslı göğe
Boşalan hayata damarımızdan
Soframızın ve sevdamızın
Ortasına basan
Çizmelere isyan

Burkay, geldiği yörelerin türküsünü de getiriyor gündeme. Dersim'de Munzur'a karışan bir ırmaktan kaynaklanıyor bu türkü: Harçık Boyları

**Bu Harçık boylarının büyüsünü
Bir ben bilirim yavru geyik
Güneşleri kovalarım bilsen
Kayaların türküsü bitirir beni
Orman mı, gök mü içimden geçen**

Ozan; 1969 Pir Sultan Olayını, 1938 Dersim Olayını ve Pir Sultan Abdal'ı türkölüyor «Dersim» le. Daha önce Dost dergisinde «Yüzler» adıyla çıkan bu şiirde; 16'ncı yüzyılın Pir Sultan olayından, 400 yıl sonraki «Pir Sultan Olayı»na bir çizgi çiziliyor. Onbir öbekten oluşan bu **geçişmeli anlatı türküsünde** 1938'lerin Dersim'inden kalkıp 16'ncı yüzyılların Sivas illerine, oradan yola çıkıp 1969'ların Tunceli'sine varıyoruz.

Toprağı, karısı ve çocukları «arpa ekmeği kadar» sıcak insanların süngülenişi; güneşleri berdar eden, elin ele-dostun dostta varışını yasaklayan, özgürlüğü ve türküleri zincirlemek isteyen Hızır Paşalar var «Dersim»de.

Ve Pir Sultanlar var... Kelepçenin, zindanların ve bebeleri aç bırakan eşkiyaların düşmanı :

**Bileğin nerde kelepçeli
Orda vardır Pir Sultan
Başlarsa yeni bir zindan
Orda vardır Pir Sultan
Eşkiyalar tutmuşsa su başlarını
Bebeler açsa
Orda vardır Pir Sultan
İnsan duyarsa
«Topraksız insanın
Ve insansız toprağın feryadını»
Orda vardır Pir Sultan**

Zamanı geliyor, bir kez daha çıkıyor ortaya 1969'larda. Yandaşları alıyorlar onu ellerine bayrak diye, yürüyorlar :

**Yürüdüler tan yeri al olsun diye
Soğuk patların yerini güneşler alsın diye
Yürüdüler
Ak kâğıt üstünden hayata geçirmek için
Özgürlüğü bir selvi gibi dikmek için
Yürüdüler binlercesi bircesine
Bir barış imecesine**

Ne ki durmuyor Hızır Paşalar, «bıyıkları gibi yüreği kocaman Mehmet Kılan'a kıyıyorlar, söndürüyorlar bir güneşi daha.

Ana sürdü o yürüyüş, sürüyor... Yürüyorlar Pir Sultan'ın torunları :

**Bu yolumuzdur yürüyeceğiz
Tan yeri al olana dek
Bu işimizdir öreceğiz
Toprak elimizde güzelleşecek.**

Hepimizi izliyor, gözlüyoruz. İç devrimini gerçekleştiren Burkey, sesi gittikçe güzelleşenlerin, yürüyen devrimin türküsünü söylüyor...

---

(1) Kemal Burkey : DERSİM, Toplum Yayınları, 1975

GİRİŞ YARGILAMAYA ELEVERENİ, BEKLEMEN GEREKSİZ

Bekleme kurulmasını mahkemenin
yargıç olmayı bekleme yargılamak için
bir elevereni yargılamak çünkü
ışığa kavuşturmadır yüzünü
gölgede yaşar çünkü o, kuytulara sığınır
ışıktaysa durmadan suçlanacaktır
cırçıplak kalsın durmadan bir böcek gibi
görünce senin her şeyi bilen gözlerini
yoluna çık, dikil her fırsatta karşısına
unutulmadığını hatırlat bakışlarınla
eksik etme üstünden işaret parmağını
durmadan hatırlat görülmeyi geceyarısı
anlasın ter içinde uyandığı zaman
kurtulamadığını alnındaki damgadan
anlasın ki yargısız kalmayacak
yaşama karşı düşmanla çalışmak

KEMAL ÖZER

FEDERİCO GARCİA LORCA

Sierra'nın yamacında viznar
Ustü sisle örtülü bir nar
Ağacı gibi toprağa bakar

Tütün tavında fuente yolu
Kuşların yürüyüşü tavında
Çünkü akşama girilir ordan
Yani sierra'nın çok ilerisinde
Umudun kurşunladığı yere

Bozuk bir çiçektir zaman
Alfacar'ın doğu yakasında
Ölüme ayarlı bir çukur
Maria jozefa'le birlikte
Federico garcia lorca'nın

Önce alınları buharlaştı
Alfacar'ın doğu yakasında
Sonra toprak orman ve su
Ve de ekini diriltten hayat
Tükenip gitti türkülerde
Çünkü ölüm bir buluştur
Kirli ellerde

Sierra'nın yamacında viznar
Sisi kalkmıyacak mı şiirlerin

Abdülkadir BULUT

a k a r y a k a m o z

akar yakamoz ter akar
fındıktan çaydan tütünden
süt mısırın püskülünden
karayemişin dalından
tarlayı eker biçerken
toplar budarken dalları
yaprak kırarken dizerken
ter nasıl da ışık akar

oy uşaklar gelin kızlar
enişteler can baldızlar
fındıkta çayda tütünde
mısırdan kayan yıldızlar

söyleşin emek canları
oy yoksul canlar söyleşin
harmanda tütün damında
dere ırmak akan terin
ne kalır karşılığında
tarlasında süt mısırın
ne kalır çay sepetinde
dalında bakır fındığın
ne kalır çorba tasında
yoksul canlar sofrasında
kırk gözeden akan terin
emeğin karşılığında

uğraşıp dur yorul didin
kıvrın yokluktan acıdan
bu ters çarkı kırmak için
söyleşin canlar söyleşin

Yaşar MİRAC

COCUKLAR İÇİN ŞİİRLER*

İLK DERS

Cocuklar, şiir
Sevmektir
Sizleri sever, kuşları, çiçekleri sever
İncedir bu yüzden, soğuklarda üşür
Ama bir mermidir de yeri gelince
Düşmanı vurup geri döner
Ve öpünce güle dönüştür

BİR İŞÇİ ÇOCUĞUNUN KARINCAYA SORDUĞU

Karınca kardeş
Deniyor ki senin için
Çalışkandır, yorulmaz, yılmaz
Ve muhtaç eder ağustos böceğini
Babam da çalışkan benim
Yorulmaz ve yılmaz
Ama anlamıyorum bir türlü
Muhtaç olan yine kendisi

KARINCANIN ÇOCUĞA SÖYLEDİĞİ

İnsan kardeş
Ülkemizde bizim
Herkes birbirine eşittir
Sizde de öyle mi?

AĞABEYİN KARDEŞİNE ÖĞÜDÜ

Ne diyor annen sana ninni söylerken:
Yum gözünü ve hiç açma
Çünkü yavrum
Hayat pek az güzel, çokça saçma

Baban ne diyor:
Değişmez hiç bir şey çocuğum
Bugün açız, aç olacağız yarın da
Yum gözünü, hiç açma

Her sabah doğması güneşin
Niye peki?
Değişmese gerçekte hiç bir şey
Gece bırakır mı gündüze yerini?
Oyleyse kardeşim dinle beni, ağabeyini
Ve umutla sarıl hayata
Bugün değilse bile
Güzel olacak yarın mutlaka

İŞÇİ BİR BABANIN ÇOCUĞUNA ŞİİRİ

Hani kar kaplar da her yanı
Bir hafta kalkmaz
On beş gün, bir ay kalkmaz ya
Biz de artık kanıksamaya başlar
Ve umudu iyice keseriz ya
İşte böyle bir havada
Bir sabah kalktığında
Pırlıl pırlıl, ısıtan bir güneşin
Pencereden el sallayarak
Seni oyuna çağırdığını düşün
Nasıl sevinçle dolar için
Ve biz buna nasıl seviniriz
Tamirci cırağı ağabeyin
Çamaşıra giden annen
Ve iş arayan ben
Buna komşumuz Hamit amcan da sevinir
Karısı, annesi ve üşüyen
Üç çocuğu da sevinir

İşte küçüğüm
Kurtuluşumuz böyle gerçekleşecek
Hiç umut yok derken, birden
Bizim güneşimiz doğacak, karlar eriyecek

İsmail UYAROĞLU

(*) Ozanın yakında çıkacak
olan «Gül Sağanağı» adlı kitabından.

SELİM USTA

Talip APAYDIN

— Şu Taşönü köyünden bir adam sen çıktın Selim usta. Zati ta çocukluğundan belliydi. Elin ince işlere yatkındı. Bize hiç benzemezdin.' Dağda kırdan kuzu güderken bizden ayrılırdın, gider kendi başına oynardın. Derdik, bu Selim niye böyle? Hey gidi, kaç yıl oldu? Ali ağanın öldüğü yıldır öyle ya. Çektin gittin köyden. Fabrika yeni yapılmış, giren girene. Şimdiki gibi zor değil. Pancar işinde biraz göze girdin mi, tamam.

— Öyle oldu he. İki senede süreli işçi kadrosuna geçtim.

— Çok iyi ettin. Akıllıymışsın. Şimdi senden rahatı yok. Saatla işbaşı, saatla paydos. Aybaşı tıkırt maaş. Hastalanınca doktorun ilâcın ayağında. Çocuklarına okul hazır. Evin barkın, üstün başın düzgün. İşin iş valahi.

— Eh, fena değil. Çok şükür...

Akşam üstü köy kahvesinin önünde oturuyorlardı. Dışarıya tahta masalar sandalyeler çıkarılmıştı. İçlerinde yeni giysili tek adam Selim ustaydı. Tıraş olmuş, kiravat takmıştı. Ayakkabıları da parlıyordu. Keyifle gülüyordu iki yana. Nasıl ustaydı bu? Usta dediğin biraz eli yüzü çalışmış insana benzerdi. Nasırlı olurdu. Tırnakları küt kalırdı. Selim usta hiç öyle değildi. Daha çok kasabalı tüccar beylere, ya da memur beylere benziyordu. Dili de kırılmıştı iyice. Sanırdın ki bu köylü değil. Yirmi yıl önce buradan gitmemiş.

— Hey gidi, dedi Koca Dursun. Allah yürü diyecek adama. Burada kalsaydın böyle mi olacaktın şimdi? Bizim gibi pulluğun sabanın peşinde, akşamlara dek yürü babam, sür babam...

— Selim akıllı canım. Köyümüzden bir o çıktı. Bana da dedi, «gel Recep, bu köyde adam onmaz. Gidelim kasabaya, girelim fabrikaya.» He diyemedim ağzına tükürdüğüm. Hâlâ pişmanım.

— Şimdi git e?

— Şimdi kolay değil. Geçti gayri, almazlar. Her yer adam dolu. Öyle değil mi Selim usta?

Selim usta gülüyordu bu sözlere. Hafifçe kırılaşmaya başlamış bıyıkları iki yana yayılıyordu. Yüzü parlıyordu keyfinden. Elini salladı,

— Çok girmek isteyen, dedi. Adamlar sanat okulunu bitirmiş, liseyi bitirmiş, kapı gibi diploma getiriyorlar. İşçi olmak istiyorlar. Bizim personel şefi «iş yok» diyor. Bir kişinin yapacağı işi zati üç kişi, beş kişi yapıyoruz. Ne etsin adamı? Zamanında girilecekti, şimdi geçti. Çok zor. Ancak yukardan adamın olacak da...

Elini salladı.

— Peki Selim usta, sen de ne iş yapıyorsun fabrikada?

— Ben mi? Şerbet kaynatırız biz. Kaynatırız dediysem, elimizi bile sürmeyiz. Her şey makineyle. Düğmeye basarız, kazanlara şerbet dolar. Büyük, ev kadar kazanlar. Otuz tonluk, kırk tonluk. Düğmeye basarız, ocaklar yanar. Biz içerde masamızın başında otururuz. Camdan her şey görünür. Şerbet kaynar kaynar... Orada işçiler var, «örnek getir oğlum.» Bardağı doldur getirirler. Makineyle kontrol ederiz. «Az daha kaynasın. Yahut tamam, kapatın» Düğmeye basar kapatırız. İşimiz bu. Vardiya sekiz saat. Bitince yeni arkadaşlarımız gelir. Biz de eyvallahı çeker evlerimize gideriz.

— Ne iyi be. Aydan aya almayışını... Ye iç Allahına dua et Selim usta.

— Ee ediyoruz elbet. Elimizden geldiği kadar.

— Kaç lira alıyon şimdi Selim usta, sormak ayıp olmasın?

Geriye kasıldı. Hesaplar gibi yukarıya baktı. Köylüler hep izliyordu. Üstleri başları perişan, kara kuru adamlardı. Çoğu yeni işten gelmişti, terliydiler.

— Üç bin elime geçiyor, dedi. Döryüzelli eve kesiyorlar. Ev yaptırdık ya? Altmış arkadaş kooperatife girdik. Fabrika bedava arsa verdi. Bize seksen bine mal oldu, ama şimdi satsam yüzelli bin...

— Oh oh oh... Çok güzel evlermiş doğrusu. Ben görmedim emme görenler söylüyor, saray gibiymiş.

— Öyle. Üç oda bir salon. Suyu elektriği içinde. Hem de betonarme, sağlam. Biraz bahçesi de var. Domates biber, birkaç ağaç...

— Bizim Rıza söylüyordu, önünde türlü çiçekler varmış. «Ah öyle bir evim olsa» dedi durdu.

Selim usta güldü bu söze.

— Siz de yapın e, zor değil ki.

— Neyile yapalım Selimusta? Köylük yerini bilmiyon mu? Etimiz ne budumuz ne? Öyle ev parayla yapılır.

Çolak Ali söze karıştı,

— Sen de bizimle alay ediyon gayri. Ulen Allahsız, üçbin lira mayış ne demek? Bu köyün kazancını toplasan ayda üçbin etmez. Neyile yapalım seninki gibi evi, ha? Emme yardım eder de bizim oğulu uşağı fabrikaya aldırırsan, bak o zaman yaparız işte.

Selim usta kıs kıs güldü.

Elimde olsa aldırırım, ama nerdee... Millet iş diye meleşiyor.

— Meleşiyor ya, kolay mı? Şu dağın başında üç dönüm kuru toprağı süreceksin de, buğday kaldıracaksın. Olacak iş değil. Sen gittin kurtuldun, bize Allah acısın.

— Elimde olsa aldırırım Ali ağa. Valla elimde değil.

— Yavu fabrikanın koca bir ustasısın, elinde olmaz mı?

— Size öyle geliyor. Bizden daha büyükler var, ben kimim ki?

— Etme Selim usta. Herkes birbirine yaslanarak büyür kardeş. O dediğin adamları büyük yapan sensin. Sen olmasan onlar kaç para eder?

— Öyle ama bizi dinlemezler. Hiçbir etkimiz olmaz. Hele adam aldırarak, oo...

— Size öyle geliyor. Bizden daha büyükler var, ben kimim ki? zim Apulu yerleştiriver. Çocuk askerden geldi, eli boş gezip durur. Alamanya için başvurdu emme hiç umut yok. İstemiyorlarmış gayri.

— Apul'dan önce Rıza var, dedi Koca Dursun. Apul daha yeni geldi, dur bakalım. Rıza kaç yıldır dolandır.

— Canım Apul'u da aldırısın, Rıza'yı da aldırısın. Koca fabrikaya sığmayacak degiller ya?

— Hop hop, dedi Sarı Kâmil. Biz ne güne duruyoruz yavu? Selim usta benim hısımım olur. Biz varken başkasına düşer mi?

Selim usta gülüyordu.

— Durun komşular, ben ne diyorum siz ne okuyorsunuz? Adam aldirmek bizim elimizde değil.

— Canım Selim usta, uzun etme. Duyuyoruz biliyoruz, alıp dururlar. Daha geçenlerde Pazarlı Rüstem ağanın yeğenini almışlar.

— Haa onun torpili yukardan ağa. Ömer bey telefon etmiş. Dedim ya, yukardan emir gelirse alırlar.

— Biz nerden bulalım yukardan torpili? Bizim torpilimiz de sen ol.

— Cık, geçmez. Ben doğruyu söylüyorum, ister inanın ister inanmayın. Gücüm yetmez bu işe.

— Allah allah...

Bir sessizlik oldu. Herkes kendine göre birşeyler düşündü. Bazıları imrenerek bakıyorlardı yüzüne. Kendi köylerinden çıkmıştı ama şimdi ulaşamayacak kadar uzaktı.

Koca Dursun öksürdü,

— Yani hiç umut yok mu? Biz sana güveniyorduk yavu.

— Ne deyim Dursun emmi, yalan mı söyleyim? Yapamıyacağım işi yaparım mı deyim? Elimde olsa bütün köylüyü aldırırım ama hiç oluru yok.

— Bana bak, rüşvet neyi söküyorsa söyle de elimizden geleni yapalım. Kuzu mu getirelim senin şefin kapısına.

— Deli olma. Şef ne yapsın kuzuyu? Hergün yediği et zati.

— Kaç lira şefin mayışı?

— Beş bin, altı bin vardır.

— Olmaz öyleyse. Bizim vereceğimiz rüşvet ona az gelir.

Çayları içmişlerdi. Koca Dursun yelek cebindeki iki elli kuruştanbirini çıkarıp masaya bıraktı. Kalkıp yürüyecekti,

— Hiç umut vermedin Selim usta, dedi. Yapamasan bile «yaparım uğraşırım» deseydin biraz avunurduk.

Selim usta uzun uzun güldü bu söze,

— Ben politikacı değilim emmi, yalan söyleyemem.

— O da doğru he.

Gerilerden genç bir delikanlı söze karıştı,

— Beylerin ağaların fabrikasında bize elbette iş vermezler. Kendi fabrikamızı kurmalıyız ki çalışalım.

Hiç beklemiyorlardı, hep o tarafa baktılar.

— Nasıl kuracağız kendi fabrikamızı?

— Biz fabrika mı kurabiliriz bre Osman?

— Elbet kurarız, niye kuramıyalım? Kuranlar nasıl kuruyor?

— Paraları var kuruyorlar yeğenim, biz neyle kuracağız?

— He valla, köyü satsan bir bacasını dikemeyiz. Kolay mı o?

— Bankalar kredi versin.

— Hopbalaa... Hangi banka bize kredi verir?

— Verdiklerine nasıl veriyor? Bize de versin.

Koca Dursun elini sallayıp yürüdü,

— Boş lâf bunlar. Bir yerden duymuş, onu söylüyor.

— Selim ustadan iş istemek de boş değil mi emmi? O da boş. Hem tek tek kurtuluş yetmez, birlikte kurtulmalıyız.

— Doğru, dedi Çolak Ali, emme yolunu bulabilsek...

— Ararsak buluruz. Deminden beri konuşulanları dinledim. Bana kalırsa yanlış kapı çalıyoruz. Selim usta bu köyden gitmiş, fabrikaya işçi olmuş. Biz de işçi olmak istiyoruz. Ona imreniyoruz...

— Öyle he, yalanı yok.

— Önce bizi bu duruma düşürenleri tanıyalım, onlara rey vermiyelim.

— Tanı, verme, ne olacak?

— Hee... diye başını salladı Osman. Bak ne olur ondan sonra? Fabrika kendiliğinden ayağımıza gelir.

— Hadi canım, nasıl gelecek?

— Getireceklere rey veriniz.

Hep birlikte gülüştüler.

— Hangisi getirir ulen? Hepsi aynı unun hamuru. Yaparız ederiz derler, sonra kayboluverirler.

— Kaybetmiyelim, yakalarına yapışalım.

— Git yapış, dedi birisi.

Çolak Ali elini salladı,

— Bre yeğenim, ben burada susuzluktan yanmışım, sen bana dağın ardında kaynak var diyorsun.

— O kaynağa varmadan susuzluktan kurtulamayız emmi, ben bunu diyorum.

Sustular. Bu söz uzun uzun düşündürdü hepsini.

Selim usta oturduğu yerde unutulmuştu. Usulca kalkıp yürüdü.

— Hadi eyvallah...

Hısımlı Sarı Kâmil'le birlikte eve gittiler.

İŞ

●

Ahmet UYSAL

«Yorgunluk güzeldir çalışınca. Önce cıgaraya sarılırsın, bi dolu duman az gelir. Bulgur aşısı yağ gibi iner gövdeye, takılıp ney etmez. Düş kurmaya vakit yoktur, devrilirsin. Bir güzelim uyku çöker özüne.

Hep derim, insanın bir işi olmalı. Ve de bu iş onun canına okumalı. Usunu zorlayıp çıvdırmalı. Kola kolluk, ayağa ayaklık belletmeli.

Yani ki, zorlu, kavi, iflah etmez bir iş...

İlk baştan sanırsın bu işin ucu gömütlüktür. Canı candan söker. Kelle koparır, yürek avkalar. Hemen kuşkuya düşer, korkuya paça kaptırırsın. Elin kolun ters gelir sana. Bacağının biri öne, biri arkaya çeker.

Hah, işte, bu tam bana göre bir iştir. Çok sınadım, çok deneyden geçtim, bilirim, hiç yanılmam.

Şimdi sen dersin ki, «ay benim gül emmim, öyle de ne doliyorsun ortalıkta? Var git, zarplı bir iş tut. Ölesiye uykulara yat. Çeneni de yorup durma benimlen.»

Elbet iyi dersin, hoş dersin. Eğriliğe yön yoktur bu sözünde. Benim de doğru söze boynum incedir. Vursan ikiletmez, kopuverir. İlle düşünmez misin ki, öyle zarplı bir işim olsaydı, burada oturup kafa ..ker miydim? Ula yeğenim, insafın kurusun emi? İki söz ettirmiyorsun adama. Söyleşinin annacına çomak sokuyorsun hemen de.

Biz, öyle senin bildiğin işlerin kuyruğunu kaçırallı yıllar oldu, aslını ararsan. Yıl yılın, köy köyün, kent kentini düşmanı geleli, emmin itten beter günler yaşadı. Bu sözüme mim koy! Çünkü daha gençsin, deneyin neyin yok. Bu kasabadan başka bir yer de görmedin elleham. Öyleyse sözüme iyi kulak ver.

Evet, köy köyün düşmanı geldi. İyi kötü ustaydım. Elim, taşa tahtaya az biraz yatarı. Yontar, biçer, yasak savardım. Vıy babam... Bir baktım ki, kerpiç gitmiş, tuğla gelmiş... Aman aman demeden dam gitmiş, kiremite kesmiş çatılar. Aman aman... Daha biz tahta yontmasını bellemeden konturpilak gel gel eylemiş, çekmiş has postu altına.

Vay baba, ben ki zarplı iş ardına düşmüşüm. Vay ocağın söne köy. Her yanı usta dolmuş, tık tık tık, çit çit çit...

Evet/yeğen, kent kentin düşmanıdır. Sonra tuttuk yolu, Yozgat'ı aştık. Kırıkkale'yi de aştık. Hep tık tık, hep çit çit... Elim, el attığım uçkurda kaldı. Çeksem çekemem, uzatsam uzatamam. Caydım ustalıktan. Nalet olsun. Başladım limon satmaya. Üçü bir teklik, ikisi yüzelli... Alıcılar limonları elleyip burgaladıkça ben yumuşadım. Pestile döndüm. Cırbem çıktı. Üçe al, beşe sat. Sat.. sat.. sat...

Düşündüm, bir terslik var bu işte. Emeği, alınteri, boku püsürüğü yok ya, tersliği var. Ama neresinde? Düşün düşün... Deli olacağım. Canıma kıyacağım. Derken, o bit yeniğini, o kör olası tersliği buldum. Götürüp bir lağıma döktüm limonları. Elleyir ulan it oğlu itler, dedim. Burgalayın şimdi götünüzü.

Kahvecilik, garsonluk, gece bekçiliği, çöpçülük... Tanrı ne gösterdiyse girdim çıktım. İşlerin tümü uyduruk, hiç sarmadı beni. Kimi ayakta uyursun, kimi müşteriye aldatırsın. Yalan, dolan, hiyle... Nereye varsam, dikiş tutturamadım. Dayak yedim, dayak attım. Aç kaldım. Barınak bulamadığım günler geçirdim.

Yıl yıla hayın geldi sonunda. Sakalım kıra kesti. Daşşığı-mın suyu çekildi. Ben hep zarplı iş arıyorum. Ararken ararken işi değil emme «işin içinde iş» olduğunu buldum. Pirelendim. Tüm işçiler işsizler yek beden olmadıkça sonu yoktur hepsinin dedim özüme. Örgüt, parti işlerine bulaştım. İşte o zaman anladım ne zorlu bir işe çıktığımı. Yılına varmadı, bir yel esti üstümüzden, eritti bizi, kavurdu. Çöl afatıydı mübarek. Canımızı kurutmaya dolandı çok. Tuttu mapus damlarına savurdu hepimizi. Yat babam yat... Ay mı geçti, yıl mı geçti bilemedik işkenceden. Anamızı, bacımızı bir güzel bellediler yani.

Af geldi sonunda. Emme partinin esamisi okunmuyor. Sendikalar karışmış... Bizimkiler birbirlerine düşmüşler. Herifler yaman, oyun üstüne oyun kurmuşlar bizlere. Birini söksek, biri geliyor.

Sezdim ki, korkuyorlar. Postaları elden gidecek. Kışlarına yamalı don düşecek.

Baktım ortalık daha durulmayacak, şöyle bir memlekete uğrayıp da hava değişimi yapayım dedim. Hemi de şu benim zorlu işlerimi bir yol anlatıvereyim akli eriklere diyerekten kurdum yüreciğimde.

Eh, yaşlandım, canım gücünü yitirdi. Emme gene de yoğurt yiyeni karıştırmadan edemiyorum be yeğenim. Şimdi daha kavi, daha öldürücü, yani ki çok, çok belâlı bir iş arıyorum kendime.

Hani diyorum ki, yalnız gitmeye de gönlüm yatmadığından gel seninle gidek. Bana arka ol, tutmayan dizime değnek ol. Daha kim varsa, katak yanımıza da, yollara düşek...»

OLAYLAR

● EYLEM KARARI

«6 Aralık 1975 Cumartesi günü saat 10-13 arasında başlamak üzere KİYIMLARI, HAYAT PAHALILIĞINI VE FAŞİST BASKILARI protesto miting ve yürüyüşleri düzenlenmesine,

Bu eylemlerin tüm şubelerin katılacağı 15 il (Kayseri, İçel, Samsun, Artvin, İstanbul, İzmir, Bursa, Afyon, Trabzon, Gaziantep, Siirt, Çorum, Kars, Edirne, Kastamonu) merkezlerinde konmasına oybirliği ile karar verildi.»

Merkez Yürütme Kurulu ve Yönetim Kurullarımız 1-2 Kasım günlerinde yaptığı toplantıda bu kararı aldı.

Bu kararın uygulanması için yapılan çalışmalar yoğun biçimde sürmektedir.

● SENDİKAL HAKLAR FORUMU

29 Kasım'da Ankara'da «Kamu Personelinin Sendikal Hakları» konulu bir forum yapıldı. Foruma memurların sendika ve grev hakkı için mücadelesini birlikte yürüten demokratik kuruluşlar katıldı. Bunlar: TÖB-DER, TÜM-DER, TÜTED, TİB, TMMOB, TÖD, TUS-DER'dir.

Bu talebci demokratik kuruluşların dışında DİSK de foruma katılarak bir bildiri sundu. Demokratik kuruluşlar, sendika ve grev mücadelesinin işçi sınıfının aktif desteği olmadan başarıya ulaşamayacağı gerçeğini belirttiler.

● MEYAK MÜCADELESİ SÜRÜYOR

Yasalara aykırı olarak aylıklarımızdan kesilen % 5'lerin faizleriyle birlikte hak sahiplerine geri verilmesi ve kesintilerin durdurulması için, demokratik kuruluşlarla ortaklaşa yürütülen çalışmalar sürmektedir.